T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKÇE EĞİTİMİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

IRK BİTİG KİTABININ METİN DİL BİLİMİNDE METİN MERKEZLİ ÖLÇÜTLER BAKIMINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAĞMUR YANKI VATANSEVER

Tez Danışmanı

PROF. DR. YUSUF AVCI

ÇANAKKALE-2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKÇE EĞİTİMİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

IRK BİTİG KİTABININ METİN DİL BİLİMİNDE METİN MERKEZLİ ÖLÇÜTLER BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Yağmur YANKI VATANSEVER

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Yusuf AVCI

Çanakkale-2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yağmur YANKI VATANSEVER tarafından Prof. Dr. Yusuf AVCI yönetiminde hazırlanan ve **27/01/ 2023** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan "**Irk Bitig Kitabının Metin Dil Biliminde Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi"** başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı**'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	**İmza**
Prof. Dr. Yusuf AVCI (Danışman)	……
Doç. Dr. Arzu ÇEVİK	……
Doç. Dr. Hulusi GEÇGEL	……

Tez No : 10522004

Tez Savunma Tarihi : 27/01/2023

……

Doç. Dr. Yener PAZARCIK

Enstitü Müdürü

../../20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

(İmza)
Yağmur Yankı VATANSEVER
02/01/2023

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleştirilmesinde, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Prof. Dr. Yusuf AVCI, çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.”

Yağmur Yankı VATANSEVER

Çanakkale, Ocak 2023

ÖZET

IRK BİTİG KİTABININ METİN DİL BİLİMİNDE METİN MERKEZLİ ÖLÇÜTLER BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Yağmur Yankı VATANSEVER
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. Yusuf AVCI
27/01/2023, 94

Günümüzde klasik dil çalışmaları geride kalmış, değişen ve gelişen toplumla birlikte özellikle son yüzyılda çağdaş dil bilim yöntemleri önem kazanmıştır. Metin dil bilimi de bu yöntemlerin çalışma alanlarından biridir. Biz de çalışmamızda Uygur Dönemi'ne ait olan Irk Bitig kitabını modern dil bilimi yöntemlerinden biri olan metin dil bilimi üzerinden açıkladık. Irk Bitig, günümüzden on iki yüzyıl önce yazılmış ve eski Türklerdeki siyasi yaşama, yönetici ve yönetilen ilişkilerine, dinî inanışlara kadar o dönemdeki insanların gündelik ilişkilerine ve hayatına dair önemli veriler sunar. Irk Bitig konuşma diliyle yazılmış, iyi ve kötü ayrımı üstüne kurulmuştur. Bu ayrım, metinde şans sayılarına göre numaralandırılmış altmış beş adet fal ile sunulmaktadır. Her biri birbirinden bağımsız altmış beş falın kendine ait hikâyeleri ve sonuçları bulunmaktadır. Bu çalışmada söz konusu fallar modern dil bilimine uygun olarak bütüncül olarak ele alınıp bağlaşıklık ve tutarlılık bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Irk Bitig, dil bilimi, metin dil bilimi , metin merkezli ölçütler, bağlaşıklık, tutarlılık

ABSTRACT

INVESTIGATION OF THE BOOK "IRK BITIG" IN RESPECT TO TEXT-CENTERED CRITERIA IN TEXTLINGUISTICS

Yağmur Yankı VATANSEVER
Çanakkale Onsekiz Mart University
Graduate School of Education
Turkish and Social Sciences Education Department Master's Qualification Thesis
Advisor: Prof. Dr. Yusuf AVCI
27/01/2023, 94

Today, classical language studies have been left behind, and contemporary linguistic methods have gained importance, especially in the last century, with the changing and developing society. Text linguistics is one of the fields of study of these methods. In our study, we explained the book Irk Bitig, which belongs to the Uyghur Period, through text linguistics, which is one of the modern linguistics methods. Irk Bitig was written twelve centuries ago and is based on the distinction between good and bad, written in colloquial language and presenting important data about the daily relations and life of the people of that period, including the political life, the relations between the ruler and the ruled, and the religious beliefs of the ancient Turks. This distinction is presented in the text with sixty-five fortunes numbered according to the luck numbers. Sixty-five fortune-tellings, each of which are independent of each other, have their own stories and consequences. In this study, the aforementioned horoscopes are handled holistically in accordance with modern linguistics and examined in terms of cohesion and consistency.

Keywords: Irk Bitig, linguistics, text linguistics, text-centered criteria, cohesion, coherence

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI……... i
ETİK BEYAN…… ii
TEŞEKKÜR…….. iii
ÖZET ……..……..…. iv
ABSTRACT ……..…... v
İÇİNDEKİLER ……..…… vi
KISALTMALAR…….....……. x
TABLOLAR DİZİNİ ……..…… xi

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ 1

1.1. Problem durumu …….. 1
1.2. Problem Cümlesi ve Alt Problemler ……... 2
1.2.1. Problem Cümlesi…… 2
1.2.2. Alt Problemler……..... 2
1.3. Araştırmanın Amacı……. 2
1.4. Araştırmanın Önemi……. 3
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları…… 3
1.6. Tanımlar……... 3

İKİNCİ BÖLÜM
KURAMSAL ÇERÇEVE/ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR 5

2.1. Dil bilimi …….. 5
2.2. Metin ve Metin Dil Bilimi…… 6
2.2.1. Metin …….. 6
2.3. Metin Dil Bilim…… 7
2.3.1. Metinsellik Ölçütleri …….. 8

Metin merkezli ölçütler 9
Kullanıcı merkezli metinsellik ölçütleri 12
2.3.2. Söylem ve Metin Türü Sınıflaması 12
2.4. Irk Bitig..... 14

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ/MATERYAL YÖNTEM 18

3.1. Araştırma Modeli 18
3.2. Araştırma Grubu 19
3.3. Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları 19
3.4. Veri Analizi..... 19

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMA BULGULARI 20

4.1. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 20
4.2. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 21
4.3. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 22
4.4. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 23
4.5. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 24
4.6. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 26
4.7. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 27
4.8. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 27
4.9. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 28
4.10. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 29
4.11. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 30
4.12. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 31
4.13. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 32
4.14. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 33
4.15. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 34

4.16. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 35
4.17. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 36
4.18. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 37
4.19. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 39
4.20. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 40
4.21. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 40
4.22. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 41
4.23. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 42
4.24. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 43
4.25. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 44
4.26. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 44
4.27. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 45
4.28. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 46
4.29. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 47
4.30. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 48
4.31. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 49
4.32. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 50
4.33. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 51
4.34. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 52
4.35. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 53
4.36. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 53
4.37. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 54
4.38. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 55
4.39. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 56
4.40. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 57
4.41. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 58
4.42. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 59
4.43. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 60
4.44. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 61
4.45. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 62
4.46. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 62
4.47. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 63
4.48. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi..... 64

4.49. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 65
4.50. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 66
4.51. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 67
4.52. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 68
4.53. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 69
4.54. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 70
4.55. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 71
4.56. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 72
4.57. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 73
4.58. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 74
4.59. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 75
4.60. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 76
4.61. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 77
4.62. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 78
4.63. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 78
4.64. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 79
4.65. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 80
4.66. Fal Metnin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi…… 81
4.67. Kolofon…….. 81

BEŞİNCİ BÖLÜM
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER 83

5.1. Tartışma……...……..…… 83
5.2. Sonuç……. 89
5.3. Öneriler……. 91
KAYNAKÇA……..… 92
EKLER……..…… I
Ek-1 Irk Bitig Alfabe Tablosu ……...…… I

KISALTMALAR

Dev. : Devlet

Ms. : Milattan Sonra

Örn. : Örnek

Yy. : Yüzyıl

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Metinsellik ölçütleri…….	9
Tablo 2	Welrich'in söylem sınıflaması……..	13

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Dil bilimi, dili bir bütün olarak ele almaya başlamıştır. Dil bir sistem olarak kabul edilir (Kala, 2018: 2). Özellikle son yüzyılın ikinci yarısında metinlerin incelenmesinde dil bilimi yöntemlerinin kullanılmasının zorunluluğu fark edilmeye başlanmıştır. Metin, tümcelerden oluşan değil; tümceleri araç olarak kullanan bağlama dönük anlamlı bir yapı olduğu düşünüldüğünde, metinlerin incelenmesinde, tümce incelemelerindeki gibi geleneksel dilbilgisi yöntemlerinin dışında bir inceleme yöntemi gerekmektedir. Bu durumlar metin dil biliminin doğmasına yol açmıştır (Bölükbaş, 2010: 100).

Bu çalışmada Uygur Dönemi'ne ait olan Irk Bitig kitabı modern dil bilimi yöntemlerinden biri olan metin dil bilimi üzerinden açıklanmıştır. Çalışmada Irk Bitig'in seçilmesinin sebeplerinin en başında Irk Bitig'in eski Türk dili ve kültürü açısından önemli bir eser olması gelmektedir. Özellikle Uygur Türkçesi Dönemi ve genel olarak Eski Türk Dili kapsamında son derece önem arz etmektedir. Irk Bitig'in fal kitabı özelliği sergilemesinin yanında diğer runik harfli metinlerden bir farkı da eserin tamamının kitap olarak ele geçirilmiş olmasıdır (Şahin, 2018: 226).

Bu bölümde problem durumu, problem cümlesi, alt problemleri, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, araştırmanın sınırlılıkları ve tanımlar yer almaktadır.

1.1. Problem Durumu

Metin dil bilimi, çağdaş dil bilimi araştırmaları sonucu dil çalışmalarında tümcenin ötesine geçilmesini olanaklaştıran ve metin yapısını temel alarak metin-içi anlam üretimini inceleyen bir disiplin olarak gelişmiştir. Metin dil bilimine göre iletişimsel bir ortamda doğal dil kullanımının birimi 'metin'dir. Çünkü dilsel iletişimin işlevi ya da anlam, tek tek tümcelerde değil metni oluşturan tümceler arası ilişkilerde gizlidir (Dilidüzgün, 2008: 5). Metinlerin niteliğini belirleyen temel ölçütlerden birinin dil olduğu düşünüldüğünde, metinlerin çözümlenmesinde, metni içerisinde üretildiği dilden koparmak, bağımsız olarak incelemek olanaksızdır. Metni çözümleme, metnin işleyiş biçimini, belirlediği amaca nasıl

ulaştığını ya da okuyucu üzerinde bazı etkilerin nasıl yaratıldığını göstermek, incelenecek metnin mantıksal yapısını ve temel düşünce biçiminin bulunmasına katkı sağlamak, yazınsal etkinliğin mantıksal gelişimini ve tutarlılığını çözümlemektir (Sığırcı, 2005; akt. Bölükbaş,2010: 100). Metin dil bilimi ve eş zamanlı dil araştırmalarının önem kazandığı bilinmektedir. Irk Bitig kitabını metin merkezli ölçütler olan bağlaşıklık ve tutarlılık bakımından incelenmesi bu araştırmanın problemidir.

1.2. Problem Cümlesi ve Alt Problemler

Bu bölümde, araştırmanın temel problem cümlesine ve alt problemlerine yer verilmiştir.

1.2.1. Problem Cümlesi

Çalışmanın problem cümlesi " Irk Bitig kitabı metin merkezli ölçütler olan bağlaşıklık ve tutarlılık açısından hangi unsurları bulundurmaktadır?" olarak belirlenmiştir.

1.2.2. Alt Problemler

Çalışmada aşağıdaki problemlere ilişkin sorulara cevap aranmıştır:

1. Irk Bitig kitabı içinde hangi bağlaşıklık türlerini barındırmaktadır?
2. Irk Bitig kitabındaki fallar tutarlı mıdır?

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Irk Bitig metin merkezli ölçütler olan bağlaşıklık ve tutarlılık açısından incelenerek metnin anlamını yine metnin bağlamından çıkarmak, bu sayede kişisel görüş ve yorumları en aza indirgemek ve eğitim müfredatında çok fazla kullanılmayan Eski Türk kültürünü yansıtan metinleri daha anlaşılır bir hale getirerek kullanılmasını sağlamayı amaçlanmıştır.

1.4. Araştırmanın Önemi

Herhangi bir anlatım metninin değerlendirilmesinde yapılan dil çalışmalarında genel olarak literatür ve kuramsal incelemeye ek olarak bilgi birikimi, kişisel görüş ve yorumlar da dahil edilmektedir. Ancak metin dil bilimi çözümlemelerinde metin tümceleri hem bağlaşıklık hem de tutarlılık üzerinden temellendirerek çalışmalar yapılır. Metin incelenirken tamamiyle metin üzerinden gidildiği için yapılan yorumlar da metnin genelinden çıkan sonuçlar üzerinden temellendirilir. Bu sebeple öznellik azalır.

Bu çalışmanın önemi Irk Bitig kitabını metin merkezli ölçütler üzerinden incelenerek kişisel görüş ve yorumların en aza indirgenmesidir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmada Irk Bitig kitabındaki 65 falın dil biliminde metin merkezli ölçütler bakımından incelenmesi konu alınmıştır. Kullanıcı merkezli ölçütler bakımından incelenmemiştir.

1.6. Tanımlar

Dil Bilim: Dillerin yapısını, gelişmesini, dünyada yayılmasını ve aralarındaki ilişkileri ses, biçim, anlam ve cümle bilgisi bakımından genel veya karşılaştırmalı olarak inceleyen bilim, lisaniyat, lengüistik, filoloji (TDK, 2011).

Metin: İletişim esnasında gerçekleşen birbirleriyle ve dil dışı unsurlarla ilişkili anlamlı sözcükler ve tümceler bütünüdür (Aksan, 2009: 149; akt. Tükenmez, 2021: 11).

Metin Dil Bilim: Metin birliğini sağlayan unsurları araştıran ve metinleri sınıflandırma ilkelerini belirleyen dilbilim alanıdır (Özkan, 2004: 168; akt. Kala, 2018: 15).

Bağlaşıklık: Metnin yapısındaki ahengin ve bütüncül yapısındaki birleşim kurallarının ana ölçütlerinden biridir. Cümlelerin anlamlı bir yapıyı meydana getirmesi

metnin yapısında bulunan dilbilgisel kurallar sayesinde gerçekleşir. Bu kurallı dizilime bağlaşıklık denir (Tükenmez, 2021: 13).

Tutarlılık: Metni meydana getiren cümlelerin aynı konu ve amaç yolunda ilerleyebilmesidir. Anlatılmak istenen konun ve iletilmek istenen mesajın metnin anlamı dahilinde başka konulara sapmadan bütünlük içinde verilmesidir (Balcı, 2018; akt Tükenmez, 2021: 14).

İKİNCİ BÖLÜM
KURAMSAL ÇERÇEVE/ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

2.1. Dil bilimi

Dil, en genel tanımıyla bir iletişim aracıdır. Ancak dili bu tanımla sınırlamamak gerekmektedir. Dil yalnızca insanların duygu ve düşüncelerinin aktarılmasını sağlayan bir araç değildir. Dil, içinde geliştiği toplumun kültür ve yaşayış tarzına göre şekillenen, toplumla beraber gelişip ilerleyen ya da tam tersi toplumla birlikte gerileyip ölmeye başlayan canlı bir sistemdir. Toplum ve dil arasında etkileşimli bir bağ vardır.

Dile ilişkin bilimsel çalışmalar yirminci yüzyılın ilk yıllarında başlar. Bir başka deyişle, bilimsel yöntemlerden yararlanarak dilleri inceleyen bilim dalı olan dil bilimi verimliliği geçen yüzyılın başlarına rastlar. Bu yüzyılda dile ilişkin kuramların çoğunda yine dilin işlevsel yönü, yani anlam bileşeni yeteri kadar incelenememiştir. Bu durum biraz anlamın doğasından kaynaklanmaktadır. Bu alanda çalışanların araştırmacıların çoğu anlamı dokunulmaz bir etmen olarak görmüş, biçimden hareketle anlama varılabileceğini düşünmüşlerdir. Bu sebeple anlam üzerine doğrudan çalışma pek bulunmamaktadır. Daha sonraları, dilin işlevsel yönünü öne çıkaran bazı çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu durum son zamanlarde değişiklik göstermiştir. Geçen yüzyılın başlarından günümüze kadar dil bilimi alanında anlam üzerine oldukça verimli çalışmalar yapılmış ve yapılmaktadır (Kılıç, 2002:24; akt. Erdağı, 2008:2).

Dünya üzerinde dille ilgili çalışmaların tarihi çok eskiye uzanır. Eski Hintten, eski Yunan'dan beri çeşitli dillerin inceliklerinden ortak niteliklerine, sırlarına kadar pek çok konu araştırılmış, dil bilimi çalışmalarına ek, özellikle 18. yüzyıldan sonra dilin ana sorunlarına eğilen genel dil bilimi adını verilen yeni bir bilim alanı ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıl, bu bilim alanında bütün dil çalışmalarını ve başka bilim dallarını da etkileyen, yeni bir görüş getiren, yeni doğrultular ve yöntemler gösteren bir dönemin başlangıcıdır. Bu dönemi İsviçreli ünlü bilgin Ferdinand de Saussure ile başladığı söylenebilir (Aksan, 2004:145; akt. Erdağı, 2008: 2).

2.2. Metin ve Metin Dil Bilimi

2.2.1 Metin

Metin sözcüğü Latince ‘kumaş’ anlamına gelen ‘textus’ sözcüğünden gelmektedir. Fransızcadaki ‘texte’ ve İngilizcedeki ‘Text’ sözcüğü yine aynı Latince kökten gelmektedir. İplikler nasıl dokunarak bir araya gelip kumaşı oluşturuyorsa harfler de bir araya gelerek sözcükleri, sözcükler bir araya gelerek cümleleri, cümleler de bir araya gelerek metni oluşturur (Bölükbaş, 2010: 99). Bu bütün oluşturma işi rastgele olmamaktadır. ‘*kitaplar masa dağınık bir üstünde duruyor şekilde’* örnekteki sözcükler bir cümle bildirmemektedir. Çünkü sözcükler ancak mantık ve anlam açısından bir uyum sağladığında bütünlük kazanır. *’Kitaplar masanın üstünde dağınık bir şekilde duruyor.’* Cümleler de aynı sözcükler gibi rastlantısal bir şekilde bir araya geldiklerinde metin oluşturmazlar. Aynı sözcüklerde olduğu gibi cümlelerin de anlam ve mantık akışı içinde sıralanması gerekmektedir.

Metin geleneksel olarak birden fazla tümcenin bir araya gelerek oluşturduğu bir yapı olarak kabul edilir. Masallar, öyküler, romanlar, tiyatrolar, haber ve gazete metinleri, ders kitaplarındaki metinler vb. metnin türleri arasında sayılabilir. Bu kadar çok tür çeşitliliğinin olduğu bir alanda kavram tanımlaması yapmak da doğal olarak güçleşir (Dilidüzgün, 2008: 23). Metni sadece ‘tümcelerin bir araya gelerek oluşturduğu yapı’ olarak tanımlamak çok eksik bir tanımdır. Çünkü metnin iletişim faktörü yok sayılmış olur. Metin kavramı birçok araştırmacı tarafından pek çok şekilde tanımlanmıştır. Kubilay Aktulum dil bilimi alanındaki çalışmalarında dokumacılıktan esinlenerek metinle benzerlik kurmak amacıyla örgü ile dokuma sözcüğüne simgesel anlamlar yüklemiş, bazı yerlerde bir izlek olarak belirtmiştir (Aktulum, 2004; akt. Kala,2018: 10). Doğan Günay’a göre metin, belirli bir iletişim bağlamında bir ya da daha fazla kişi tarafından sözlü ya da yazılı olarak üretilen bir dil dizgesi bütünüdür. Başka bir deyişle, iletişim değeri taşıyan, eyleme dayalı hareketli bir bütündür. Bildirişim görevi olmayan yazılı veya sözlü bir belgeye metin demek mümkün değildir. Kısacası metin, başı ve sonu ile kapalı bir yapı oluşturan sözcük ve cümlelerin, yani dilsel göstergelerin, mantık ve anlam bütünlüğü dâhilinde sıralandığı anlamlı yapı olarak tanımlanabilir. Her metnin göstergesi, öncelikle kendi üzerinedir. Yazınsal metin “kendi içinde ve kendisi için” biçiminde tanımlanan bir kapalılık içinde ele alınmalıdır (Günay, 2013; akt. Kala,2018: 10). Metin dil göstergeleri açısından ele alındığında, sıralı ve anlamlı bütünler oluşturan tümceler sıralamasıdır (Akbayır, 2004; akt. Kala,2018: 11). Beaugrande’a göre,

metindeki dil unsurlarının birbiriyle biçim olarak bağı olmalıdır. Barındırığı görüşler birbirleriyle tutarlı olmalıdır. Bağlı ve tutarlı unsurların ne olduğu ise iletişim içinde olan bireylerin metni amaçları doğrultusunda kullanabileceklerini kabul edip etmemelerine bağlıdır (Dilidüzgün, 2008:23).

Metin, cümlelerin bir araya gelerek oluşturduğu anlamsal bir bütünlüktür. Bu bütünlük birbirini izleyen cümlelerdeki artçı ve öncü unsurların uyumlu olmasıyla sağlanır.

2.3. Metin Dil Bilim

Metinler kültürel değişimle birlikte kendilerini güncelleyip yenilenmektedir. Eski Türk topluluklarında sözlü kültürün de etkisiyle destanlar, Osmanlı Döneminde Arap kültürünün vermiş olduğu etkiyle şiirler, Milli Mücadele Döneminde halkı bilinçlendirme gayreti nedeniyle düz yazı, Cumhuriyet Döneminde ise romanlar ağırlık kazanmıştır. Metin günün koşullarına göre değişimler geçirse de metni inceleme arzusu sabit kalmıştır. Bu nedenle en eski çağlardan beri metinler şiir, teoloji, hukuk, psikoloji, eğitim, tarih, edebiyat ve dil bilimi gibi birbirinden farklı disiplinler tarafından incelenmeye ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Fakat bu çalışmaların büyük bir bölümü metni bir bütün olarak değil sözcük ve tümce bazında parçalar halinde incelemeye almıştır. Metin tümcelerden oluşan bir yapıdır. Ancak tümcelerden bir noktada ayrılarak kendi varlığını ve anlamını ortaya koyan bir bütündür. Tümceler yazın alanında dil bilgisi için gerekli bir unsurdur. Metin ise dil dışı göndergelerle anlam kazanır. Bu sebeple tümce dil bilgisinin bir parçasıdır. Ancak metin bildirişim işlevi olan, anlamını iletişim sırasında ortaya koyan işlek bir yapıdır. Harris, dilin dağınık ve rastgele bir biçimde sözcüklerden ve tümcelerden meydana geldiği görüşünün aksine metin biçiminde yani bir bütünlük halinde kullanıldığını belirtir. Böylelikle dil bilimi çalışmalarının metin ötesine geçmesini sağlar (Ayata-Şenöz, 2005: 17; akt. Ören: 2020: 66).

Metin hem yazarın oluşturduğu bir ürün hem de okurun anlamlandırma çabasından dolayı bir süreçtir. Bu sebeple metin bağlama dönük bir düzenleme geçirir. Benvesnite'e göre dile çift anlamlayıcılık özelliği hâkimdir. Bu bağlamda dil iki farklı anlama türü olan göstergebilimsel ve anlambilimsel türünü birleştirir. Göstegebilimsel olgu, dil göstergesine özgü olan ve göstergeyi oluşturan bir birim olarak anlama türünü ele alırken anlambilimsel olguda söylemin oluşturduğu özel bir anlama türü söz konusudur. Bu anlamda söylem (metin)

boyutunun ortaya çıktığından söz edilebilir. Metin dil bilimi alanında çalışan araştırmacılar da tümceden yola çıkmanın dil bilimindeki birçok problemi çözmede yeterli olmayacağını savunarak metin düzleminden yola çıkılması gerektiğini belirtmişlerdir (Ayata-Şenöz, 2005: 21). Metin dil bilimi, metin bütünlüğünü sağlayan unsurları araştırır ve metinleri sınıflandırma ilkelerini belirler (Özkan, 2004: 168). Başka bir görüşe göre metin dil bilimi, söylem çözümlemesi çalışmalarıyla paralel bir doğrultuda hareket ederek, tümceötesi dil öğelerinin incelenmesidir (Kıran, 2001:279). "Metin dil biliminin temel amacı, metinlerin yapılarını, yani metinlerin dilbilgisel ve içeriksel kurgulanış biçimlerini ve bildirişimsel işlevlerini ortaya çıkarmak ve uygulamalı örneklerle göstermektedir. Kısaca metin dil bilimi, metinlerin temel ölçütlerini ve kurallarını betimler" (Ayata-Şenöz, 2005: 112). Kısaca metin dil bilimi, metni bir bütün olarak kullanıldığı bağlamda incelenmeyi amaçlamaktadır. Metin dil bilimine göre metni metin yapan unsurlar metinsellik başlığı altında ele alınır. Bu unsurlar metindeki uyumu sağlayan temel ögelerdir.

Metin dilbilgisi, söylem dilbilgisi, metin çözümlemesi gibi daha birçok biçimde adlandırılan metin dil bilimi, söylem çözümlemesi çalışmalarıyla koşut bir çizgide ilerleyerek, tümceötesi dilsel birimlerin incelenmesiyle ilgilenir. Kimi zaman söylem çözümlemesinin kapsadığı bir çalışma alanı olarak görülse de, bu alandan belirgin bir biçimde ayrılan metin dil bilimi, bir söylemi oluşturulma süreciyle birlikte ele almaktan, yani sözceleme durumunu incelemekten çok, "betimsel ve eleştirel bir bakış açısıyla kendini çevreleyen toplumsal yapılarla ilişkileri içinde ya da dışında bir metnin değişik yapılarını ortaya koymaya çalışır"(Kıran, 2001; akt. Onursal Ayırır, 2016: 2) .

2.3.1. Metinsellik Ölçütleri

Metin tümcelerden meydana gelen bir yapı olduğu için dilbilgisel bir öge olmakla birlikte bildirişimsel işlevi olduğu için okur merkezli bir ögedir. Bu sebeple metinsellik ölçütleri de metin merkezli ve kullanıcı merkezli ölçütler olmak üzere iki gruba ayrılır (Uzun, 2013: 177).

Tablo 1

Metinsellik ölçütleri

Metin Merkezli Ölçütler	Kullanıcı Merkezli Ölçütler
Bağlaşıklık	Amaçlılık
Tutarlılık	Durumsallık
	Kabul edilebilirlik
	Bilgisellik
	Metinlerarası ilişki

Metin merkezli ölçütler

Bağlaşıklık: Tümceler arasındaki uyumu sağlayan dilbilgisel ve sözcüksel bağlardır. Bağlaşıklık, metindeki bir ögeyle metnin yorumlanması için gerekli olan başka bir ögenin arasındaki ilişkidir. Dilbilgisel ve sözcüksel olmak üzere iki başlık altında incelenir (Uzun, 2013: 177).

Dilbilgisel Bağlaşıklık: Gönderim, eksiltme, değiştirme ve bağlaçlı bağlaşıklık olmak üzere dört farklı dilbilgisel bağlaşıklık vardır (Uzun, 2013: 177).

Gönderim, ardışık metin tümceleri arasında kurulan ve bu tümceler boyunca aynı metin varlığının farklı dil ögeleriyle doğrudan ya da dolaylı olarak yinelenmesini sağlar. '*Öğrenciler bugün erken geldi. Onların kursu varmış.*' cümlesinde '*onların'* sözcüğü *'öğrenciler*' anlamında kullanıldığı anlaşılabilmektedir. Onlar sözcüğü gönderim aracı, öğrenciler sözcüğü ise gönderge görevindedir (Uzun,2013: 177).

Metin içinde gönderim eşgönderimsel ya da ilişkilendirilmiş olabilir. Eşgönderimsel gönderim zamirleri ve kişi eklerini kapsamaktadır. '*Umay ve ben ders çalışacağız. (Umay ve ben) Kütüphaneye gidiyoruz.'* tümcelerinde ikinci tümcede Umay ve ben kullanılmasa bile kütüphaneye gidenlerin birden fazla kişi olduklarını kişi ekinden, bu kişilerin Umay ve ben olduğunu ise önceki tümcede geçen zamirlerden anlaşılmaktadır. İlişkilendirilmiş gönderim, metin içindeki gönderimin üye-alt küme, iyelik ilişkileri gibi yollarla kurulmasıdır. '*Umay derse geç kaldı. Öğretmeni kızdı.'* bu tümcede iyelik ilişkisi görülmektedir. Kızan öğretmen Umay'ın öğretmenidir. '*Sınıf arkadaşlarım çok iyi. Özellikle Kaan.'* bu tümcede ise üye-alt

küme ilişkisi görülmektedir. Sınıf arkadaşları bir küme, Kaan da bu kümeye üye olan bir kişidir (Uzun,2013: 178).

Metinde kullanılan gönderimler metiniçi (metinsel) ve metindışı (durumsal) gönderim olarak iki farklı başlık altında toplanır. Metiniçi gönderimde gönderge gönderim aracından önce veriliyorsa buna 'metiniçi art gönderim' denir. '*Umay hastalanmış. O, bugün yanımıza gelemeyecek.'* tümcesinde gönderme aracı olan 'o' sözcüğü gönderge olan 'Umay'dan sonra kullanılmıştır. Metiniçi gönderimde gönderge gönderim aracından sonra veriliyorsa buna 'metiniçi ön gönderim' denir. '*O, bugün yanımıza gelmeyecek. Umay hastaymış.'* tümcesi yukarıda verilen tümcelerin yer değiştirmiş halidir. Gönderim aracı olan 'o' sözcüğü gönderge olan 'Umay'dan önce verilmiştir (Uzun,2013: 178).

Eksiltme, bütüncül yapıda geçen metinsel ögenin yüzey metinden çıkarılmasıdır. Metinsel ilişkiler sayesinde alıcı (okuyucu veya dinleyici) metinden atılan ögeyi algılar. Bu nedenle eksiltme bütünüyle dil içi bağlamın varlığına dayalı dilsel bir düzenlemedir. '*Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde öğrenime başladığımda lisede (benim) öğrendiklerimin dışında Türkçenin geçmişi, (Türkçenin) yayılımı özellikle de (Türkçenin) gücü hakkında yeterli (benim) bilgim yoktu'* tümcesinde parantez içinde verilen ifadeler metnin akışında yer almamasına rağmen anlam ya da biçim bakımından hiçbir boşluk yoktur (Uzun,2013: 179).

Değiştirme, 'öyle' sözcüğü gibi işlevsel metin ögelerinin metinde kendinden önce geçen adların, eylemlerin ya da metnin bir bölümünün tamamının yerine kullanılmasıdır. '*Hafta sonu arkadaşlarıyla buluşup pikniğe gitmişler. Öyle söyledi.*' tümcesindeki 'öyle' sözcüğü kendinden önceki tümcenin tamamının yerini tutmuştur (Uzun,2013: 180).

Bağlaçlı bağlaşıklıkta bağlaçlar metindeki öbekleri, tümceleri ya da tümce öbeklerini birbirine dilsel olarak eklemlerken metin içinde ayrıntılandırma, genişletme veya güçlendirme işlevlerine yönelik olarak kullanılır (Uzun,2013: 181).

Sözcüksel Bağlaşıklık: Birbirini izleyen metin tümcelerinin sözcükler arasındaki anlam ilişkisine dayalı gönderimlerle birbirine bağlanmasıdır. Bu bağlanma sözcük tekrarlarıyla ve ilişkili sözcüklerle yapılır (Uzun,2013: 181).

Sözcük tekrarlarıyla yineleme aslında tam olarak sözcüğün aynısının yazılmasıdır. '*Hükümetin enflasyonla mücadelesi sürüyor. Bu yıl alınacak önlemlerle enflasyon inişe geçecek.'* tümcelerinde 'enflasyon' sözcüğü iki tümcede de aynen tekrarlanmıştır (Uzun,2013: 181).

İlişkili sözcüklerle yineleme birçok farklı biçimde yapılmaktadır. Aynı kökten türemiş farklı sözcük türlerindeki sözcükleri kullanarak yinelemede ortak bir kökten türeyen sözcükler farklı tümcelerde geçer. '*Umay sınavda dereceye girmeyi başardı. Başarısı bütün sevenlerini mutlu etti.'* tümcelerinde 'başardı' ve 'başarı' sözcüğü 'başarmak' kökünden gelmektedir. Eş-yakın anlamlı sözcükleri kullanarak yinelemede ise yakın anlamlı sözcükler peş peşe gelen tümcelerde geçer. '*Bir oğlan ağaca tırmanıyor. Delikanlı dikkatli olmazsa düşecek.'* tümcelerinde 'oğlan' ve 'delikanlı' sözcükleri yakın anlamlı sözcüklerdir. Üst terim- alt anlam içeren sözcükleri kullanarak yinelemede birbirini kapsayan sözcükler kullanılır. '*Bizim kız çok yaramaz. Çocuğum dikkat et, yapma desem de beni dinlemez.'* tümcelerindeki 'çocuk' sözcüğü 'kız' sözcüğünü anlam bakımından olarak kapsar. Karşıt anlamlı sözcükleri kullanarak yinelemede tümcelerde zıt anlamlı sözcükler kullanılır. '*Hayatta iyi yerlere yükselmek her zaman en zorudur. O yerden düşmekse en kolayı.'* tümcelerindeki 'yükselmek' ve 'düşmek' karşıt anlamlı sözcüklerdir. Parça-bütün ilişkisine sahip sözcükleri kullanarak yinelemede bir bütün ve o bütünü oluşturan parçalar kullanılır. '*Sonbahar en çok ağaçları etkiler. Düşen ve sararan yapraklar sonbaharın habercileridir.'* tümcelerindeki 'ağaç' sözcüğü bütünü, 'yaprak' sözcüğü parçayı temsil eder. Eşdizimsel sözcükleri kullanarak yinelemedeyse birbiriyle anlam ilişkisi olan sözcükler mantık akışı içinde verilir. '*Okullar haftaya açılıyor. Öğrenciler yeni eğitim yılının heyecanını taşıyor. Öğretmenleri ise tatlı bir telaş sarmış.'* tümcelerindeki 'okul, öğrenci ve öğretmen' sözcükleri birbiriyle bağlantılı eşdizimsel sözcüklerdir (Uzun,2013: 181-182).

2.Tutarlılık: Metnin önermelerinin yani anlattığı şeyin, birbiriyle mantık yönünden anlamlı bir bütünlük oluşturmasıdır. Tutarlılık, bölgesel veya bütüncül olabilir. Bölgesel tutarlılık daha çok tümceler üzerinden gider ve küçük yapıyla ilgilidir. Bütüncül tutarlılık ise paragraflar gibi büyük yapılarla ilgilidir (Uzun,2013: 183).

Kullanıcı merkezli metinsellik ölçütleri

Kullanıcı merkezli metinsellik ölçütlerini amaçlılık, durumsallık, kabul edilebilirlik, metinler arası ilişkiler ve bilgisellik olmak üzere beş başlık altında ele alınır (Uzun, 2013: 185).

"Amaçlılık metnin iletişimsel amaçlarına uygun biçimde bağlaşık ve tutarlı kılınmasıdır." (Uzun, 2013: 185).

Durumsallık metnin yalnızca kullanıldığı durum ve ilgili kişilere hitap etmesidir. Yollara koyulan girilmez, sağa dönüş yasak vb. tabelalar yalnızca araç kullanan şoförleri ilgilendirir. Yayaların bu tabelalara uyma zorunluluğu yoktur (Uzun, 2013: 185).

Kabul edilebilirlik, amaçlılık ve durumsallığın bir arada bulunmasıdır. "Metnin bağlaşık ve tutarlı olmasının yanı sıra kullanıldığı bağlamın gerektirdiği özellikleri de taşımasıdır." (Uzun, 2013: 185).

Metinler arası ilişkiler, metnin kendinden önceki metinlerle kurduğu ilişkilerdir. Orhan Pamuk'un Kırmızı Saçlı Kadın romanında Kral Oidipus trajedisine gönderge yapması örnek olarak verilebilir (Uzun, 2013: 185).

Bilgisellik metnin okuyucu veya dinleyici için yeni bilgiler barındırmasıdır. İnsanlar suyun altında yaşayamaz cümlesi bilgisellik içermemektedir (Uzun,2013: 185).

2.3.2. Söylem ve Metin Türü Sınıflaması

Tür çözümlemeleri arttıkça metin türlerini ayırmak için çeşitli ölçütlere göre ayrımlar yapılmalıdır (Uzun, 2013: 188).

Tablo 2

Werlich'in Söylem Sınıflaması

Temel Türler	**Öznel**	**Nesnel**
Betimyeleyici söylem	İzlenimsel Betimleme	Teknik Betimleme
Anlatısal Söylem	Günlük Kişi Öyküleri	Haber Öyküleri
Açıklayıcı Söylem	Deneme	Teknik Açıklama
Savlayıcı Söylem	Eleştiri	Akademik Savlama
Öğretim-Bilgilendirme Söylemi	Bilgilendirme	Kurallar, Talimatlar

Saukkoen, metnin üreticisi ve alıcısı arasındaki bağları analiz ederek dört ilişki türü bulmuştur. Bunlar; gönderim, bakış açısı, durum ve işlev-amaçtır. Hepsi de kullanım bilimseldir. Werlich, Saukkoen'in söylem sınıflamalarına karşılık olarak kullanımbilimsel bileşenler ve metindeki içerik-yapı karşıklığını etkileyen bir sınıflama yapmıştır. Werlich'in sınıflaması: durum, niyet-işlev, bakış açısı (Uzun, 2013: 190).

Durum, uzaklık ve kişisellikle ilişkilidir. Uzaklık, metin üreticisi ile alıcı arasındaki toplum, ruh bilim ve etkileşimsel yakınlıktır. Kişisellik, metin üreticisinin öznel olan veya olmayan yaklaşımı karşısında alıcının bulunduğu konumdur (Uzun, 2013: 191).

Niyet-işlev; duyuşsallık, akılcılık ve isteksellikle ilişkilidir. Duyuşsallık alıcının duygularına yönelik kişisel bakış açısı kullanılarak yazılmasıdır. Akılcılık alıcının olgularına nedenleme yapma, isteksellik ise alıcının isteklerine yönelik yazma yapılmasıdır (Uzun, 2013: 191).

Bakış açısı metnin türüne göre belirlenir. Öznel ve nesnel olarak değişiklik gösterir. Kurmaca, semboliklik, nesnellik ve soyutluk gibi alt özelliklere göre şekillenir. Kurmaca metnin gerçekliğini etkiler ve üreticinin yaratıcılığıyla ilgilidir. Metinlerde gerçeklik doğrudan sunulmaz. Semboliklik, farklı parçalardan oluşan bütünlüğün çözümlenerek sunulmasıdır. Kısaca gerçekliğin simgelerle verilmesi denilebilir. Nesnellik oranı metnin içeriğine göre değişim gösterir, bazen öznellik ağır basabilir. Soyutluk bir bilginin olgusal olarak sunulmasıdır (Uzun, 2013: 191).

Saukkonen üç temel kuramı kullanarak üç metin türü ön tipi tanımlamıştır: estetiksel, olgusal ve bilgilendiri metin. Estetiksel metinlere roman, öykü gibi metin türleri, olgusal metinlere akademik yazılar, bilgilendirici metinlere ise ansiklopediler örnek olarak verilebilir (Uzun, 2013: 191).

Biber metinlerde ürün ön tipini gösteren dilsel düzenlemelerden bahseder ve bunları beş gruba ayırır (Uzun, 2013: 192).

1. Bilgilendiri Üretime Karşı Etkileşimsel Üretim
2. Anlatısal Olmaya Karşı Anlatısal olmama
3. Açık Gönderimlere Karşı Durum Bağımlı Gönderimler
4. İknaya Dönük Anlatımı Kapsamaya Karşı Kapsamama
5. Soyut Anlatımı Kapsamaya Karşı Soyut Olmayan Anlatımı Kapsama

2.4. Irk Bitig

Falcılık Uygur şamanlarının en çok uğraştıkları işlerden biridir. Bunun temelinde insanların gelecekte olacak iyi veya kötü şeyleri önceden öğrenme merakı yatmaktadır (İnayet, 2013: 43-55; akt. Seçkin, 2015: 1436). Şamanlar iyi, yararlı ve hayırlı olanın belirlenmesi ve bu doğrultuda toplumun şekillendirilmesinde, aynı şekilde kötü, zararlı olanın belirlenerek o kötüden nasıl uzaklaşılabileceğine ilişkin toplumu uyarmak konusunda önemlidirler. Şamanların toplumsal anlamdaki bu yönlendiriciliğinde ise fallar ayrı bir yere sahiptir. Eski Türklerin dini inanışlarını Gök Tanrı ve Şamanizm temeline dayandırılırsa ve Irk Bitig'in kaleme alınışında yazıldığı tarihsel dönem ve dil / muhteva çerçevesinde Budist ve Manihaist çevrenin etkili olduğu bilgisine göre değerlendirilirse, Manihaizm ve öncesinde Budizm'den bahsetmek yerinde olacaktır. Budist inanışa göre "Dört Asil Gerçek" vardır. Buna göre her şey ıstırap içerisindedir, ıstırabın kaynağı cehaletten ibaret olan arzudur ve ıstırabın sonu Nirvana'ya ermekle mümkündür. Nirvana'ya ermek için Buda'nın ilkelerine uymak gerekmektedir. Yaradılış amacına muhalif davrananlar reenkarnasyon denilen ruh göçlerine maruz kalacaklardır (Şen, 2014: 20-23; akt. Seçkin, 2015: 1437). Mani dini ise iki prensip; iyi - kötü, karanlık - aydınlık, nur - zulmet üzerine kurulmuştur. Buna göre yaşadığımız dünya iyi ve kötü unsurların birleşmesinden meydana gelmiştir. İnsanın ruhu iyiliği, cesedi ise kötülüğü temsil etmektedir (Artun, 2007: 7; akt. Seçkin. 2015: 1437). Dinin

temel hedefi, insanın yaratılışı öncesi mitolojik dönemde, ışık ve karanlık arasında meydana gelen savaşta, karanlığın eline tutsak düşen ve canlı - cansız her varlıkta mevcut olan ışık ruhlarını kurtarmak ve onları kendi asıl vatanları olan ışık âlemine geri götürmektir (Abudukelimi, 2006: 47; akt. Seçkin, 2015: 1437). Çok eşlilikten, zinadan, yalandan, riyadan, putperestlikten, büyüden, hayvan öldürmekten, hırsızlıktan, imani şüpheden kaçınmak ve seçkinlerin geçimini sağlamak gerekir. Karanlığın gölgesinden kurtulup ruhu arındırmak için bir tövbe yeterlidir (Seçkin, 2015: 1437).

Türk dilinin yazılı belgelerle kanıtlanabilen en eski dönemini Eski Türkçe devresi oluşturmaktadır (Barutcu, 2002; akt. Temel, 2017: 33). Eski Türkçe, Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesi olmak üzere iki farklı dönemden oluşmaktadır. Köktürkçe ile Orta Türkçe dönemi arasında köprü işlevi gören Eski Uygur Türkçesi döneminde Maniheist, Budist, Hıristiyan ve Müslüman olmak üzere dört çevreye ait eserler kaleme alınmıştır (Ercilasun, 2007; akt. Temel, 2017: 33). M.S. 762'de Maniheizmin Bögü Kağan tarafından devlet dini olarak kabul edilmesiyle Maniheist Türk edebiyatı doğmuştur (Barutcu, 2002; akt. Temel, 2017: 33). Doğu Türkistan'da bulunmuş Maniheist çevreye ait eserlerin bir kısmının 840 yılında bu bölgeye yapılan göçten önceki dönemde Ötüken'de yazılmış olduğu düşünülürken diğer bir kısmının 850'den sonraki Hanlıklar dönemine ait olabileceği tahmin edilmektedir (Tezcan, 1978; akt. Temel, 2017: 33). Manihaist çevreye ait sayıca ve hacim bakımından fazla yazma bulunmamaktadır. Maniheist Uygur Dönemine ait üçü ilahi, ikisi övgü, birer tanesi de cehennem tasviri, aşk ve ölüm üzerine yazılmış toplam sekiz şiir yer alırken mensur eserlerin sayısı oldukça azdır. Daha çok dinî eserlerin ve duaların bulunduğu bu dönemin en önemli metni din dışı eserlerden olan ve Türk runik yazı sistemi ile kaleme alınmış Irk Bitig adlı fal kitabıdır (Ercilasun, 2007; akt. Temel, 2017: 33).

Irk Bitig, Taygüntan Manastırı'nda genç bir mürit tarafından ağabeyi Sangun İtaçuk için "Pars yılının ikinci ayının on beşinci gününde" yazılmış bir fal kitabıdır. Köktürk (runik) alfabesiyle kitap biçiminde yazılan ve günümüze kadar ulaşan tek metindir. Irk Bitig'in bilinen tek yazma nüshası British Museum'da elyazmaları bölümünde 8212 numarasıyla kayıtlıdır. Irk Bitig, Doğu Türkistan' da, Tunhuang 'da Bin Buda Mağaraları'ndaki elyazmaları deposunda bulunmuştur (Seçkin, 2015: 1434). Aynı depoda bulunan diğer birçok elyazması gibi Irk Bitig 'in yazılış tarihi de kesin olarak bilinmemektedir. Ancak dil ve yazma özellikleri bu yapıtın 9. yüzyıl başlarından kalma olduğu ve Uygur Dönemine ait olduğu

anlaşılmaktadır. Yazma sarı renkli, iyi kaliteli kalın bir Çin kâğıdı üzerine yazılmıştır. Yazma elli yedi yapraktan ibarettir. Kitapçığın boyu 13.6 cm, eni de 8 cm'dir. Varaklar alt kısımlarından zamkla yapıştırılmıştır. Kitap ciltli değildir. Çok fazla okunduğu için dış yaprakları ve sayfa kenarları oldukça yıpranmış ve kırışmıştır (Uğuztemur, 2015: 10).

Türkçe metin beşinci yaprağın art sayfasında başlamakta ve elli yedinci yaprakta sona ermektedir. Buna göre, Türkçe metin 104 küçük sayfadan ibaret olmaktadır. Kitabın son iki sayfasında kırmızı renkli mürekkeple yazılmış kısa bir hatime vardır. Yazmanın ilk dokuz sayfası ile son üç sayfasının aslında boş olduğu, bu sayfaların daha sonra Çince yazılarla doldurulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Türkçe metinin son üç sayfası ile 1. ve 101. sayfalarının kenarlarında da Çince yazılar vardır. Kitabın adı 101. Sayfada Irk Bitig (Fal Kitabı) olarak belirtilmiştir. Irk Bitig 'in önceleri İsig Sangun ile İtaçuk adlarında iki Budist mürit için yazıldığı sanılıyordu. Ancak son yıllarda Irk Bitig 'in hatime kısmını inceleyen Hamilton yukarıda da belirtildiği gibi bu küçük kitabın Taygüntan manastırında genç bir mürit tarafından ağabeyi Sangun İtaçuk için yazılmış olduğunu açıkça ortaya koymuştur (Uğuztemur, 2015: 10).

Irk Bitig üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Kitabı ilk olarak yayımlayan W. Thomsen olmuştur. Bilge Kağan ve Köl Tigin Yazıtlarındaki harf değerlerini de ilk kez çözme başarısı gösteren W. Thomsen Irk Bitig'i Journal o f Royal Asiatic Society dergisinin 1912 yılında çıkan sayısında yayımlayarak bilim dünyasına duyurmuştur (Aydın, 2004: 52). Daha sonra Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları adlı kitabının ikinci cildinde Thomsen'in yanlış okuduğunu düşündüğü kelimeleri düzelterek tekrar yayımlamıştır. Daha sonra T. İkeda, W. Bang, Sir Gerard Clauson, Marcel Erdal, James Hamilton, Adam Molnar ve T. Tekin gibi birçok Türkolog, Irk Bitig'i yayımlamış veya dil açısından sorunlu kısımları hakkında tartışmalarda bulunmuşlardır (Kaya, 2008: 359-368).

Irk Bitig Uygur Devletinin hüküm sürdüğü bir coğrafyada yazılmış olmasına rağmen dil özellikleri bakımından Uygurcadan ziyade Kök Türkçeyle benzerlik gösterir. Bu benzerlik yalnızca Köktürk alfabesiyle yazılması değildir. Bazı dilbilgisi kuralları Kök Türkçeyle yakınlık gösterir. Bunun en büyük göstergesi ń sesidir. 'Palatal n' olarak adlandırılan ń sesi Kök Türkçede '-ny' şeklinde okunmaktadır. Uygurcada ise ń sesi '-n' ve '-y' olarak ayrılır. Maniheist metinlerde ń sesi '-n' ağzı olarak söylenmektedir. Budist metinlerde ise ń sesi '-y'

ağzı olarak söylenmektedir. Irg Bitig'te Kök Türkçeye uygun olan ve ayrılmadan söylenen '-ny' ağzı hâkimdir. Ancak Irk Bitig maniheist bir metin olduğu için '-n' sesine yatkınlığı vardır. Örneğin kitapta geçen 'koń, ańıg, turna ve çıgań' sözcükleri Irk Bitig'te 'kony, anyıg, turnya ve çıgany' şeklinde söylenir. Aynı sözcükler Manihest metinlerde 'kon, anıg, turna ve çıgan'; Budist metinlerde 'koy, ayıg, tuyya ve çıgay' şeklinde söylenir (Kaya, 2008: 2).

Irk Bitig adını içinde geçen 'ırklardan' yani 'fallardan' alır. İçinde toplam 65 falın kısa yorumları ve küçük bir hatime bölümü bulunur. Her falda önce üç tane şans sayısı, ardından fal metni, en son olarak da falın iyi veya kötü olduğunu belirten sonuç bulunmaktadır. Şans sayıları en büyüğü 4, en küçüğü 1 olacak şekilde numaralandırılır. Bu şans sayıları, şans zarının veya şans kemiğinin art arda üç kez atılması ile belirlenir. A. Von Gabain, bu zarın Özbekistan'daki Termez kentinin birkaç mil kadar kuzeyinde bulunan Hayrabad Tepe'de, eski Kuşan sikkelerini de içeren ve milattan sonra 3. yüzyıl öncesine ait bir katmanda ele geçtiğini belirtmiştir (Uğuztemur, 2015: 10). Şans zarının dört yüzlü bir kemik olduğu düşünülmektedir. Her yüzde 1 ile 4 arasında değişen delikler vardır. Yine bu zarın küp biçiminde olmadığı düşünülmektedir. Çünkü küpün altı yüzü vardır. Şans zarı, her yüzdeki sayının gelme şansının eşit olması için muhtemelen kare prizma şeklinde yontulmuş olabilir. Aynı şekilde karşılıklı iki yüzü yuvarlatılarak veya sivriltilerek iptal edilmiş küp biçiminde de olabilir. Şans sayılarının üç zarı bir defa atmak yerine bir zarın üç defa atılarak belirlenir. Çünkü üç tane zar bir defada atılsa ve zarın biri 3, biri 1, sonuncusu ise 2 gelse, bu durumda sayılar nasıl okunacaktır? Altı ihtimal vardır: 3-1-2, 3-2-1, 2-3-1, 2-1-3, 1-3-2, 1-2-3. Yere yayılmış üç tane zarın birinci, ikinci ve sonuncusunu tespit etmek sorun teşkil edecektir. Bu sebeple, üç zarı aynı anda atmak yerine, bir zarı art arda üç defa atmak tercih edilmiştir. Buna göre, sayı birincide 3 gelse, ikincide 2 gelse, sonuncu olarak da 1 gelse; bu durumda şans sayıları 3-2-1 olacaktır. Bu sayıları atmış olan kişinin falı da, öncesinde bu şans sayıları bulunan falda aranacaktır. Ancak kitapta bazı şans sayıları atlanmış bazı şans sayıları ise birden çok yazılmış ve yorumlanmıştır. Bu da Irk Bitig'in henüz tamamlanmadığın ve son şeklinin verilmediğinin göstergesidir. Fal numaralarının belli bir düzen içinde değil de karışık olarak verilmesi de bu düşünceyi destekler niteliktedir. Mesela, 1-1-1, 1-1-2, 1-1-3, 1-1-4, 1-2-1, 1-2-2 vb. Ama sıralama böyle değildir ve kendi içinde bir mantığı bulunmamaktadır. Yani, kişi kendi falını bulmak için, en kötü ihtimalle, eserin sonuna kadar bakmak zorundadır (Kaya, 2008: 3).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1. Araştırma Modeli

Araştırmada verilerin elde edilmesinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi modeli kullanılmıştır. "…Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle nitel araştırma kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı bulundukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır." (Glaser, 1978. akt. Yıldırım ve Şimsek: 2018: 41).

"Doküman incelemesi araştırılması gereken olgu veya olgular hakkında bilgiler içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Geleneksel olaral doküman incelemesi, tarihçilerin, antropologların ve dil bilimicilerin kullandığı bir yöntem olarak bilinir." (Yıldırım ve Şimsek, 2018: 189).

"Hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabileceği araştırma problemi ile yakından ilgilidir" (Yıldırım ve Şimsek, 2018: 190). " … Anılar, günlükler, özel mektuplar, itiraflar gibi kişisel belge ve dokümanların yanı sıra yazılı basın ve periyodik yazılı kaynaklar, magazin, dergi ve kitaplar da doküman analizine konu olabilirler" (Bailey, 1982. akt. Yıldırım ve Şimsek: 2018: 190).

"Dokümanlar nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu tür araştırmalarda, araştırmacı, ihtiyacı olan veriyi, gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edebilir. Bu anlamda doküman incelemesi, araştırmacıya, zaman ve para tasarrufu anlamında katkıda bulunacaktır" (Yıldırım ve Şimsek, 2018: 190).

3.2. Araştırma Grubu

Bu çalışmanın örneklemini Irk Bitig kitabındaki fallar oluşturmaktadır. Çalışmada yer alan transliterasyon, transkripsyon ve dil içi çeviri metinleri Fikret YILDIRIM'ın 'Irk Bitig ve Runik Harfli Metinlerin Dili' doktora tezinden alınmıştır.

3.3. Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları

Veri oluşturabilecek yazılmış olan tezler, makaleler ve kitaplar taranmıştır. Araştırmanın bütününde gerekebilecek kitaplar temin edilmiş gerek internet gerek kitaplar aracılığıyla veriler toplanmıştır. Araştırma örnekleminde bulunan kitapların yetkinliklere göre incelemesi yapılmıştır. Elde edilen veriler dil biliminde metin merkezli ölçütlere (bağlaşıklık ve tutarlılık) göre değerlendirilmiştir.

3.4. Veri Analizi

Araştırma verileri içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. "İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanır" (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel,2016: 250). "İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir" (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 242). Yani her ne kadar içerik analizi kullanılsa da öncelikle betimsel analiz kullanılıp betimlenen sonuçlar içerik analiziyle daha derine inilerek bir sonuca varılıyor. "Bu çerçevede, içerik analizi yoluyla verileri tanımlamaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekleri ortaya çıkarmaya çalışırız. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 242).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMA BULGULARI

1.Fal (2-2-2)

(Fal şöyle der:)"tensi men yarın keçe altun örgin üze olurupan meŋileyür men, ança biliŋler edgü ol"Tensi (Tanrı oğlu) ben, yarın (gündüz) gece altın taht üzerinde oturup keyiflenir ben. Şöyle bilin, iyi o.

1)tensi men yarın keçe altun örgin üze olurupan meŋileyür men, 2)ança biliŋler 3) edgü ol"

4.1. Fal Metnin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Tensi men ifadesinde *men* şahıs eki metin dışı gönderimde bulunmuştur. Irk Bitig'in ilk ifadesi olduğu ve kelime anlamı olarak "göğün oğlu" olduğu göz önünde bulundurulduğunda kişileştirme yaparak *men* şahıs ekiyle gönderimde bulunmaktadır. *men* şahıs zamiri sadece bir gönderim ögesi değildir, aynı zamanda kişileştirme ögesidir. Metnin devamında *meŋileyür men* ifadesindeki zamir kökenli şahıs eki de önceki ifade de *(tensi men)* geçen kişi ekine uyumludur ve onun pekiştirecidir. *meŋileyür men'*deki *men* ayrıca *tensi men* ifadesinin art gönderimidir. İki cümle arasında oluşan metin merkezli bağlaşıklıkta dizge cümlelerinin metne uyumunu sağlamaktadır.

Ança ifadesi kendisinden sonra gelen *edgü ol* ifadesine ön gönderimde bulunarak anlamı üzerine çekmektedir. *biliŋler* ifadesinde emir kipinin 2. Çoğulu(siz) metin dışı (bunun muhatabı herkes) gönderimi vardır.

Irg Bitig'de geçen *ol* ifadesi bir zamirden ve ek fiil görevinden fazlası olup geniş zamanda kapsayıcılığı olan 'gerçekleşme, olma biçimi, varlık geçmiş ve gelecek' anlamlarını katarak ek fiilin kendinden önce gelen bütün yapılarına, görünüşlerine kipleri ve olguları art gönderimsel öge olarak belirtmekte ve tanımlamaktadır. Yine bu bağlamda *edgü ol* ifadesinde metin dışı gönderimde bulunan olguyu betimlemede 'O' üçüncü şahıs zamiri

örtülü olarak gönderim görevinde kullanılmıştır. *Tensi men / altun örgin* söz öbeklerinde güç ve taht ilişkisini oluşturan söz öbeğiyle bağlaşıklık kullanılmıştır.

Tutarlılık

Eski Türk yaşam kültüründe Göktanrı tarafından 'kut'lanarak yaşam alanında bir mevki sahibi olmak demek altın tahta oturmaya layık olmak demektir. Dolayısıyla burada bu özelliğe sahip olan insan altın taht üzerinde bu gücü hissederek mutlu olur, çıkarımından yola çıkılarak cümleler arasında aynı kavram alanına giren tutarlılık görülebilmektedir.

2.Fal (4-4-4)

ala : ạtlıg : yol : tẹŋri :mẹn : yạrın : kèçe : ẹşür : mẹn : utru : (ė)ki : yılıg: kişi : oglın : sokuşmış :kişi : korkmış : korkma :tėmiş : kut : bėrgẹy :mẹn : tėmiş : ạnça : biliŋ: ẹdgü : ol : :

(Fal şöyle der:) «"Ala atlı yol tanrısıyım! Sabah akşam (atımla) rahvan giderim." (Bu yol tanrısı) yumuşak mizaçlı iki insanoğluna rastlamış. İnsanoğulları korkmuş. (Yol tanrısı)"Korkma(yın)!" demiş, "(Sizlere) iyi talih vereceğim!" demiş.» "Öylece bilin: (Bu fal) iyidir."

1)ala : ạtlıg : yol : tẹŋri :mẹn : yạrın : kèçe : ẹşür : mẹn : 2) utru : (ė)ki : yılıg: kişi : oglın : sokuşmış :3)kişi : korkmış :4) korkma :tėmiş :5) kut : bėrgẹy :mẹn : tėmiş :6) ạnça : biliŋ : 7)ẹdgü : ol : :

4.2. Fal Metnin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

*ala : ạtlıg : yol : tẹŋri :mẹn : yạrın : kèçe : ẹşür : mẹn (*cümlesinde atıyla gidenin kendisi olduğunu belirten art gönderim "ben" gizil olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu cümlede *eşür* "atı rahvan sürmek*"* sözcüğünden yola çıkarak at ifadesinin eksiltmeli olarak kullanıldığı görülmektedir. *Yol tengri* "yol tanrısı*"* sözcük grubu ile *eşür* sözcüğü arasında aynı kavram alanına giren sözcüksel bağlaşıklık kurulmuştur. *: utru : (ė)ki : yılıg: kişi : oglın : sokuşmış* cümlesinde *utru "*karşı*"* bağlaçlı bağlaşıklık sağlayarak kendinden önceki

cümleyle sonra gelen cümle arasında bağdaşıklık ilgisi kurmuştur. Yol tanrısı bu cümlede tekrar kullanılmayarak eksiltme yapılmıştır**. :***kişi : korkmış :* kişi *oglın* "oğul, erkek evlat olan kişi" kişi şeklinde kullanılarak *oglın* eksiltilmiş, kişi sözcüğünün tekrarıyla sözcüksel bağlaşıklık sağlanmıştır. *korkma: tėmiş korkma* korkma sözcüğüyle sözcüksel bağlaşıklık sağlanmıştır. Yol tanrısı zamir düşürme değişkeniyle art gönderimde bulunmuştur. **:** *kut : bėrgęy :męn : tėmiş* iç içe birleşik cümle yapısıyla ben gönderimi ile o gönderimi eş gönderim sağlamıştır**.** *: ąnça : biliŋ: ędgü : ol : :*

Tutarlılık

Metnin baştan sona bir yol hikâyesi olarak ilerlemesi söz konusudur ve bu açıdan tutarlıdır. Metinde güler yüz gösteren insanlara kut verilmesi de ayrıca anlam bakımından bölgesel tutarlılığını göstermektedir.

3. Fal (3-3-3)

ąltun : kąnątlıg : tąlım :kąra : kuş : męn : tąnım :tüsi : tąkı : tüke-męzkęn : tąloyda :yątıpąn : tąpladukųmın :tutąr : męn : sęvdüküm in: yėyür : męn : ąntąg :küçlüg : męn : ąnça :biliŋlęr : : ędgü : ol :

(Fal şöyle der:) "Altın kanatlı Garuḍayım! Vücudumun tüyleri bile çıkmamışken, denizde yatarak istediğimi tutuyor, sevdiğimi yiyorum. O kadar güçlüyüm!"» öylece biliniz:(Bu fal) iyidir."

1)ąltun : kąnątlıg : tąlım :kąra : kuş : męn : 2) tąnım :tüsi : tąkı : tüke-męzkęn : tąloyda : yątıpąn : tąpladukųmın :tutąr : męn : 3)sęvdüküm in: yėyür : męn :4) ąntąg :küçlüg : męn 5)ąnça :biliŋlęr : : 6)ędgü : ol

4.3. Fal Metnin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

"ben" zamir kökenli şahıs zamiri, metin dışı gönderim olarak Hinduların ve Budistlerin kutsal olarak gördüğü Garuda mitolojik olgusuna gönderimde bulunmaktadır. *Tanım* "vücut" ve *tüsi* "tüy" ifadelerinde iyelik ekleri ilişkilendirilmiş gönderimde

bulunmaktadır. *Takı* "daha, henüz, bile" bağlacı kendisinden önce gelen söz öbeğini kendinden sonra gelen fiilimsi gruplarıyla ilişkilendirmektedir. *Tapladukum* "bulduğum" ve *sevdüküm* "sevdiğim" ifadelerinde iyelik ekleri ilişkilendirilmiş gönderimde bulunarak avdan bahsetmektedir ve bu kavramın gönderimini yapmaktadır. *Kanatlıg*"kanatlı", *kuş* "kuş*", tü* "tüy" aynı kavram alanına giren ve sözcüksel bağlaşıklık kuran eş dizisel sözcüklerdir.

*ạntạg :küçlüg : mẹn :*ifadesinde *antag* zarfı kendinden önce gelen cümlelerde geçen ve güç ifade eden sözcüklere gönderimde bulunmakta aynı zamanda değiştirme ögesi olarak görev yapmaktadır. Beşinci cümlede özne (bu fal) eksiltilidir.

Tutarlılık

Metnin baştan sona anlatıcısı kuştur. Metin bu bakımdan tutarlılık göstermektedir. Ayrıca metinde güçlü olmanın koşulundan bahsedilmektedir. Bu da istediğini yapabilmesi yiyebilmesi olarak ifade edilmiştir. Metin tümceleri, hem dil bilgisi hem de sözcük yönüyle anlam bütünlüğünü oluşturabilmektedir.

4.Fal (1-1-1)

:ürüŋ ẹsri : togạn : kuş : mẹn : çıntạn : ıgạç : üze : olurupạn : mẹŋileyür : mẹn : ạnça : biliŋleṛ : :

(Fal şöyle der:) «"Ak benekli doğanım! Sandal ağacı üzerinde oturup mutluluk içinde yaşarım."»"Öylece biliniz."

:1) ürüŋ : ẹsri : togạn : kuş : mẹn :2) çıntạn : ıgạç : üze : olurupạn : mẹŋileyür : mẹn : 3)ạnça : biliŋleṛ : :

4.4. Fal Metnin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

ürüŋ : ẹsri : togạn : kuş : mẹn : birinci cümlede zamir kökenli şahıs eki *men* "ben" kişileştirilmiş bir varlık olan kuşa gönderimde bulunmaktadır. *çıntạn : ıgạç : üze: olurupạn*

: mẹŋileẏür : mẹn : İkinci cümlede yine zamir kökenli şahıs eki ağaç üzerinde oturanın söz konusu kuş olduğunu bildirmekte ve art gönderimde bulunmaktadır. İkinci cümle oturmak yargısı ve keyiflenme temel yargılarını taşıdığı için metinsellik oluşturmuştur. Burada dizge cümlelerinin fiilimsi aracılığıyla metinsellik kazandığı görülmektedir.

Tutarlılık

Sonuç bildirmeyen bu fal, anlam bütünlüğü olarak ele alındığında esasında olumlu özellikler gösteren ifadeler anlatılmıştır. Sözcüksel bağlaşıklık kuran "kuş", "ağaç", "mutlu olma" metnin genel olarak mutluluk ifade eden bir yapısının olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda falın sonucunun "iyidir" yargısı olmalıdır.

5.Fal (2-4-2)

bẹg : ẹr : yuntıŋạru : bạrmış : ak : bėsi : kulunlamış : ạltun : tuyuglug : ạdgırlık : yạragạy : tẹvesiŋẹrü : bạrmış : ürüŋ : ingẹni : botolamış : ạltun : budlạlıg : bugralık : yạragạy : ẹviŋẹrü : kẹlmiş : üçünç : kunçuyı : urılạnmış : bẹglik : yạragạy : tėr : mẹŋilig : bẹg : ẹr : ẹrmiş : ạńıg : ẹdgü : ol : :

(Fal şöyle der):«Bir bey atlarına doğru gitmiş. Ak kısrağı yavrulamış."(Bu taya) altın toynaklı aygır olmak yaraşır!" Develerine doğru gitmiş. Beyaz devesi yavrulamış. "(Bu yavru deveye) altın burunsalıklı erkek deve olmak yaraşır!" Evine doğru gelmiş. Üçüncü olarak, karısı bir oğlan çocuğu doğurmuş. "(Bu çocuğa) beylik yaraşır!"» (Fal devamında şöyle der:) «(Bu bey) mutlu bir bey imiş.» "(Bu fal) çok iyidir."

1)bẹg : ẹr : yuntıŋạru : bạrmış : 2)ak : bėsi : kulunlamış :3) ạltun : tuyuglug : ạdgırlık :yạragạy : 4)tẹvesiŋẹrü : bạrmış : 5) ürüŋ : ingẹni : botolamış 6): ạltun : budlạlıg : bugralık :yạragạy : 7)ẹviŋẹrü :kẹlmiş : 8)üçünç : kunçuyı: urılạnmış : 9)bẹglik : yạragạy :10) tėr : 11)ẹŋilig :bẹg : ẹr : ẹrmiş : 12)ạńıg : edgü : ol : :

4.5. Fal Metnin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Metin tümcelerinde *yunt:"*at" *yuntıngaru* ve ikinci tümcede *besi* sözcüğü üçüncü cümlede *adgır:*"aygır" sözcüğü ile eş dizisellik sağlamakta ve bu nedenle sözcüksel

bağlaşıklık oluşturmaktadır. *Besi* sözcüğü üçüncü cümlede tekrar edilmeyerek eksiltme yapılmıştır. *Yunt+ı* ifadesinde iyelikle ilişkilendirilmiş gönderim vardır.

tẹvesiŋẹrü : bạrmış : ürüŋ : ingẹni : botolamış : ạltun : budlạlıg : bugralık :yạragạy : metin tümcelerinde sırasıyla *teve:*"deve*" tevesingerü , ingeni* "dişi deve", *bugralıg*:"erkek deve olmaklık" sözcükleri eş dizisellik oluşturmuş ve sözcüksel bağlaşıklık sağlanmıştır. Üçüncü cümlede tekrar yavru deveden bahsetmeyerek eksiltme yapılmıştır. Ayrıca *teve+si* ve *ingen+i* iyelikleriyle de ilişkilendirilmiş gönderim söz konusudur.

*ẹviŋẹrü :kẹlmiş : üçünç : kunçuyı: urılạnmış : bẹglik : yạragạy : tėr : ẹŋilig :bẹg : ẹr : ẹrmịş :*cümlelerinde *ev+i* sözcüğünde iyelikle ilişkilendirilmiş gönderim kullanılmışıtır. *Kunçuyı* sözcüğünde doğrudan beye ait olduğuna dair tamlayan gösterilmediği için eksiltme kullanılmıştır. *Beglik:*"beylik", *yara:* "yaramak, iyi olmak, yerinde olmak"*yaragay* ifadesinde tümleç (çocuğa) eksiltmesi söz konusudur. *ẹŋilig : bẹg : ẹr : ẹrmịş :* cümlesinde özne (bey) eksiltili kullanılmıştır. *ạńıg : edgü : ol : :* ifadesinde özne (bu fal) eksiltilidir.

Tutarlılık

Parçanın bütününe bakıldığında atın doğurması, devenin doğurması ve prensesinin doğurması söz konusudur. Doğurganlık teması, dolayısıyla bereket ilişkisi ele alınmış ve en sonunda falın çok iyi olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda tutarlı bir parçadır.

6.Fal (1-2-2)

ạdıglı : toŋuzlı : art : üze : sokuşmış : : ẹrmiş : ạdıgıŋ : kạrnı : yạrılmış : toŋuzuŋ : ạzıgı : sınmış : tėr : ạnça : biliŋ : yạvlạk : ol :

(Fal şöyle) der: «Bir ayı ile bir domuz dağ geçidinde çarpışmışlar. Ayının karnı deşilmiş, domuzun azı dişleri kırılmış.» "Öylece bilin: (Bu fal) kötüdür."

1.ạdıglı : toŋuzlı : art : üze : sokuşmış : : ẹrmiş :2 ạdıgıŋ : kạrnı : yạrılmış :3 toŋuzuŋ : ạzıgı : sınmış

4.6. Fal Metnin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede geçen *adıg* "ayı" ve *toŋuz* "domuz" ikinci ve üçüncü cümlelerde tekrarlanarak sözcüksel bağlaşıklık kurulmuştur. Günümüz Türkçesine göre düşündüğümüzde bir ifadesinin ayı ve domuzu belirtmesi gerekmektedir. Burada doğal bir eksiltmenin söz konusu olduğu görülmektedir.

4 tėr : 5 ạnça : biliŋ :6 ẏạvlạk : ol : ter ifadesinde fal der şeklinde özne eksiltmesi, beşinci cümlede siz zamir(özne) eksiltmesi, altıncı cümlede bu fal öznesi eksiltmeli olarak kullanılmıştır.

Tutarlılık

Falın sonucuna bakıldığında falın kötü olarak yorumlanması belirtilmektedir. Birinci cümlede *sokuşmuş* "çarpışmış" ,ikinci cümlede *yarılmış* "deşilmiş*"* üçüncü cümlede *sınmış* "dağılmış" sözcükleri parçanın bütününde bu sonuca götürecek anlamları beraberinde getirmektedir. Genel olarak parçada güç bakımdan denk olan iki varlığın mücadelesi ve zarar görmesi söz konusudur. Burada güç övgüsünden ziyade sonucun önemli olduğu ve sonuçta da zarar gördüğü belirtilmektedir. Bu bağlamda parçanın anlamsal tutarlılığı vardır denilebilir.

7.Fal (2-1-2)

ẹr : tẹrklẹyü : kẹlir : ẹdgü : söz : sạv : (ė)lti : kẹlir : tėr : ạnça : biliŋlẹr : : ẹdgü : ol:

(Fal şöyle) der: «Bir adam aceleyle geliyor. İyi haberler taşıyarak geliyor.»"Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1 ẹr : tẹrklẹyü : kẹlir : 2 ẹdgü : söz : sạv : (ė)lti : kẹlir :3 tėr :4 ạnça : biliŋlẹr : : 5ẹdgü : ol :

4.7. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede *er* "erkek, adam; asker; kişi adı parçası" yalın durumda kullanılmış ama genel olarak genel sayı adı kullanıldığını ve eksiltme yapıldığı görülmektedir. Birinci cümlede *kel "*gel" kelir ikinci cümlede *kelir* aynı sözcüğün tekrarıyla sözcüksel bağlaşıklık oluşturmuştur. Yine ikinci cümlenin yüklemine bakarak birinci cümlede bahsedilen *er* "kişi" olduğu anlaşılmaktadır. Burada da eksiltme yapılmıştır. Üçüncü cümlede fal öznesi eksiltilidir. Dördüncü cümlede siz öznesi eksiltilidir. Beşinci cümlede bu fal öznesi eksiltilidir.

Tutarlılık

3. Cümlede geçen *ter* "ter*"* ifadesi ile diğer metin tümceleri ilişkilendirildiğinde metnin anlatıcısının falın kendisi olduğu görülmektedir. Parçanın bütününde metnin anlatıcısı metnin dışında kalmaktadır. Bu bağlamda bütün metin tümceleri olay kurgusunu aktaran bir varlığa gönderimde bulunmaktadır. Ancak iyi haber getiren kişinin başka bir bağlamı olmadığından tutarlılığı bozan bir durum söz konusudur.

8.Fal (1-2-3)

ạltun : bạşlıg : yılạn : mẹn : ạltun : kurugsạkımın : kılıçın : kẹsipẹn : özüm<in>: yul: in<in>tin : bạşımın : yul : ẹvintịn : tėr : ạnça : biliŋlẹr : : yạvlạk : ol : :

(Fal şöyle) der: «"Altın başlı yılanım! Altından midemi kılıç ile keserek benliğimi deliğinden çıkar, başımı evinden kopar!"» "Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür."

1)ạltun : bạşlıg : yılạn : mẹn :2) ạltun : kurugsạkımın : kılıçın : kẹsipẹn : özüm<in>: yul : in<in>tin :3) bạşımın : yul : ẹvintịn : 4)tėr :5) ạnça : biliŋlẹr :6) : yạvlạk : ol :

4.8. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede *men* şahıs eki aynı zamanda kişileştirme gönderimi yapmaktadır. *Yılan* kelimesi *men* zamiri ile kişileştirme kimliği kazanmıştır. Birinci cümledeki *altun:* "altın" ile ikinci cümledeki *altun* sözcüksel bağlaşıklık kurmaktadır. *Yılan kurugsak*:

“kursak, mide” *kurugsak+ım öz:* “kendi” *öz+üm* ve *baş+ım* sözcükleri yılanın başı ve kendisiyle ilgili olduğunu açıklayan iyelik ilişkisiyle sözcüksel bağlaşıklık kurmaktadır. *Ev+i(n)* sözcüğündeki iyelik eki yılanın midesi olduğuna dair gönderim yapmaktadır.

Tutarlılık

Metinde iki cümlede (1 ve 2) *altun* cümlesi özellikle vurgulanmıştır. İkinci metin tümcesinde özellikle belirtilmiş olması vurgulandığını düşündürmektedir. Falın sonucuna bakıldığında *yavlak* “kötü” *yavlak ol* falın kötü olarak neticelendirildiği görülmektedir. Bu bağlamda metnin tutarlılığına bakıldığında altından da olsa, altına erişmiş de olsa kesilmesi gerektiğini bildirmektedir.

***9.Fal* (3-2-1)**

ulug : ẹv : örtẹnmiş :kạtıŋa : tẹgi : kạlmạduk :bükiŋe : tẹgi :kodm<ạd>uk : tėr : ạnça: biliŋlẹr : : yạvlạk : ol :

(Fal şöyle) der:«Büyük bir ev yanmış. Evin ne bir katı ne de bir köşesi kalmış.» "Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür."

1)ulug : ẹv : örtẹnmiş :2)kạtıŋa : tẹgi : kạlmạduk :3)bükiŋe : tẹgi :kodm<ạd>uk :4) tėr : 5) ạnça: biliŋlẹr : 6): yạvlạk : ol :

4.9. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede ev ikinci cümlede *kat* “kat” *katınga* üçüncü cümlede *bük* “köşe” *bükinge* sözcükleri arasında eş dizisel sözcük bağlaşıklığı vardır. İkinci ve üçüncü cümlede “evin” tamlayanı eksiltili kullanılmıştır. *Kat+ı bük+i* sözcüklerindeki iyelik ekleri ev sözcüğüne gönderimde bulunmaktadır. Dördüncü cümlede özne eksiltili kullanılmıştır.

Tutarlılık

Falın sonuç ifadesi *yavlak ol* şeklindedir. Birinci cümlede *örtenmiş*, ikinci cümlede *kal:* “kalmak” *kalmaduk*, üçüncü cümlede *kod*:“koymak” *kodmaduk* doğal olumsuzluk anlamı taşıyan ifadelerdir. Dolayısıyla falın olumsuzluğa işaret etmesi doğaldır. Bu

bakımdan tutarlılık ölçütünü karşıladığı görülmektedir. Temelde bu olumsuzluğa sebep olan kavramın ateş olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Türkçede asıl yargının yüklemle belirlendiğini hesaba katarak *kalmaduk* ve *kodmaduk* eylemlerini yapanın ateş olması gerekmektedir. Bu nedenle de gönderim ilişkisi taşımalıdır.

10.Fal (2-4-3)

ẹsnẹgẹn : bạrs : mẹn : kạmuş : ara : bạşım : ạntạg : ạlp : mẹn : ẹrdẹmlig : mẹn : ạnça : biliŋlẹr : :

(Fal şöyle der:) «“Esneyen kaplanım! Kamışlar arasındadır başım. O kadar güçlü, o kadar erdemliyim!”»"Öylece biliniz."

1)ẹsnẹgẹn : bạrs : mẹn :2) kạmuş : ara : bạşım :3) ạntạg : ạlp : mẹn :4) ẹrdẹmlig : mẹn : 5)ạnça : biliŋlẹr :

4.10. Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede geçen *men* şahıs eki, üçüncü cümle ve dördüncü cümlede geçen *men* şahıs eki ile uyumludur. Aynı varlığa *bars:* “kaplan” barsa gönderimde bulunmaktadır. İkinci cümlede *baş+ım* iyelik eki *bars*a ilişkilendirmiş olarak gönderimde bulunmaktadır. Üçüncü ve dördüncü cümlede özne eksiltili kullanılmıştır. *Antag:* “öyle, o kadar, onca” zarfı kendinden önce gelen bir yargıya gönderimde bulunmaktadır. Bu durumda *bars* olması, başının kamışlar kadar yüksek olması anlam içeriği olarak bu zarfı kullandıracak ve gönderimde bulunduracak özelliğe sahip olması gerekir.

Tutarlılık

Bars eski Türk kültüründe ay adlarına da isim vermiş bir varlıktır. Kamış yüksekliği de temsil eden bir bitkidir. Bu bağlamda *bars başım alp:* “yiğit, kahraman, güçlü” *alp erdemlig:* “erdemli” *erdemlig* sözcükleri arasında bağlaşıklık ve tutarlılık ilişkisi kurulabilmektedir. Sonuç bildirmeyen bu falın yargısı bağlaşıklık ve tutarlılık açısından bakıldığında “bu fal iyidir” şeklinde olumlu olmalıdır.

11.Fal (4-4-3)

sąrıg : ạtlıg : sąvçı : yązıg : ạtlıg : yąląvąç : ẹdgü : söz : sąv : (ė)lti : kẹlir : tėr : ạnça : biliŋ ạńıg : ẹdgü : ol :

(Fal şöyle) der: «Sarı atlı haberci, yağız atlı elçi iyi haberler taşıyarak geliyor.» "Öylece bilin: (Bu fal) çok iyidir."

1)sąrıg : ạtlıg : sąvçı : yązıg : ạtlıg : yąląvąç : ẹdgü : söz : sąv : (ė)lti : kẹlir : 2)tėr :3) ạnça : biliŋ 4)ạńıg : ẹdgü : ol :

4.11. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede geçen *sarıg:* "sarı", *atlıg:* "atlı" tamlamasından hareketle ikinci tamlamada geçen *yazıg:* "yağız, esmer" *atlıg* ifadesinde *yazıg* sözcüğünün, *yagız:* "yağız, esmer" şeklinde olması gerektiğini düşündürmektedir. Irg Bitig'in genel yapısında aynı kavram alanına giren sözcükler sıkça kullanılmaktadır. Bu bağlamda söz öbeklerinde renk adlarının ele alındığı görülmektedir. İkinci cümlede temel cümlenin yargısında özne eksiltili kullanılmıştır. Sonuç cümlesinde farklı olarak *anyıg:* "kötü, fena" sözcüğü kullanılmıştır. Dördüncü cümlede *anyıg* belirteci kendinden önce gelen *edgü:* "iyi" *söz* ve *sav* ifadelerine gönderimde bulunuyor olmalıdır. Aksi takdirde Irg Bitig'te genel olarak "iyidir" şeklinde biten yargılar bu metinde çok iyidir şeklinde olamazdı.

Tutarlılık

Savçı: "sözcü, haberci", *yalavaç:* "elçi" söz ve sav eş dizisel anlam ilişkisi kurarak sözcüksel bağlaşıklık oluşturur. Aynı kavram alanına giren bu sözcükler ana cümle yargısının haber ve mesaj üzerinden şekillendiğini vurgular. *Sav* ve *söz* ifadelerinin *edgü* sıfatıyla belirtilmiş olması falın sonucunun da çok iyi olarak bitirilmesi metnin tutarlı olduğunu göstermektedir.

12.Fal (3-4-3)

ẹr : ạvka : bạrmış : tạgda : kạmılmış :teŋride : ẹrkliġ : tėr : ạnça : biliŋlẹr : : yạvız : ol : :

(Fal şöyle) der: «Bir adam ava gitmiş. Dağda yere düşmüş. “Kudretli (tanrı) göklerdedir!”» "Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür."

1)ẹr : ạvka : bạrmış : 2)tạgda : kạmılmış :3)teŋride : ẹrkliġ :4) tėr : 5)ạnça : biliŋlẹr : : 6)yạvız ol: :

4.12. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci cümlede *er:* “erkek” öznesi eksiltili kullanılmıştır. Gizli özne *o* art gönderimle *er* kişisine gönderimde bulunmaktadır. Üçüncü cümlenin kendinden önce gelen cümlelerle dil bilgisel ve sözcüksel bağlaşıklığı yoktur.

Tutarlılık

Bağlaşıklık konusunda da ele alındığı gibi üçüncü cümlenin kendinden önce gelen ifadelerle doğrudan bir gönderimi söz konusu değildir. Bunun yanında metin dışı gönderim olarak bakıldığında, falın *yavız ol* şeklinde bitmesinden de hareketle avlanmanın cezalandırılabileceği kastedilmiş olabilir. Yine metin dışı gönderimle kişinin herhangi bir şekilde yaptıklarının cezasını bir şekilde gerçekleştiği kastedilmiş olabilir. Üçüncü bir anlam ilişkisi olarak yer ve gök sözcükleri bağlaşıklığında gökte olanın kudretli olduğunu yerde olanın av yapacak güce sahip olsa bile bu gücün esareti altında olduğu vurgulanmış olabilir. Bütün bu ihtimallerden yola çıkarak 12. falın metin bütünlüğü açısından tutarlılığın sağlanmadığı görülmektedir.

13. Fal (3-4-2)

: tẹŋrilig : kurtga : yurt<t>a : kạlmış : yạglıg : kạmıç : bulupạn : yạlgạyu : tirilmiş : ölümde : ozmış : tėr ạnça : biliŋlẹr : :

(Fal şöyle) der: «Dindar, yaşlı bir kadın terk edilmiş bir konaklama yerinde kalakalmış. Yağlı bir kepçe bulup, (onu) yalayarak hayatta kalmış. Ölümden kurtulmuş.» "Öylece biliniz."

1): *tẹŋrilig : kurtga : yurt<t>a : kạlmış 2) : yạglıg : kạmıç : bulupạn : yạlgạyu tirilmiş :3) ölümde : ozmış :4) tėr 5) ạnça : biliŋlẹr :*

4.13. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci ve üçüncü cümlede eylemi gerçekleştiren gizli özne *tengrilig:* "dindar", *kurtga*: "yaşlı kadın" ifadesine art gönderimde bulunmaktadır. İkinci cümlede *yaglıg kamıç:* "kepçe" söz öbeği temel cümle yapısında nesne olarak tekrar edilmeyerek eksiltme yapılmıştır. (tiril: *"dirilmek, canlanmak"*) *Tirilmiş* ve (oz: *"kurtulmak") ozmış* eylemleri arasında hayatta kalmak kurtulmak aynı kavram alanına girdiğinden anlamsal bağ bulunmaktadır.

Tutarlılık

İyi ya da kötü sonuç bildirmeyen bu falda *tiril-* ve *oz-* temel eylemleri üzerinden düşünüldüğünde olumluya işaret eden anlam içerikleri sunulmaktadır. Bu bağlamda bu falın sonucunun olumlu olması gerekmektedir. Söz dizim ve hareket sırası takip edildiğinde parçanın birbiriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Bu bakımdan tutarlı bir metin olduğunu söylenilebilir.

14. Fal (2-3-4)

kuzgunug : ıgąçka : bamış : kątıgtı : ba : ędgüti : ba : tėr : ąnça : biliŋlęr : :

(Fal şöyle) der: «Bir kuzgunu ağaca bağlamış(lar). “Sıkıca bağla(yın), iyice bağla(yın)!”» "Öylece biliniz."

1)kuzgunug : ıgąçka : bamış : 2)kątıgtı : ba : 3)ędgüti : ba : 4)tėr :5) ąnça : biliŋlęr : :

4.14. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Bu falda eylemi gerçekleştiren ya da gerçekleştirecek olanın doğrudan verilmediği, dolayısıyla metin dışı gönderimle sağlandığı görülmektedir. Bağlama işini yapanın insan (bir ya da birden fazla) olacağı varsayıldığında gönderimin metin dışı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. *ba-:* “bağlamak” eylemi ilk üç cümlede sözcüksel bağlaşıklık kurmuştur. *Kuzgunug* nesnesi ikinci ve üçüncü cümlelerde eksiltmeli olarak kullanılmıştır.

Tutarlılık

Bu fal neden-sonuç, amaç-sonuç bildiren bir yapıya sahip olmasa dahi kendi içinde aynı olay örgüsünü devam ettirdiği için tutarlıdır. Yine sonuç bildirmemesine rağmen falın ikinci ve üçüncü cümlelerinde geçen *katıgdı:* “sıkı, sıkıca” ve *edgüti:* “iyice” zarfları birbirinin yerine kullanılabilecek anlam ilişkisine sahiptir. Tekrar eden anlam ilişkisinin pekiştirme sağladığı görülmektedir. Doğal olarak pekiştirmeli olarak ifade edilen bağlama eylemi olsa olsa kötü bir durumun ifadesi olmalıdır. Bu bağlamda metinsellik açısından düşünüldüğünde bu falın kötüdür yargısıyla bitmesi gerekir.

15. Fal (1-4-1)

üze : tumąn : turdı : ąsra : toz : turdı : kuş : og<l>ı : uça : aztı : kėyik : oglı : yügürü aztı : kişi : oglı : yorıyu : aztı : yąna : tęŋri : kutınta üçünç : yılta : kop : ęsęn : tükęl :körüşmiş : kop : ögiręr : sęvinür : tėr : ąnça : biliŋlęr : ędgü : ol :

(Fal şöyle) der: «Yukarıdan sis bastırdı, aşağıdan toz kalktı. Kuş yavrusu uçarak yolunu kaybetti. (Dört ayaklı) yabanî hayvan yavrusu koşarak yolunu kaybetti. İnsanoğlu yürüyerek yolunu kaybetti. Yine, Tanrı lütfu ile üçüncü yılda hepsi sağ salim (bir araya gelip)görüşmüşler. Hepsi neşelenip seviniyor.» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)üze : tumạn : turdı : 2)ạsra : toz : turdı : 3)kuş : og<l>ı : uça : aztı : 4)kėyik : oglı : yügürü aztı :5) kişi : oglı : yorıyu : aztı 6): yạna : tẹŋri : kutınta üçünç : yılta : kop : ẹşẹn : tükẹl :körüşmiş : 7) kop : ögirẹr : 8) sẹvinür :9) tėr : 10) ạnça : biliŋlẹr :11) ẹdgü : ol :

4.15. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci ve ikinci cümlelerde *üze:* "yukarıda, üzerinde, üzerine"-*asra* ve (tur: "kalkmak, yükselmek; durmak, kalmak") *turdı* sözcükleri koşutluğu ve sözcüksel bağlaşıklığı sağlamaktadır. Üç, dört ve beşinci cümlelerde (ogul: *"erkek evlat"*) *oglı* sözcüğü aynen tekrarlandığı sözcüksel bağlaşıklığı sağlamaktadır. Yine üç, dört ve beşinci cümlelerde *aztı* sözcüğü aynen tekrarlandığı için bağlaşıklık kurmaktadır. Yine metin bütünlüğü oluşturması bakımından *uça* (yügür: *"koşmak"*) *yügürü* ve (yorıy: *"yürümek, hareket etmek, yaşamak"*) *yorıyu* sözcükleri aynı kavram alanına girdiği için sözcüksel bağlaşıklık kurmaktadır. Altıncı cümlede geçen *yana* zarfı kendinden önce gelen bir yapıya gönderim yapmalıdır. Ancak anlamsal ilişkiye bakıldığında *yana* sözcüğünü karşılayacak bir olgu tekrar edilmemiştir. Altıncı ve yedinci cümlede geçen *kop* zamiri kendinden önce gelen *kuş oglı* ve *keyik* ifadelerine art gönderimde bulunmaktadır. Aynı zamanda yedinci cümlede geçen *kop* zamiri kendisinden sonra gelen *sevinür* yargısına gönderimde bulunmuştur. Dolayısıyla sekizinci cümlede eksiltme vardır.

Tutarlılık

İlk beş cümleye bakıldığında olumsuzluk yargıları üzerinden bir kurgunun gerçekleştiği görülmektedir. Ancak altıncı cümleden itibaren yargıların birden olumluya dönmüştür. Türk düşünce sisteminde en önemli unsuru sona bırakma özelliği vardır. Yani cümlenin en sonunda bulunan unsur aslında en önemli unsurdur (Avcı, 2012). Bu düşünceden yola çıkılıp Türkçe metinlerde önemli yargının sona gelen yargı olduğunu hesaba katıldığında, altıncı cümleden önce geçen olumsuz yargıların sonra gelen yargıları

koşutluk bakımından beslediği, dolayısıyla burada Tanrı'nın lütfunun vurgulanmak istendiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda falın *edgü ol* yargısıyla sonuçlanması parçanın kendi içerisinde tutarlı olduğunu göstermektedir.

16. Fal (2-1-4)

toruk : ạt : sẹmriti : yėrin : öpẹn : yügürü : bạrmış : utru : yėrde : ogrı : sokuşup : tutupạn : minmiş : yėliŋe : kudursugınıŋa : tẹgi : yạgrıpạn : kạmşạyu : umatın : turur : tėr : ạnça : biliŋ : yạvlạk ol :

(Fal şöyle) der: «Zayıf at kendisini semirten yeri düşünüp koşarak (o yere doğru) gitmiş. Yol üstünde karşısına bir hırsız çıkmış. Hırsız, (atı) tutup (üstüne) binmiş. (At) yelesine, kuyruğuna kadar yara içinde kalıp kımıldayamadan duruyor.» "Öylece bilin: (Bu fal) kötüdür."

1)toruk : ạt : sẹmriti : yėrin : öpẹn : yügürü : bạrmış :2) utru : yėrde : ogrı : sokuşup : tutupạn : minmiş :3) yėliŋe : kudursugınıŋa : tẹgi : yạgrıpạn : kạmşạyu : umatın : turur 4): tėr :5) ạnça : biliŋ : 6)yạvlạk ol :

4.16. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede *yer+i* ifadesinde iyelik eki ata ait olan yer şeklinde ilişkilendirilmiş gönderim yapmaktadır. İkinci cümlede *utru:* "karşı", birinci cümle ile ikinci cümle bağlaşıklığını sağlamıştır. İkinci cümlede (tut: *"tutmak"*) *tutupan* fiilimsisinin nesnesi (atı) eksiltili kullanılmıştır. İkinci cümlede (min: *"binmek") minmiş* yükleminin tümleci (ata) eksiltili kullanılmıştır. İkinci cümlede eksiltili kullanılan nesne ve tümleç art gönderimle at öznesine gönderimde bulunmuştur. Üçüncü cümlede özne eksiltili kullanılmıştır. Eksiltili kullanılan bu özne birinci cümledeki at öznesine art gönderimde bulunmaktadır. *Yel+i* (kudursugın: *"kuyruk sokumu") kudursugın+ı* ifadelerinde iyelik ekleri atla ilişkilendirilmiş gönderimde bulunmaktadır.

Tutarlılık

Falın sonucu *yavlak:* "kötü" ol şeklinde bitmektedir. İkinci cümlede *ogrı:* "hırsız", üçüncü cümlede *yagrıpan:* "yara içinde kalarak", *kamşayu umatın:* "kımıldamadan" olumsuz ifadelerine bakıldığında falın sonucunun olumsuz olması doğaldır. Ayrıca metin dışı gönderimle etkilenen varlık (at) herhangi bir sebep olmadan hırsız tarafından çaresiz olarak bırakılması ve bunun tasviri başka bir içerik taşıyor olmalıdır.

17. Fal (2-3-3)

özlük : ạt : öŋ : yėrde : ạrıp : oŋup : turu : kạlmış : tęŋri : küçiŋe : tạg : üze : yul : suv : körüpęn : yiş : üze : yạş : ot : körüpęn : yorıyu : bạrıpạn : suv : içipęn : yaş : yėpęn : ölümde : ozmış : tėr : ạnça : biliŋlęr : : ędgü : ol :

(Fal şöyle) der: «Bir hususî at çölde yorulup, bitkin düşüp kalakalmış. Tanrının kudretiyle bir dağ üzerinde su kaynağı görerek, bir ormanlık dağda çayır çimen görerek yürüyüp (oralara) gitmiş. Su içip, ot yiyerek ölümden kurtulmuş.» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)özlük : ạt : öŋ : yėrde : ạrıp : oŋup : turu : kạlmış :2) tęŋri : küçiŋe : tạg : üze : yul : suv : körüpęn : yiş : üze : yạş : ot : körüpęn : yorıyu : bạrıpạn : suv : içipęn : yaş : yėpęn : ölümde : ozmış 3): tėr : 4)ạnça : biliŋlęr : :5) ędgü : ol :

4.17. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci cümlede yüklemi (oz: " *kurtulmak*") *ozmış* gerçekleştiren özne (at), eksiltili olarak verilmiştir. Birinci cümlede *ar, ong, turu, kal-* olumsuzluk eylemlerinin olumlu koşutu *suv:* "su", *iç-, yaş*: "taze" *ye-* ve *oz-* gerçekleşmeyi sağlayan sözcüksel bağlaşıklıklar kurmuştur. İkinci cümle kendi içinde suv (körü*: "görmek") körüpen>suw: "su"* (iç: *"içmek") içipen, ot körüpen>yaş* (ye: *"yemek"*)*yepen*, iç cümle bağlantılarıyla metin bütünlüğünü sağlanmıştır.

Tutarlılık

Olumluluk senaryosunu gerçekleştirmek için başta olumsuz yargısı verilen bu falda temelde *Tengri küçinge* yargısı kilit ifadeyi taşımaktadır. Bu bağlamda falın kurucu metin unsuru bu söz öbeğidir. Falda vurgulanmak istenen de Tanrı'nın gücü ve Tanrı'nın isteğidir. Bu nedenle tutarlı bir faldır.

18. Fal (2-4-1)

kẹrekü : içi : ne : tẹg : ol : tügünüki : ne : tẹg : ol : köznüki : ne : tẹg : körklüg : ol : ẹgni : nẹ tẹg : ẹdgü : ol : bạgışı ne : tẹg : bạr : ol : tėr : ạnça : biliŋlẹr : ạńıg : ẹdgü : ol : :

(Fal şöyle) der: «"Çadırın içi nasıldır? Bacası nasıldır? Penceresi nasıl(dır)? Güzeldir. Çatısı nasıl(dır)? İyidir. İpleri ne durumda? Bağlarlar."» "Öylece biliniz: (Bu fal) çok iyidir."

1)kẹrekü : içi : ne : tẹg : ol : 2) tügünüki : ne : tẹg : ol :3) köznüki : ne : tẹg : 4)körklüg : ol :5) ẹgni : nẹ tẹg :6) ẹdgü : ol : 7)bạgışı ne : tẹg :8) bạr : ol : 9)tėr : 10)ạnça : biliŋlẹr : 11) ạńıg : ẹdgü : ol : :

4.18. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci cümledeki *tügünük:* "çadır bacası"+i iyelik eki, üçüncü cümlede *könük+i* iyelik eki, beşinci cümlede *egn+i* iyelik eki ve yedinci cümlede *bagış+ı* iyelik ekiyle ilişkilendirilmiş art gönderimle *kerekü:* "çadır" sözcüğüne gönderimde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu cümlelerdeki *kerekü* tamlayanı eksiltmeli kullanılmıştır. Dördüncü cümlede (köznük: *"pencere"*) *köznükin* sözcüğü eksiltmeli kullanılmıştır. Altıncı cümlede (eğin: *"sırt, çatı"*) *egni* çatısı eksiltmeli kullanılmıştır. Sekizinci cümlede *bar ol:* "vardır" ifadesi ile yedinci cümledeki (bağış: "*ip, bağ"*) *bagışı ne teg:* "gibi, değmek, ulaşmak, erişmek" arasında farklı bir metin ilişkisi bulunmaktadır. Durum mu, varlık mı, nitelik mi olduğu sorgulanmaktadır. Cevap *bardır ol* şeklinde olduğuna göre cevap sorunun özelliğini veriyor olmalıdır. Kimi kaynaklarda 'bağlarlar' şeklinde ele alınan bu ifade muhtemelen yanlış bir dil içi çeviridir. Çünkü cevap ya da verilen son yargı Türkçenin metin yapısında asıl unsurdur

ve buna göre düşünülmelidir. Yani cevap soruyu belirler demek mümkündür. Bu durumda *bagışı ne teg* sorusu *bagışı bar ol* şeklinde eksiltmelidir. Bu bağlamda da yedinci cümledeki *ne teg* sorusu varlık sorgulayan bir soru olmalıdır. Bu durum da Türkçede olası olan durumdur. Soru ifadeleri sabit kurguda anlam içeriklerine sahip olmak zorunda değildir. Yani buradaki *teg* sözcüğü bir niteliğin sorgusundan ziyade varlığın sorgusunu yapıyor denilebilir.

Bu falda *kerekü, tügünük, köznük, eğin ve bagış* sözcükleri çadır ve yerleşim ile ilgili aynı kavram alanına giren sözcüklerdir ve sözcüksel bağlaşıklığı sağlar. Metin tümceleri için doğrudan gönderim sunmaktadır.

Tutarlılık

Falın sonucuna bakıldığında *anyıg* sözcüğü ile pekiştirilmiş olumlu bir yargı görülmektedir. Sadece çadırın tarifi olarak görünen metin tümcelerine bakıldığında *anyıg:* "çok, müthiş" olarak ifade edilmesi ilk bakışta anlaşılmayabilir. Ancak çadırın Türk kültür yaşamı için önemini düşünüldüğünde bu şekilde bir olumlamanın doğal olması gayet normaldir. Bu bağlamda tutarlı bir faldır.

19.Fal (4-1-3)

ak : ạt : kạrşısın : üç :bulugta : tạlulapạn : ạgınka : ötügke : ıdmış : tėr : korkma : ẹdgüti : ötün : ạyınma : ẹdgüti : yạlvạr : tėr : ạnça : biliŋ : ẹdgü : ol :

(Fal şöyle) der: «Kır at, rakibini üç arayışta seçerek onu bir dilsize ricada bulunmaya göndermiş.» (Fal devamında şöyle) der: «"Korkma, isteğini iyi arz et! Korkma, iyi yalvar!"» "Öylece bilin: (Bu fal) iyidir."

1)ak : ạt : kạrşısın : üç :bulugta : tạlulapạn : ạgınka : ötügke : ıdmış : 2)tėr :3) korkma : 4)ẹdgüti : ötün :5) ạyınma :6) ẹdgüti : yạlvạr :8) tėr : 9)ạnça : biliŋ : 10)ẹdgü : ol :

4.19. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede *karşı+sı* ifadesinde iyelik ekiyle ilişkilendirilmiş gönderimle karşısında bulunan kişi/varlık ifadesine gönderimde bulunmaktadır. Hem gönderim hem de eksiltme söz konusudur. Birinci cümlede *anı:* ”onu” nesnesi eksiltili kullanılmıştır. Onu nesnesi aynı zamanda metin dışı gönderimde bulunmaktadır. Ak atın rakibinin kim olduğu bilinmemektedir. İkinci cümlede fal eksiltmeli olarak kullanılmıştır. *De-* eylemeni yapan falın kendisidir. Üç, dört, beş ve altıncı cümlelerde konuşan metin dışında anlatıcının kendisidir. Bu cümlelerde ikinci teklik emir kipi karşısında dediği rakibe gönderimde bulunmaktadır.

Tutarlılık

Hareket sırası bildiren bu fal hikâye anlatım diline sahiptir. Hareket sırası itibariyle de uyumlu ve tutarlı bir metindir.

20. Fal (2-2-3)

titir : bugra : mẹn : ürüŋ : köpükümin : saçạr : mẹn : üze : tẹŋrike : tẹgir : ạsra : yėrke : kirür : tėr : udıgmạg : odgur<u> : yạtıglıg : turgụru : yorıyur : mẹn : ạntạg : küçlüg : mẹn ạnça :biliŋlẹr : ẹdgü : ol :

(Fal şöyle) der: «“Melez erkek deveyim! Beyaz köpüklerimi saçarım. (Köpüklerim) yukarıda gökyüzüne ulaşır, aşağıda yerin içine girer.”» (Fal devamında şöyle der:) «“Uyuyanları uyandırarak yatanları kaldırarak yürüyorum. O kadar güçlüyüm!”» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)titir : bugra : mẹn 2) : ürüŋ : köpükümin : saçạr : mẹn : 3) üze : tẹŋrike : tẹgir : 4)ạsra : yėrke : kirür :5) tėr :6) udıgmạg : odgur<u> : yạtıglıg : turgụru : yorıyur : mẹn : 7)ạntạg : küçlüg : mẹn 8)ạnça : biliŋlẹr :9) ẹdgü : ol :

4.20. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci cümlede *köpük+im* iyelik eki *titir:* "dişi deve" *buğra:* "erkek deve" ifadesine ilişkilendirilmiş gönderimle art gönderimde bulunmaktadır. Üçüncü ve dördüncü cümlede *köpük* öznesi eksiltmeli olarak kullanılmıştır. Beşinci cümlede özne eksiltmeli kullanılmıştır. Altıncı cümlede adlaşmış sıfat filler *(udıgma, yatıglıg)* eksiltme göreviyle varlıkların yerini tutmuştur. Yedinci cümlede *antag:* "öyle, o kadar, onca" zarfı kendinden önce metin tümcelerinde ifade edilen güç kavramına art gönderimde bulunmaktadır. *Küçlüg:* "güçlü" adlaşmış sıfatı *titir buğrayı* kastederek eksiltmeli kullanılmıştır.

Tutarlılık

Deve öznesinin anlatımıyla devam eden bu parça güç konusunu ele almaktadır. Sonucuna bakıldığında *antag* ifadesiyle güç bildiren ifadeler gönderim ögesiyle pekiştirilmiştir ve fal iyidir yargısıyla bitmiştir. Bu bakımdan tutarlı bir faldır.

21. Fal(3-3-1)

kạrı : üpgük : yıl : yạru:mạzkạn : ętdi : ödmęŋ : körmęŋ : ürküţ męŋ : tėr : ạnça : biliŋ : :

(Fal şöyle) der: «Yaşlı hüthüt kuşu yıl aydınlanmada (yani günler uzamadan) önce öttü. "Heyecanlanmayın, bakmayın, ürkütmeyin!"» "Öylece bilin."

1)kạrı : üpgük : yıl : yạru:mạzkạn : ętdi : 2) ödmęŋ : 3)körmęŋ : 4)ürküţ męŋ :5) tėr : 6) ạnça : biliŋ : :

4.21. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede *yaru-maz-kan* zarf fiil eki zaman kavramının yanında sebep bildiren anlam özelliğini de taşımaktadır. Doğal olarak tek başına değiştirme ögesi niteliği de taşımaktadır. Burada zarf fiil ekinin ek fiil işlevinde yargı anlamı oluşturan (günlerin

uzamaması) özelliği de belirgindir. İki, üç ve dördüncü cümlelerde siz öznesi gizli özneyle sağlanmıştır. Metin dışı gönderimle muhatabı olan herkesi kastetmektedir.

Tutarlılık

Sonuç bildirmeyen bu falda birinci cümlede *yaru-* ikinci cümlede geçen *öd, kör-ürküt-* fiillerinin olumsuz biçimiyle kullanılmıştır. Bu bağlamda falın sonucunun olumsuz olması gerekmektedir. *Ança biling* diye belirtip sonuç bildirmemesi ve açık bir yargı taşımaması bakımdan tutarlılık ilkesi zayıf bir parçadır.

22. Fal (1-1-2)

uzuntonlug : közŋüsin : kölke : ıçgınmış : yạrın : yạŋrayur : kèçe : kẹŋrenür : tèr : ạnça :biliŋlẹr : muŋlug : ol : ạńıg : yạvlạk : ol :

(Fal şöyle) der: «Bir kadın, aynasını göle düşürmüş. Sabah söyleniyor, akşam sızlanıyor.» "Öylece biliniz: (Bu fal) sıkıntı vericidir, çok kötüdür."

1)uzuntonlug : közŋüsin : kölke : ıçgınmış : 2) yạrın : yạŋrayur :3) kèçe : kẹŋrenür : 4)tèr : 5)ạnça : biliŋlẹr :6) muŋlug : ol : 7) ạńıg : yạvlạk : ol :

4.22. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci ve üçüncü cümlelerde *uzuntonlug:* "kadın" öznesi eksiltmeli kullanılmıştır. Dördüncü cümlede fal öznesi eksiltmeli kullanılmıştır. Beşinci cümlede *anca:* "öyle" kendinden sonra gelen *munglug:* "sıkıntılı, kederli" *ol* cümlesine ön gönderimde bulunmaktadır. Altıncı cümlede özne eksiltmeli kullanılmıştır. Bu durumda fal sıkıntı vericidir yargısı ile kendinden önce bahsedilen olayın kurgu unsuru aynanın düşmesi yargısı gönderimsel öge olarak kullanılmış olabilir.

Tutarlılık

Sonucu çok kötü olarak verilen bu falın sadece anlatım diziminde verilen aynanın göle düşmesi ile ilişkili olması çok zordur. Metnin bütünü üzerinden düşünüldüğünde

buradaki ayna düşme olgusuyla kastedilenin başka bir konuya da gönderimde bulunması gerekmektedir. İçinde bulunulan kültürel özelliklere karar verilmesi gereklidir.

23. Fal(4-4-2)

ogląn : kękük : tęzękin : bultı : çękįk : ętiŋ : kutlug : bolzun : tėr : *ąnça : biliŋlęr : ędgü : ol:*

(Fal şöyle) der: «Bir oğlan, doğan tezeğini buldu. “Tarla kuşu! Etin kutlu olsun!”» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)ogląn : kękük : tęzękin : bultı : 2)çękįk : 3)ętiŋ : kutlug : bolzun : 4) tėr :5) *ąnça : biliŋlęr :6) ędgü : ol*

4.23. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Metin merkezli ölçütler bakımından değerlendirildiğinde gönderim ilişkileri açık olmayan bu metinde kendi içinde ilişki kurulabilecek *kekük*: “bir tür kartal*”, çekik:* “tarla kuşu” gibi sözcüksel bağlaşıklıkla kuş türlerinin sayımı söz konusudur. (et: *“ötmek”)Eting* sözcüğü tamlayanı eksiltmeli olan bir söz öbeğidir. Bu durumda *et+ing* senin yapısında bir kişi ya da varlığa (çekik) gönderimde bulunmaktadır.

Tutarlılık

Sonucu olumlu olan bu falda metnin kurucu unsuru doğan tezeğinin bulunmasıdır. Bu tezeğin bulunması kültürel bir özelliğe sahip olmalıdır ki bu bağlamda kutlu olunacak bir durum yaratsın ve genel anlamda da falın iyi yargısıyla bitmesini sağlasın. Ancak bu kültüren ögeler metinde verilmediği için tutarsız bir metindir.

24. Fal (3-1-3)

tęglük : kulun : ėrkęk : yunt<t>a : ęmig : tileyür : kün : orto : yütürüp : tün : orto : kąnta : nęgüde : bulgąy : ol : tėr : ąnça : biliŋlęr : yąvız : ol : :

(Fal şöyle) der: «Kör bir tay, erkek atta meme arıyor. “Güpegündüz kaybedip gece yarısı (annesinin memesini) nerede, nasıl bulacak?”» "Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür."

1)teglük : kulun : erkek : yunt<t>a : emig : tileyür : 2) kün : ortu : yütürüp : tün : ortu : kanta : negüde : bulgay : ol 3): ter :4) ança : biliŋler :5) yavız : ol :

4.24. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlenin öznesi *teglük:* “kör*”* kulun ifadesi kinci cümlede gizli özne olarak eksiltmeli olarak kullanılmıştır. Birinci cümlede *emig:* “meme” (tile- *“aramak; dilemek, arzu etmek”*) *tileyür* aramanın yanında istemek anlamında da kullanılmıştır. İkinci cümlede ifade edilen gündüz kaybedişine bağlı olarak ‘emebileceği meme olan nesne’ olarak eksiltmeli şekilde kullanılmıştır.

Tutarlılık

Sonucu olumsuz olan bu falda kör bir tayın emmek istemesi ama (yunt: *“at”) erkek yuntt*a meme araması bu sonucun oluşmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda parçada vurgulanmak istenenin kör de olsa hissedişle, içgüdüyle kaybetmemesi gerektiğidir. Buradan hissedişini kaybedenin bir şey bulamayacağı, hayatını devam ettiremeyeceği ana fikri üzerinden kötü sonuç yargısına ulaşıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu anlamda tutarlı bir parçadır.

25. Fal (3-1-3)

(e)ki : öküzüg : bir : bokursıka : kölmiş : kamşayu : umatın : turur : ter : ança : biliŋ : yavlak : ol : :

(Fal şöyle) der: «İki öküzü bir sabana koşmuşlar. (Öküzler) kımıldayamadan duruyorlar.» "Öylece bilin: (Bu fal) kötüdür."

1)(e)ki : öküzüg : bir : bokursıka : kölmiş :2) kamşayu : umatın : turur :3) ter : 4) ança : biliŋ :5)yavlak : ol : :

4.25. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlenin öznesi metin dışı gönderimle sağlanmıştır. İkinci cümlenin öznesi (*öküzüg)* eksiltmeli kullanılmıştır.

Tutarlılık

Sonucu kötü olarak bitirilen bu parçada metinselliğin kurucu unsurunun (kamşa: *"hareket etmek, kımıldamak"*) *kamşayu* sözcüğü ve *u-*: *"*yapabilmek, edebilmek*"* fiili olduğunu görülmektedir. Kımıldayamamak ve bitkinlik olgusu doğada yaşayan varlıklar için kötü olarak ele alınmaktadır. Güçsüzlük ve hareketsizlik temasının hâkim olduğu 6. ve 16. fallar da yine kötü sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda bu parça metin dışı gönderimle tutarlı bir parçadır.

26. Fal (4-2-1)

tąŋ : tąŋląrdı : udu : yėr : yąrudı : udu : kün : tugdı : kąmąg : üze : yąruk : boltı : tėr : ąnça : biliŋ : ędgü : ol : :

(Fal şöyle) der: «Şafak söktü. Sonra yer aydınlandı. Sonra güneş doğdu. (Ardından) her şeyin üzeri aydınlık oldu.» "Öylece bilin: (Bu fal) iyidir."

1)tąŋ : tąŋląrdı :2) udu : yėr : yąrudı : 3)udu : kün : tugdı :4) kąmąg : üze : yąruk : boltı : 5)tėr : 6)ąnça: biliŋ :7) ędgü : ol : :

4.26. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Metin bütünlüğü diğer parçalara göre daha belirgin olan bir parçadır. Çünkü metin tümcelerinde kullanılan sözcükler, sözcüksel bağlaşıklığı yerinde vermektedir. *Tang:* "tan, şafak", *yaru*: "aydınlanmak"- *kün:* "gün, güneş", *tug:* "doğmak" -*yaruk:* "ışık" aynı kavram alanına giren eş dizisel sözcük bağlaşıklığı sunan yapılardır. Dördüncü cümlede *kamag* sözcüğü metin dışı gönderimle varlıkları temsil etmektedir.

Tutarlılık

Tan vaktinden başlayıp yeryüzünün aydınlandığı zamana kadar olan hareket sırasını anlatan bu parçada baştan sona anlam bütünlüğünü koruyan bir tutarlılık görülmektedir. Aşamalı olarak tan vakti, yer aydınlanması, güneşin doğması ardından bütün her şeyin aydınlık olması önem sırasına göre bir dizilim sunmaktadır ve iyidir yargısıyla bitirilmiştir. Bu bağlamda hem bölgesel hem de bütünsel olarak tutarlı bir parçadır.

27. Fal (4-2-2)

bạy : ẹr : końı : ürküpẹn : bạrmış : börike :sokuşmış : böri : ạgzı : ẹmsimiş : ẹsẹn : tükẹl :bolmış : tėr : ạnça : biliŋlẹr : ẹdgü : ol :

(Fal şöyle) der: «Zengin bir adamın koyunu ürküp kaçmış. (Koyun) bir kurda rastlamış. Kurdun ağzı zehirlenmiş. (Koyun böylece) sağ salim kalmış.» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)bạy : ẹr : końı : ürküpẹn : bạrmış :2) börike :sokuşmış :3) böri : ạgzı : ẹmsimiş :4) ẹsẹn : tükẹl :bolmış : 5)tėr : 6)ạnça : biliŋlẹr :7) ẹdgü : ol :

4.27. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

(kony: *"koyun"*) *Kony+ı* eki ilişkilendirilmiş gönderimle *bay er'e* gönderimde bulunmaktadır. İkinci cümlede koyun öznesi eksiltmeli olarak kullanılmıştır. İkinci cümledeki *böri:* "kurt" ile üçüncü cümledeki *böri* sözcüksel bağlaşıklık kurmuştur. (agız: *"ağız"*) *Agz+ı* iyelik eki *böri*yle ilişkilendirilmiş gönderim sağlamıştır. Dördüncü cümlede koyun öznesi eksiltmeli kullanılmış. *Koyun, böri* sözcükleri arasında eş dizisel anlam ilişkisinden dolayı sözcüksel bağlaşıklık vardır.

Tutarlılık

Metin merkezli olarak bakıldığında asıl öznenin koyun olduğunu, metin kurgusunun da koyun üzerinden şekillendiği görülmektedir. Yine metin merkezli bakıldığında koyunun kurtulmuş olması ve sağ salim kalması söz konusudur. Bir canlının hayatını yeniden

kazanması Irk Bitig'de oldukça işlenen bir durumdur. Burada genel olarak bahşedilen hayat dolayısıyla yaşamanın fırsat olarak Tanrı gücüyle tekrar tekrar verilmesi söz konusudur. Bütün bu bağlamlarla değerlendirme yapıldığında olumlu ve tutarlı bir parçadır.

28. Fal (2-1-1)

kạn : olurupạn : ordo : yạpmış : ėli : turmış : tört : buluŋtạkı : ẹdgüsi : uyurı : tėrilipẹn :mẹŋilẹyür : bẹdizlẹyür : tėr : ạnça : biliŋlẹr : ẹdgü : ol :

(Fal şöyle) der: «Bir hakan tahta çıkar çıkmaz bir saray yap(tır)mış. Ülkesi ayakta kalmış. (Hakanın) dört bir yandaki iyi ve yetenekli adamları (sarayda) bir araya gelerek seviniyor ve (sarayı) süslüyorlar.» "Öylece biliniz. (Bu fal) iyidir."

1)kạn : olurupạn : ordo : yạpmış :2) ėli : turmış : 3) tört : buluŋtạkı : ẹdgüsi : uyurı : tėrilipẹn :mẹŋilẹyür : 4) bẹdizlẹyür : 6)tėr : 7)ạnça : biliŋlẹr : 8)ẹdgü : ol :

4.28. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci cümlede (Ėl: *"devlet"*) *Ėl+ i* iyelik eki han sözcüğüne ilişkilendirilmiş gönderimde bulunmaktadır. Üçüncü cümlede (edgü: *"iyi"*) *edgü+si* ve (uyur: *"yetenekli"*) *uyur+i* sözcüklerinde de ilişkilendirilmiş gönderim söz konusudur. Dördüncü cümlede *ordo*: *"*saray*"* nesnesi ve *edgüsi, uyurı* öznesi eksiltmeli kullanılmıştır.

Tutarlılık

Metnin konusu her ne kadar hakan üzerinden şekillense de parçanın metin bütünlüğü *teril-*: "derilmek, toparlanmak" sözcüğüne, dolayısıyla birlik ve beraberliğe işaret etmektedir. Han, bu metinde bir arada olmayı temsil ediyor olmalıdır. Her bir metin tümcesinde eş diziselliği sağlayan unsurlar *tur:* "kalkmak, yükselmek, durmak, kalkmak"-*mengile:* "sevinmek"-*bedizle:* "süslemek*"* gibi sözcükler bu birlik ve beraberliği sunan yargılardır. Bu nedenle tutarlı bir metindir.

29. Fal (4-3-2)

oyma : ẹr : oglạnın :kisisin : tutug : urupạn : oş iç : oyg<a>- : -lı :bạrmış : oglın : kisisin :utuzmạduk : yạna : tokuz on : boş : koń : utmış : oglı : yutuzı : kop : ögirẹr : tėr : ạnça :biliŋlẹr : ẹdgü : ol :

(Fal şöyle) der: «Bir sakatatçı, çocuklarını ve karısını rehin olarak ortaya koyup (hayvanların) iç organlarını çıkarmaya gitmiş. Çocuklarını ve karısını kaybetmemesinin yanı sıra fazladan doksan koyun kazanmış. Çocukları ve karısı hepsi seviniyorlar.» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)oyma : ẹr : oglạnın :kisisin : tutug : urupạn : oş iç : oyg<a>- : -lı :bạrmış :2) oglın : kisisin :utuzmạduk : yạna : tokuz on : boş : koń : utmış :3) oglı : yutuzı : kop : ögirẹr : 4)tėr : 5)ạnça :biliŋlẹr :6) ẹdgü : ol :

4.29. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede (oy: *"oymak"*) *oygalı* sözcüğü ile yüklem arasında 'çıkarmaya' sözcüğü eksiltmeli kullanılmıştır. *Oş: "*iç" sözcüğü sıfır morfem iyelik eklidir ve burada 'kastedilen hayvanların' tamlayanı eksiltmeli kullanılmıştır. İkinci cümlede (ogul: *"oğlan"*) *ogl+ı* ve *kişi+si* ifadelerindeki iyelik ekleri, *oyma er'*e ilişkilendirilmiş gönderimde bulunmaktadır. İkinci cümlede özne "*oyma er*" eksiltmeli kullanılmış. Üçüncü cümlede *ogl+ı* (yutuz: *"eş"*) *yutuz+ı* iyelik ekleri, (er: *"erkek"*) *oyma er'e* ilişkilendirilmiş gönderimde bulunmaktadır. Üçüncü cümlede *kop* zamiri *oglın* ve *yutuzı* sözcüklerine gönderimde bulunmaktadır. Oglan ve kişisi üç cümlede de kullanılarak sözcüksel bağlaşıklık kurmaktadır.

Tutarlılık

Aile ve aile yaşamını korumak insanlığın en önemli duygularından olduğu bilinmektedir. Bu falda metinsel olarak en çok tekrar eden anlam ilişkilerini belirleyen ögeler aile ile ilgili olan kavramlardır. Öznenin onlar için çabalamaya gitmesi, yanında da koyun

kazanıp gelmesi bu çabanın ödüllendirmesi olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda parçada iki konu tutarlılığı sağlamaktadır. Birincisi aile kavramı ikincisi ise çabadır.

30. Fal (4-2-3)

çıgąń : ẹr : oglı : kązgąnçka : bąrmış : yolı : yąramış : ögire : sẹvinü : kẹlir : tėr : ąnça :biliŋlẹr : ẹdgü ol : :

(Fal şöyle) der: «Yoksul bir adamın oğlu para kazanmaya gitmiş. Yolculuğu yararlı olmuş. Neşelenip sevinerek geliyor.» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)çıgąń : ẹr : oglı : kązgąnçka : bąrmış :2) yolı : yąramış :3) ögire : sẹvinü : kẹlir :4) tėr : 5)ąnça :biliŋlẹr :6) ẹdgü ol : :

4.30. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede (kazganç: *"kazanç"*) *kazgançka* yan cümlesinin nesnesi eksiltmeli kullanılmıştır. İkinci cümlede (yol: *"yol"*) *yol+ı* iyelik ekiyle *ogıl* sözcüğüne ilişkilendirilmiş gönderim yapılmıştır. Yine ikinci cümlede *yara-* fiili tümleç gerektirdiği için 'ona' dolaylı tümleci eksiltmeli olarak kullanılmıştır. Üçüncü cümlede *ogıl* öznesi eksiltmeli kullanılmıştır. *Kazganç, yara:* "yaramak, iyi olmak*"- ögir:* "sevinmek" sevin sözcükleri metin tümceleri arasında olumluluk ilişkisi sağlayan eş dizisel bağlaşıklıklı sözcüklerdir.

Tutarlılık

Sonucu iyi yargısıyla biten bu falın metin tümcelerinin yargı bildiren ifadelerine bakıldığında *barmış, yolı yaramış, kelir* hareket ve çaba bildiren anlamlar içermektedir. Türk kültür yaşamında "harekette bereket vardır" sözünün bu falda ana mesaj olarak ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda fal bütün tümceleriyle tutarlı bir metindir.

31. Fal (1-4-4)

bạrs : kėyik : ẹŋke : mẹŋke : bạrmış : ẹŋin : mẹŋin : bulmış : bulupạn : uyasıŋạru : ögire : sẹvinü : kẹlir : tėr : ạnça : biliŋ : ẹdgü : ol : :

(Fal şöyle) der: «Bir kaplan ava çıkmış. Avını bulmuş. (Avını) bulup yuvasına neşelenip sevinerek geliyor.» "Öylece bilin: (Bu fal) iyidir."

1)bạrs : kėyik : ẹŋke : mẹŋke : bạrmış : 2)ẹŋin : mẹŋin : bulmış : 3)bulupạn : uyasıŋạru : ögire :sẹvinü : kẹlir :4) tėr :5) ạnça : biliŋ : 6)ẹdgü : ol : :

4.31. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede geçen *eng:* "av" ve *meng:* "av" sözcükleri ikinci cümlede de tekrar edilerek sözcüksel bağlaşıklık oluşturulmuştur. Üçüncü cümlede de eksiltmeli olarak kullanılmıştır. İkinci ve üçüncü cümlede *bars:* "dişi kaplan" *keyik:* "dört ayaklı yabani hayvan" öznesi eksiltmeli olarak kullanılmıştır.

Tutarlılık

Çabanın getirisinin olduğu vurgulanmıştır. Nitekim kültürel yaşantıda yer alan "yola çıkan yol alır" gibi çaba göstermenin önemini vurgulayan ifadelerin bu şekilde hikâye ederek anlatıldığı görülmektedir. Bu bağlamda fal hem sonucu hem de metin tümcelerinin metinselliği bakımından tutarlılık ölçütüne uymaktadır.

32. Fal (1-1-3)

bir : tạvılku : yüz : boltı : yüz : tạvılku : miŋ : boltı : miŋ : tạvılku : tümẹn : boltı : tėr : ạnça : biliŋlẹr : : ạsıgı : bạr : ẹdgü : ol : :

(Fal şöyle) der: «Bir keçisakalı otu yüz oldu. Yüz keçisakalı otu bin oldu. Bin keçisakalı otu on bin oldu.» "Öylece biliniz: Yararı var, (bu fal) iyidir.

1)bir : tạvılku : yüz : boltı : 2:)yüz : tạvılku : miŋ : boltı : 3)miŋ : tạvılku : tümẹn : boltı : 4)tėr : 5)ạnça : biliŋlẹr : 5): ạsıgı : bạr : 6)ẹdgü : ol : :

4.32. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Bir, yüz ming: "av" *tümen:* "on bin" sözcükleri aynı kavram alanına girer ve sözcük bağlaşıklığı sağlayar. *Tavılku:* "keçisakalı otu" sözcüğü, aynı sözcüğün tekrarıyla bağlaşıklık kurmuştur. Bu falda sonuç bölümünde *asıgı bar:* "yararı var" yapısı görülmektedir. Bu cümlede yararı olan şeyin falının içeriği ve vermek istediği mesaj olmalıdır. Bu durumda bu anlamı karşılayan içerik tekrar edilmeyerek eksiltme yapılmıştır.

Tutarlılık

Altı cümleden oluşan bu metin baştan sona bütün cümlelerinde *tavılku* konusu ele alındığı için tutarlıdır. Anlam olarak bakıldığında tavılkunun çoğalması ve bereket konusunun ele alındığı görülmektedir. Bu da Tanrı'nın ve doğanın cömertliğini gösterecek şekilde aktarılmıştır ve yararı var denilerek tanrının gücü mesaj olarak verilmiştir. Bu nedenle tutarlı bir metindir.

33. Fal (4-2-4)

kidizig : suvka : sukmış : tạkı : ur : kạtıgdı : ba : tėr : ạnça : biliŋlẹr : yạvlạk : ol :

(Fal şöyle) der: «Keçeyi suya sokmuş(lar). "Daha da vur(un), sıkıca bağla(yın)!"» "Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür."

1)kidizig : suvka : sukmış : 2)tạkı : ur :3) kạtıgdı : ba :4) tėr : 5)ạnça : biliŋlẹr : 6)yạvlạk : ol

4.33. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlenin öznesi metin dışı gönderimle verilmiştir. Burada keçeyi suya sokan kişi ya da kişiler olabilir. İkinci ve üçüncü cümlenin özneleri de sen veya siz olarak metin dışı gönderimde bulunmaktadır. Bu falda farklı bir kullanımda görülen *takı* bağlacı vardır. İki türlü anlamda da kullanılmış olabilir. Birincisi, çeviride verildiği gibi "daha da vurun" şeklinde belirteç görevinde; ikincisiyse, üçüncü cümleyle bağlaşıklı olarak sıkıca bağlayıp da vurun şeklinde olabilir. Her iki durumda (kidiz: *"keçe"*) *kidizig* nesnesi iki cümlede de eksiltmeli olarak kullanılmıştır.

Tutarlılık

Kötüdür yargısıyla biten bu falın metin tümcelerine bakıldığında sadece keçenin suya sokulması ve bağlanıp vurulmasından bahsedilmektedir. Bu anlatımda bu durumun kültürel olarak bir karşılığının olması gerekir ki kötü olarak yorumlanabilsin. Metinde ve metin dışı gönderimde bunun açık sebepleri verilmediği için metin bağlamında tutarlı bir parça değildir.

34. Fal(2-4-4)

kạn : süke : bạrmış : yạgıg : sạnçmış : köçürü : konturu : kẹlir : özi : süsi : ögire : sẹvinü :ordosıŋạru : kẹlir : tėr : ạnça : biliŋlẹr : : ẹdgü :ol :

(Fal şöyle) der: «Bir hakan savaşa gitmiş. Düşmanı bozguna uğratmış. (Düşmanlarını) göç ettire konaklata geliyor. (Hakanın) kendisi askerleri ile birlikte neşelenip sevinerek sarayına doğru geliyor.» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)kạn : süke : bạrmış : 2)yạgıg : sạnçmış : 3)köçürü : konturu : kẹlir : 4) özi : süsi : ögire : sẹvinü : ordosıŋạru : kẹlir :5) tėr : 6)ạnça : biliŋlẹr : :7) ẹdgü :ol :

4.34. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede geçen *kan* öznesi iki, üç ve dördüncü cümlelerde eksiltmeli olarak kullanılmıştır. *Sü:* "ordu, savaş*"* sözcüğü aynı kavram alanına giren sözcükler olarak birinci ve dördüncü cümlelerde bağlaşıklık kurmuştur. Üçüncü cümlede *yagıg* "düşmanlarını" nesnesi eksiltmeli kullanılmıştır. Dördüncü cümlede *özi:* "kendi(dönüşlülük zamiri)" *kan'a* art gönderimde bulunmaktadır. *Sü+si ordo+sı* sözcüklerinde iyelik ekiyle ilişkilendirilmiş gönderim yapılmıştır. *Kan:* "han, hakan*"*, *sü, yagı*: "düşman", *ordo*: "saray*"* sözcükleri aynı kavram alanına giren eş dizisel sözcük bağlaşıklığı kuran ifadelerdir.

Tutarlılık

Bir hanın savaşa gitmesi, düşmanını dağıtması, yeniden yapılandırıp sarayına gelmesi belli bir hikâye akışı içerisinde mantıksal dizilime uygun olarak verilmiştir. Bu da metin cümlelerinin birbiriyle uyumunu sağlamaktadır. Bunun yanında Irk Bitig'de sonucu olumlu olarak görülen amacına ulaşmış hareket iyidir yargısıyla aktarılmıştır. Bu bağlamda tutarlı bir metindir.

35. Fal (4-3-4)

ẹr : süke : bạrmış : yolta : ạtı : ạrmış : ẹr : kugu : kuşka : sokuşmış : kugu :kuş : kạnatıŋa : urup ạnın : kạlıyu : bạrıpạn : ögiŋe : kạŋıŋa : tẹgürmiş : ögi : kạŋı : ögirẹr : sẹvinür : tėr : ạnça : biliŋlẹr : : ẹdgü : ol :

(Fal şöyle) der: «Bir adam savaşa gitmiş. Yolda atı yorulmuş. Adam bir kuğuya rastlamış. Kuğu (onu) kanadına alarak böylece yükselip (adamı) annesine ve babasına ulaştırmış. Annesi ve babası neşelenip seviniyor.» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)ẹr : süke : bạrmış :2) yolta : ạtı : ạrmış : 3)ẹr : kugu : kuşka : sokuşmış :4) kugu :kuş : kạnatıŋa : urup ạnın : kạlıyu : bạrıpạn : ögiŋe : kạŋıŋa : tẹgürmiş :5) ögi : kạŋı : ögirẹr : sẹvinür :6) tėr : 7)ạnça : biliŋlẹr : :8) ẹdgü : ol :

4.35. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci cümlede (at:"*at*") *at+ı* sözcüğünde iyelik ekiyle (er: *"erkek"*) ere ilişkilendirilmiş gönderim yapılmıştır. Dördüncü cümlede *er* nesnesi eksiltmeli kullanılmıştır. Dördüncü ve beşinci cümlelerde *ög+i* (kang: *"baba"*) ve *kang+ı* sözcüklerindeki iyelik ekleri *er'*e ilişkilendirilmiş gönderim sağlamaktadır. (kanat: *"kanat"*) *Kanat+ı* sözcüğündeki iyelik eki (kugu: *"kuğu"*) *kuguya* ilişkilendirilmiş gönderimde bulunmaktadır. Dördüncü cümledeki *an+ın* zamiri *er+e* art gönderimde bulunmaktadır.

Tutarlılık

*Er, ög "*anne*", kang* sözcükleri aile kavramıyla ilgili aynı kavram alanına girmekte ve sözcüksel bağlaşıklığı sağlamaktadır. Metnin kuruluş bağlamına bakıldığında bir erin ailesine kavuşturulması söz konusudur. Bunun gerçekleşmesi ayrıca olağanüstü bir durumla ifade edilmiştir. Bu durumda metnin kurucu unsuru aile olgusudur ve tutarlıdır.

36. Fal (4-1-1)

üküş : ạtlıg : ögrüṇ çüŋ : yok : kovı : ạtlıg : korkụnçıŋ : yok : uçruglug : kotuŋ : yok :tėr : ạnça : biliŋlęr : ạńıg : yạvlạk : ol :

(Fal şöyle) der: «"Çok atlı askerin varken sevinç duymuyorsun. Az atlı askerin varken (de) korku duymuyorsun. Bir bayrağı olan halkın yok."» "Öylece biliniz (Bu fal) çok kötüdür."

1)üküş : ạtlıg : ögrüṇçüŋ : yok 2): kovı : ạtlıg : korkụnçıŋ : yok :3) uçruglug : kotuŋ : yok :4)tėr :5) ạnça : biliŋlęr : 6) ạńıg : yạvlạk : ol :

4.36. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Türk anlatı yapısında öğüt vermek söz konusu olduğunda metin anlatıcısı genelde 'sen' olarak hitap eder. Bu metinde de metin dışı gönderim olarak sen yapısını

görülmektedir. Birinci cümledeki (ögrünç: *"sevinç"*) *ögrünç+üng* iyelik eki, ikinci cümledeki *korkunç+ıng* iyelik eki ve üçüncü cümledeki *kotu+ng* iyelik ekiyle 'sen' diye belirtilen üst yapıya ilişkilendirilmiş gönderim yapılmıştır. Bunun yanında *atlıg* "atlı, süvari*"* ve *yok* sözcükleri aynı sözcüğün tekrarıyla sözcüksel bağlaşık oluşturur. *Ögrünç, korkunç* gibi sözcüklerle de duyusal bağlam oluşturulmuştur.

Tutarlılık

Irg Bitig metinleri içerisinde Orhun Abideleri'nin anlatı yapısına çok uyan bu parçada aynı zamanda gamsızlığa bir sesleniş görülmektedir. Çok kötü yargısıyla biten iki faldan (22 ve 36. Fallar) biri olan bu metin hem vermek istediği mesaj hem de durumun tarifi açısından tutarlılık ilkesini sağlamaktadır.

37. Fal (1-3-4)

bir : ḳarı : öküzüg : belin : biçe : kumursga : yemiş : ḳamşaḳyu : umatın : turur : tėr : ạnça :biliŋlẹr : yạvlạk : ol :

(Fal şöyle) der: «Bir koca öküzü, karıncalar belinden biçerek yemiş. (Öküz) kımıldayamadan duruyor.» "Öylece biliniz:(Bu fal) kötüdür."

1)bir : ḳarı : öküzüg : belin : biçe : kumursga : yemiş : 2) ḳamşaḳyu : umatın : turur :3) tėr : 4)ạnça :biliŋlẹr : 5) yạvlạk : ol :

4.37. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Bel+i (bel: *"bel"*) sözcüğündeki iyelik eki öküz sözcüğüne ilişkilendirilmiş gönderimde bulunmaktadır. İkinci cümlede öküz öznesi eksiltmeli kullanılmıştır. Bunun yanında sebep-sonuç ilişkisine dayalı olarak öküzün kımıldayamamasının sebebi karıncaları yemesi değiştirmeli olarak verilmiştir.

Tutarlılık

Halden düşmek, yaşlanmak (*karı*) kımıldayamaz hale gelmek *(kamşayu)* gibi durumlar söz konusu olduğunda elden bir şeyin gelmemesi doğaldır. Bu bağlamda bu falın sonucunun kötü olarak nitelenmesindeki amaç çaresizliğin baş gösterdiği durumları ifade etmektir. Dolayısıyla *yavlak ol* yargısına ulaşılır. Bu açıdan bakıldığında metin tutarlıdır.

38. Fal (3-1-4)

kạmış : ara : kạlmış : tẹŋri : unamạduk : ạvınçu : kạtun : bolzun : tėr : ạnça : biliŋlẹr : :ẹdgü ol : :

(Fal şöyle) der: «“Kamışlar arasında kalmış. Tanrı (bu durumdan) memnun olmamış. (Bu) cariye, Hakan eşi olsun!”» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)kạmış : ara : kạlmış : 2) tẹŋri : unamạduk :3) ạvınçu : kạtun : bolzun :4) tėr : 5)ạnça : biliŋlẹr :6)ẹdgü ol : :

4.38. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede kalmış eylemini gerçekleştiren asıl özne, üçüncü cümlede geçen *avınçu* “köle cariye” sözcüğüdür. Dolayısıyla özne gizli olarak kullanılmış ve üçüncü cümledeki *avınçu* sözcüğüne ön gönderimde bulunmaktadır. İkinci cümlede Tanrı’nın razı gelmediği (*unamaduk)* durum *“ kamış ara kalmış*” sebep cümlesi olarak burada eksiltmeli olarak kullanılmıştır. Üçüncü cümlede *tengri* öznesi eksiltmeli olarak kullanılmıştır.

Tutarlılık

Sonucu olumlu olan bu falda zıt durumların verildiği ve buradan olumlu sonuç çıktığı görülmektedir. Kamışlar arasında kalmış köle kız olumsuzluğuna karşılık Tanrı’nın buyurmasıyla hatun olmasını istemesi, dolayısıyla olumluluğa ulaşması metni sağlayan anlam içeriğidir. Diğer bir mesaj da çaresizliğin tek kalıcı durum olamayacağı, Tanrı’nın buyurmasıyla değişimin mümkün olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda tutarlı bir parçadır.

39. Fal (2-2-4)

tıgıg : t(ė)rtrü : kişemiş : kąmşayu : umatın : turur : tėr : ąnça : biliŋlęr : : yąvląk : ol :

(Fal şöyle) der: «Demir kırı (bir atın ayaklarını) çaprazlamasına kösteklemişler. (At) Kımıldayamadan duruyor.» "Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür."

1)tıgıg : t(ė)rtrü : kişemiş :2) kąmşayu : umatın : turur :3) tėr : 4)ąnça : biliŋlęr : :5) yąvląk : ol :

4.39. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede geçen *tıg:"*pas rengi" renk adı niteleyici sözcük olarak aynı zamanda at sözcüğüne gönderimde bulunmaktadır. *Kişe-:* "kösteklemek*"* fiilinin nesnesi "atın ayakları" eksiltmeli olarak kullanılmıştır. İkinci cümlede "at" öznesi eksiltmeli olarak kullanılmıştır.

Tutarlılık

Irk Bitig'de 25. ve 37. fallarda da geçen kımıldayamamak *(kamşayu*) bu falda da kullanılmıştır. Üç falın sonucu da kötü olarak ifade edilmiştir. Çaresizlik ve yaşam alanının daralması gibi olabilecek olumsuz durumlar içerisinde bu olumsuzluğu yaratan olgudur. Bu fal için düşünüldüğünde 'bunun' ifadesi bir fal hikâyesi için doğal olarak uyumlu olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda tutarlı bir parçadır.

40. Fal (4-4-1)

tąlım : orı : yąrınça : yąsıçın : yąlım : kąyąg : yąra : urupąn : yąlŋusun : yorıyur : tėr : ąntąg :ąlp : ęrmiş : ąnça : biliŋlęr : : ędgü : ol :

(Fal şöyle) der: «Yırtıcı kuzukapan, kürekkemiği kadar geniş ok temreniyle (= gagasıyla) yalçın kayaya yararcasına vurup, yalnız başına yaşıyor.» (Fal devamında şöyle der:) «O kadar güçlü imiş.» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)tạlım : orı : yạrınça : yạsıçın : yạlım : kạyạg : yạra : urupạn : yạlŋusun : yorıyur :2) tėr : 3)ạntạg :ạlp : ẹrmiş : 4)ạnça : biliŋlẹr : :5) ẹdgü : ol :

4.40. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Yalçın kayaya vuran kuş olduğu için benzetmeyle gaga sözcüğü kastedilmiştir. Parçada ise bu sözcük eksiltmeli olarak kullanılmıştır. (yạlŋus: *"yalnız"*) *yalngnusun* diyerek yalnız yaşadığını kastettiği varlık kuştur ve bu kuşa gönderimde bulunulmuştur. Bu bağlamda da özne eksiltmeli olarak kullanılmıştır. Üçüncü cümlede *antag:* "onca, öyle, o kadar" olarak ifade edilen durum kendinden önceki cümlelerde ifade edilen yalçın kayayı gagalaması ve yalnız yaşamasıdır. Dolayısıyla *antag* sözcüğü bu ifadelerin yerine değiştirme ögesi olarak kullanılmıştır.

Tutarlılık

Güçlü olmak bütün toplumlarda hem ilgi çeken hem de başarının en önemli göstergesidir. Bu falda *antag alp ermiş* olarak ifade edilen durum doğal olarak bu konuyu işlemektedir. Bunun örneği olarak da bu faldaki hikâye ele alınmıştır. Olumlu olarak gösterilen bu hikâye ve metnin akışı tutarlılık ilkesini karşılamaktadır.

41. Fal (3-2-4)

ürüŋ : ẹsri : iŋgẹk : buzagulạçı : bolmış : ölgẹy : mẹn : tėmiş : ürüŋ : ẹsri : ėrkẹk : buzạgu : kẹlürmiş : ıdokluk : yạragạy : ülügde : ozmış : tėr : ạnça : biliŋ : ẹdgü : ol :

(Fal şöyle) der: «Ak benekli bir inek buzağılamak üzere imiş. (İnek) "öleceğim" demiş. Ak benekli bir erkek buzağı dünyaya getirmiş. "(Bu doğan buzağıya) kutsallık atfetmek yerinde olur!" (İnek, kötü) talihinden kurtulmuş.» "Öylece bilin: (Bu fal) iyidir."

1)ürüŋ : ẹsri : iŋgẹk : buzagulạçı : bolmış :2) ölgẹy : mẹn : tėmiş :3) ürüŋ : ẹsri : ėrkẹk : buzạgu : kẹlürmiş :4) ıdokluk : yạragạy : 5) ülügde : ozmış :6) tėr : 7)ạnça : biliŋ : 8)ẹdgü : ol :

4.41. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci ve üçüncü cümlelerde *ingek* "inek" öznesi eksiltmeli kullanılmıştır. Beşinci cümlede de kurtulan özne *ingek*'tir. Ancak dördüncü cümlede kutsallık atfedilen varlık erkek *buzagu*'dur. Çünkü beşinci cümle doğrudan *ürüng esri ingek'e* gönderimde bulunmaktadır ve beşinci cümlenin içeriğine bakıldığında ikinci cümlenin (yargıların hareket sırasına göre) metin tamamlayıcısıdır. Bu parçada *ürüng esri* söz öbeği ve *buzagu* sözcüğü, birinci ve üçüncü cümlelerde sözcüksel bağlaşıklığı kurmuştur.

Tutarlılık

Bu parçada her ne kadar ineğin ölmek üzere olması ve acı çekmesi asıl olay gibi görünse de esasında doğum ve doğurganlık metnin kurucu unsurudur. Falın iyi olmasını sağlayan ineğin doğurabilmesi ve bereket kavramının gerçekleşmesidir. Ayrıca beyazlık, erkek vurgusu ve buzağıya kutsallık atfetmek içinde bulunduğu toplumun kültürel özellikleridir. Bu bağlamlarla düşünüldüğünde tutarlı bir parçadır.

42. Fal (4-1-4)

uzuntonlug : idişin : ąyąkın : kodupąn : bąrmış : yąna : ędgüti : sąkınmış : idişįmte : ąyąkımta : öŋi : kąnça : bąrır : męn : tėr : yąna : kęlmiş : idişin : ąyąkın : ęsęn : tükęl : bulmış : ögiręr : sęvinür : tėr : ąnça : biliŋlęr : ędgü : ol :

(Fal şöyle) der: «Bir kadın kabını kacağını bırakıp gitmiş. Sonra iyice düşünmüş. (Kendisine şu soruyu sormuş:) "Kabımdan kacağımdan ayrı nereye gidiyorum?"» (Fal devamında şöyle) der: «(Bu kadın) tekrar gelmiş, kabını kacağını sapasağlam bulmuş. Neşelenip seviniyor.» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1) uzuntonlug : idişin : ąyąkın : kodupąn : bąrmış : 2)yąna : ędgüti : sąkınmış : idişįmte : ąyąkımta : öŋi : kąnça : bąrır : męn : 4)tėr :5) yąna : kęlmiş : 6)idişin : ąyąkın : ęsęn : tükęl : bulmış :7) ögiręr : 8)sęvinür :9) tėr : 10)ąnça : biliŋlęr : 11)ędgü : ol :

4.42. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede *idiş* "kap kacak" *idiş+i* ve *ayak+ı* iyelik ekleri *uzuntonlug*'a gönderimde bulunmaktadır. İkinci cümlede *yana* "yine, tekrar" belirteci eksiltme olarak kullanılan bırak gitme eylemi yerine kullanılmış bir değiştirme ifadesidir. Yine ikinci cümlede *uzuntonlug* "kadın" öznesi eksiltmeli kullanılmıştır. Üçüncü cümlede *uzuntonlug* özne olarak eksiltmeli olarak kullanılmış olup metinde konuşan kişi *men uzuntonlug*'a art gönderimde bulunmaktadır. Üçüncü cümlede *idiş+im ayak+ım* iyelikleri *uzuntonlug*'a ilişkilendirilimiş gönderimde bulunmaktadır. Dördüncü cümlede *ter* yargısını gerçekleştiren faldır. Özne olarak kullanılmıştır. Beşinci cümlede *uzuntonlug* öznesi eksiltmeli kullanılmış yana belirteci dönme eylemine gönderimde bulunmuştur. Altı, yedi ve sekizinci cümlelerde *uzuntonlug* öznesi eksiltmeli olarak kullanılmıştır. Altıncı cümlede yine *idiş* ve *ayak* sözcükleri üzerinden *uzuntonlug* öznesine iyelikle ilişkilendirilmiş gönderim yapılmıştır.

Tutarlılık

Bu falda özneden sonra en çok tekrar eden kavramlar *idiş* ve *ayak* kavramlarıdır. Bu durumda metnin bağlayıcı ifadeleri de bu sözcüklerdir. Söz konusu olan kap kacak eğer taşınmaya müsait, küçük ya da az olsaydı böyle bir metin özelliği olamazdı. Bu metinde üzerinde durulan konu yerleşmişlik ve ait olduğun yerde kalma olmalıdır. Bu yüzdendir ki bu metin, belli bir konu üzerinden anlam tutarlılığını sağlamakta ve olumlu olarak sonuçlanmaktadır.

43. Fal (3-3-4)

togạn : ögüz : kuşı : kuşlạyu : bạrmış : utru : tạlım : kạra : kuş : kopupạn : bạrmış : tėr : ạnça : biliŋlẹr : yạvlạk : ol :

(Fal şöyle) der: «Bir doğan, su kuşu avlamaya gitmiş. (Bu sırada) yırtıcı kartal yerinden uçup (doğana) karşı gitmiş.» "Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür."

1)togạn : ögüz : kuşı : kuşlạyu : bạrmış :2) utru : tạlım : kạra : kuş : kopupạn : bạrmış : 3)tėr : 4)ạnça : biliŋlẹr : 5)yạvlạk : ol :

4.43. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede *kuş+ı* iyelik eki *ögüz* ifadesine gönderimde bulunmaktadır. *Utru* zarfı iki cümleyi zaman anlamında birbirine bağlamaktadır. İkinci cümlede *talım kara kuşun togan kuşu*yla karşı karşıya geldiğini gönderim olarak bildiren zarf da budur. İkinci cümledeki *kopupan* zarfı yerden yükselme anlamını da içerip yükselmeyi kastetmektedir.

Tutarlılık

Sonucu olumsuz olarak biten bu falın genel çerçevesine bakıldığında tutarlılık anlamını veren olgu yırtıcı kuş (kartal) karşısında bir kuşun (doğan) eylemini gerçekleştirememesidir. Doğada birtakım zorlukların her an her şekilde karşılaşılabilecek bir durum olduğu anlatılmaktadır. Bu bağlamda tutarlı bir faldır.

44. Fal (1-4-2)

toqan : kuş : teŋridin : kudı : tavışqan : tepen : qapmış : toqan : kuş : tırŋaqı : suçulunmış : yana : tıtınmış : toqan : kuşuŋ : tırŋaqı : ügüşüpen : qalıyu : barmış : tavışqan : terisi : üŋüşüpen : yügürü : barmış : antaq : tör : ança : bilinler : yavız : ol :

«Bir doğan "(İşte bir) tavşan!" diyerek gökyüzünden aşağı inmiş ve (tavşanı) kapmış. (Bu sırada) doğanın tırnakları yüzülmüş ve parçalanmış. Doğan, tırnakları soyulmuş olarak (tavşanı alamadan) havalanıp gitmiş. Tavşan (ise), derisi parçalanmış olarak koşarak gitmiş.» (Fal) böyle der. "Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür."

1)toqan : kuş : teŋridin : kudı : tavışqan : tepen : qapmış :2) toqan : kuş : tırŋaqı : suçulunmış : yana : tıtınmış :3) toqan : kuşuŋ : tırŋaqı : ügüşüpen : qalıyu : barmış : 4)tavışqan : terisi : üŋüşüpen : yügürü : barmış :5) antaq : tör : 6)ança : bilinler : 7)yavız : ol :

4.44. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede *kapmış* eyleminin nesnesi eksiltmeli olarak kullanılmıştır. Yine birinci cümlede *tengridin kudı tavışgan tepen* öbeklerinden sonra "aşağı inerek" zarf fiil öbeği eksiltmeli olarak kullanılmıştır. İkinci ve üçüncü cümlede *tırnak+ı* iyelik eki *togan kuş*'a gönderimde bulunmaktadır. Üçüncü cümlede *kalıyu barmış*"havalanarak gitmiş" eylemlerini yapan *togan* öznesi eksiltmeli olarak kullanılmıştır. Dördüncü cümlede *teri+si* iyeliği *tavışgan*'a gönderimde bulunmaktadır. Bir, iki ve üçüncü cümlelerde *togan kuş* ifadesi aynı sözcüğün tekrarıyla sözcüksel bağlaşıklığı oluşturmuştur. Yine birinci ve dördüncü cümlelerde *tavışgan* sözcüğü bağlaşıklık kurmuştur. Beşinci cümlede *antag* "böyle" zarfı kendisinden sonra gelen altıncı ve yedinci cümlelere ön gönderimde bulunmaktadır.

Tutarlılık

Beslenme zincirinde bir doğanın bir tavşanı avlamaya çalışması gayet doğaldır. Ancak burada doğanın avlanmayı gerçekleştirememesi ve üstüne zarar görmesi olumsuz yargı bildiren bir sonuçla sunulmuştur. Bu falın metin dışı gönderiminde bir varlığın işlevini yerine getirememesi mesajını vermektedir. Görevini yerine getirememek istenmeyen bir durumdur ve fal kötü bitmektedir. Bu nedenle tutarlı bir faldır.

45. Fal (1-3-2)

: kėyik : oglı : mẹn : otsuz : suvsuz : kạltı : uyın : nẹçük : yorıyın : tėr : ạnça : biliŋlẹr : yạvız : ol :

: (Fal şöyle) der: «"Yabanî hayvan yavrusuyum! Otsuz ve susuz nasıl yapabilirim? Nasıl hayatta kalırım?"» "Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür."

1)kėyik : oglı : mẹn : 2)otsuz : suvsuz : kạltı : uyın : 3)nẹçük : yorıyın :4) tėr : 5)ạnça : biliŋlẹr : 6)yạvız : ol :

4.45. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede *keyik oglı* tamlaması geyikten ziyade bütün yabani hayvanlara gönderimde bulunmaktadır. Men şahıs ekiyle de kişileştirme yapılmıştır. İkinci cümlede konuşan *keyik oglı*"yabani hayvan" öznesi eksiltmeli kullanılmıştır. Çünkü *u-yın* birinci teklik emir kipiyle konuşan yabani hayvandır. Üçüncü cümlede yine *yorı-yın* birinci teklik emir kipiyle konuşanın yabani hayvan olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü cümlede *yorı-* fiili yürümek anlamı dışında yaşamak anlamına gönderimde bulunmaktadır.

Tutarlılık

Falda hayvanlar üzerinden hem hayvanları hem de insanları ilgilendiren güçlü bir mesaj vardır. Tek başına kuraklık kavramı bile ürkütücüdür. Bu bağlamda falda geçen ifadeler *yavız ol* yargısını tutarlı bir şekilde karşılamaktadır.

46. Fal (1-3-3)

: tẹve : titigke : tüşmiş : bạsınu : yėmiş : özin : tilkü yėmiş : tėr : ạnça : biliŋlẹr : yạvlạk : ol :

: (Fal şöyle) der: «Bir deve bataklığa düşmüş. Batarken yemeye devam etmiş. (Fakat) kendisini (de) bir tilki yemiş.» "Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür."

1)tẹve : titigke : tüşmiş :2) bạsınu : yėmiş : 3)özin : tilkü yėmiş :4) tėr : 5)ạnça : biliŋlẹr : 6)yạvlạk : ol :

4.46. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci cümlede yeme eylemini yapan teve öznesi eksiltmeli kullanılmıştır. Yine ikinci cümlede *basınu*"batarken" eylemi cümlenin temel eylemi *ye-* fiiline sürerlik anlamında gönderim sağlamıştır. Üçüncü cümlede *öz+i+n* dönüşlülük zamiri *teve*ye art gönderimde bulunmaktadır. *Titig*"bataklık" ve *basın-* "batmak"sözcükleri eş dizisel olduğu

için sözcüksel bağlaşıklığı vardır. *Ye-* fiili aynı sözcüğün tekrarıyla bağlaşıklık kurmuştur. Ancak farklı edenlere *(teve, tilkü)* gönderimde bulunmaktadır.

Tutarlılık

Sonucu olumsuz olan bu falda metnin tutarlığını ve anlam ilişkisini belirleyen olgu yeme olgusudur. Batarken yemeye devam etmek burada kötü bir davranış olarak görülüyor ve tilkinin deveyi yemesiyle de cezalandırılıyor. Bu mantıkla düşünüldüğünde içinde bulunulan toplum tarafından gamsızlık durumunun onaylanmadığı söylenebilir. Bu nedenle tutarlı bir faldır.

47. Fal (1-1-4)

ẹr : ümeleẏü : bạrmış : tẹŋrike : sokuşmış : kut : kolmış : kut : bėrmiş : ạgılıŋta : yılkıŋ : bolzun : özüŋ : uzun : bolzun : tėmiş : ạnça : biliŋlẹr : ẹdgü : ol

: (Fal şöyle der:) «Bir adam misafirliğe gitmiş. (Yolda) tanrıya rastlamış. (Tanrıdan) iyi talih dilemiş. (Tanrı da adama) iyi talih vermiş. (Ardından adama) "Ağılında hayvanların olsun! Ömrün uzun olsun!" demiş.» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)ẹr : ümeleẏü : bạrmış : 2)tẹŋrike : sokuşmış :3) kut : kolmış : 4)kut : bėrmiş :5) ạgılıŋta : yılkıŋ : bolzun :6) özüŋ : uzun : bolzun : tėmiş :7) ạnça : biliŋlẹr : ẹdgü : ol

4.47. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci ve üçüncü cümlenin öznesi *(er)* eksiltmeli kullanılmıştır. Dördüncü cümlenin öznesi *(Tengri)* eksiltmeli kullanılmıştır. Yine beşinci ve altıncı cümlelerde konuşan *Tengri'*dir. Dördüncü cümlede tümleç *(adama)* eksiltmeli kullanılmıştır. Beşinci cümlede *agıl+ıng yılkı+ng* iyelikleri *er'*e gönderimde bulunmaktadır. *Öz+üng* dönüşlülüğü *er*'e gönderimde bulunmaktadır. *Kut* sözcüğü aynı sözcüğün tekrarıyla bağlaşıklık kurmuştur.

Tutarlılık

Metnin kurgu sırasına bakıldığında iyi olarak görülen her kavram (tanrıyla karşılaşması, kut dilemesi kut alması, iyi dilek alması) *ümeleyü* " misafirliğe gitmek" eylemiyle bağdaşmaktadır. Türk toplumunda misafirliğe gitmenin ayrıca bereketi oluşturması şeklinde yorumlanabilecek bir fal içeriği söz konusudur. Bu bağlamda metnin kurucu unsuru misafirliktir ve tutarlı bir faldır.

48. Fal (3-4-4)

kạrı : yol : tẹŋri : mẹn : sınukıŋın : sạpạr : mẹn : üzükiŋin : ulayur : mẹn : ėlig : ėtmiş : mẹn : ẹdgüsi : bolzun : tėr : ạnça : biliŋlẹr :

: (Fal şöyle) der: «"Yaşlı yol tanrısıyım! (Vücudundaki) kırıklarını onarırım, kesik ve yırtıklarını kaynaştırırım. Ülkeyi (de) düzene sokmuş: durumdayım. Hayırlısı olsun!"» "Öylece biliniz."

1)kạrı : yol : tẹŋri : mẹn :2) sınukıŋın : sạpạr : mẹn :3) üzükiŋin : ulayur : mẹn : 4)ėlig : ėtmiş : mẹn : 5)ẹdgüsi : bolzun :6) tėr : 7)ạnça : biliŋlẹr :

4.48. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci ve üçüncü cümlede *sınuk+ung, üzük+ing* iyelikleri "senin" zamirine dolaylı olarak da metin dışı gönderimle insanlığa gönderimde bulunmaktadır. Beşinci cümlede geçen *edgü+si* sözcüğü ve iyeliği her şeyin iyi olması ile ilgili gönderimde bulunmaktadır. Çünkü bütün metin cümlelerinin birbiriyle bağlaşıklığı bu son cümle üzerine toplanmaktadır.

Tutarlılık

Bu falın tutarlılığı özellikle dördüncü cümleden itibaren farklı bir konu bağlamına giriyor gibi görünse de bağlaşıklık incelemesinde bahsedildiği gibi her şeyin iyisinin olması sağlıklı ve bütün olması belli bir potansiyele bağlıdır. Yol Tanrısı iyileştirme, kaynaştırma ve nihayetinde bir arada olmayı sağlama gücünden bahsetmektedir. Bu bağlamda dördüncü

cümle *“el”* ülke anlamı dışında birliğin ve beraberliğin devamı şeklinde anlam kazanmaktadır. Yine bu bağlamda sonuç bildirmeyen bu falın olumlu bitmesi beklenir. Çünkü iyileştirmeyle bağdaştırma söz konusudur. Bu şekilde olumlu özellik taşıyan metin cümleleri Irk Bitig’de iyi yargısıyla bitmektedir.

49. Fal (3-4-1)

: bạrs : kėyik : ẹŋlẹyü : mẹŋlẹyü : bạrmış : orto : yėrde : ạmgạka : sokuşmış : ẹsri : ạmga : yạlım : kạyaka : ünüp : bạrmış : ölümte : ozmış : ölümte : ozupạn : ögire : sẹvinü : yorıyur tėr : ạnça : biliŋ : ẹdgü : ol :

: (Fal şöyle) der: «Bir kaplan avlanmaya çıkmış. Orta yerde bir yaban keçisine rastlamış. Benekli yaban keçisi gidip yalçın bir kayaya çıkmış. Ölümden kurtulmuş. Ölümden kurtulup neşe ve sevinç içinde yaşamını sürdürüyor.» "Öylece bilin: (Bu fal) iyidir."

1)bạrs : kėyik : ẹŋlẹyü : mẹŋlẹyü : bạrmış : 2) orto : yėrde : ạmgạka : sokuşmış : 3)ẹsri : ạmga : yạlım : kạyaka : ünüp : bạrmış : 4)ölümte : ozmış :5) ölümte : ozupạn : ögire : sẹvinü : yorıyur 6) tėr : 7)ạnça : biliŋ : 8)ẹdgü : ol :

4.49. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci cümlede *bars, keyik* öznesi eksiltmeli kullanılmıştır. Dördüncü ve beşinci cümlenin öznesi *amga*”yaban keçisi” eksiltmeli kullanılmıştır. Bu metinde birinci cümle hariç tekrar eden sözcük *amga*”yaban keçisi” aynı sözcüğün tekrarıyla sözcük bağlaşıklığı kurmuştur. Dördüncü ve beşinci cümlelerde *ölümte: oz* -“ölümden kurtulmak” söz öbeklerinin tekrarıyla bağlaşıklık oluşturmuştur.

Tutarlılık

Sonucu olumlu biten bu falda baskın anlam -*amga*”yaban keçisi”nin ölümden kurtulması üzerinden verilmektedir. Bu durumda tekrar bahşedilen hayat ya da tehlikenin geçmiş olması iyilikle sonuçlanan bir yargıya götürülmüştür. Tutarlı bir parçadır.

50. Fal (1-4-3)

tıg : ạt : kudrukın : tügüp : tigrẹt : yạzıg : kudı : yạdrạt : tokuz : kạt : üçürgüŋ : topulgınça : tẹritzün : tėr : ạnça : biliŋlẹr : yạvạk : ol

: (Fal şöyle) der: «“Demir kırı atın kuyruğunu düğümle ve (onu) toynaklarından ses çıkacak şekilde koştur. Yağız atı (da) yere yatır. (At), eyerin altındaki dokuz katlı keçe yırtılıp delininceye kadar terlesin.”» "Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür."

1)tıg : ạt : kudrukın : tügüp : tigrẹt : 2)yạzıg : kudı : yạdrạt : 3) tokuz : kạt : üçürgüŋ : topulgınça : tẹritzün : tėr : ạnça : biliŋlẹr : yạvạk : ol

4.50. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede *kudruk+ı* iyelik eki ‘ata’ gönderimde bulunmaktadır. Yine birinci cümlede ‘atı’ nesnesi eksiltmeli kullanılmıştır. İkinci cümlede *yazıg* “esmer” renk adı adlaşmış sıfat görevinde olup ata gönderimde bulunmaktadır. Birinci ve ikinci cümlelerde ‘sen’ öznesi eksiltmeli kullanılmıştır. Üçüncü cümlede “at” öznesi eksiltmeli kullanılmıştır. At, *kudruk* ”kuyruk”, *tigre-“*ses çıkararak koşma” ve *üçürgü* “eyer” aynı kavram alanına giren eş dizisel sözcük bağlaşıklığı sağlayan ifadelerdir.

Tutarlılık

Irk bitig’de şimdiye kadar beş falda ana öge veya metnin kurucu unsuru at olarak görülmektedir (16, 17, 19, 39, 50, 65). Türk kültüründe atın ne kadar değerli olduğu bilinen bir gerçektir. Hatta kimi fallarda (örneğin 1. fal) kut ile bağlantılı düşünldüğü de olmuştur. Bu kadar önemli olan bir varlığın kuyruğunun düğümlenmesi ses gelinceye kadar koşturulması doğal olarak hayvana zarardır. Bu falda hayvana çektirilen eziyet üzerinden olumsuz sonuç bildiren fal konusu işlenmiştir. Tutarlı bir parçadır.

51. Fal (4-3-3)

: : tạlım : kạra : kuş : mẹn : yạşıl : kạya : yạylạgım : kızıl : kạya : kışlạgım : ol : tạgda : turupạn : mẹŋileyür : mẹn : ạnça : biliŋlẹr :

: (Fal şöyle der:) «“Ben yırtıcı kartalım! Yeşil kaya yaylam, kızıl kaya kışlağımdır. O dağda kalırken mutluluk içindeyim.”» "Öylece biliniz."

1) tạlım : kạra : kuş : mẹn : 2)yạşıl : kạya : yạylạgım :3) kızıl : kạya : kışlạgım : 4)ol : tạgda : turupạn : mẹŋileyür : mẹn :5) ạnça : biliŋlẹr :

4.51. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci ve üçüncü cümlelerde geçen *yaylag+ım* ve *kışlag+ım* iyelik ekleri aynı zamanda sürerlikle yüklemleştirme özelliğine sahiptir. *Ol tagda* ifadesinde geçen *ol* sıfatı yaşıl kayanın ve kızıl kayanın bağlı olduğu dağı işaret etmektedir. Bu bağlamda art gönderimi vardır. Kara, yaşıl ve kızıl aynı kavram alanına giren eş dizisel sözcüklerdir. Kaya sözcüğü ikinci ve üçüncü cümlelerde tekrarlı bağlaşıklık sunmuştur. Yine *kaya* sözcüğü *tag* sözcüğü ile eş dizisellik taşıdığı için sözcüksek bağlaşıklık oluşturmaktadır.

Tutarlılık

Talım kara kuş ifadesiyle doğal olarak güç sahibi bir varlık üzerinden fal kurgusu gerçekleştiği görülmektedir. Yaylasının ve kışlağının olmasıyla da keyif içinde olduğunun kanıtı sunulmuştur. Bu bağlamda sonuç bildirmeyen bu falın sonucunun olumlu olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

52. Fal (3-1-2)

: ẹr : busuşlug : tẹŋri : bulıtlıg : boltı : : ara : kün : tugmış : busanç : ạra : mẹŋi : kẹlmiş : tėr : ạnça : biliŋlẹr : ẹdgü : ol

: (Fal şöyle) der: «Adam kederli, gökyüzü bulutlu oldu. (Ardından, bulutların) arasından güneş doğmuş, keder ve üzüntülerin arasından sevinç gelmiş.» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1) ẹr : busuşlug : tẹŋri : bulıtlıg : boltı : 2): ara : kün : tugmış : 3)busanç : ạra : mẹŋi : kẹlmiş : 4) tėr : 5)ạnça : biliŋlẹr : 6)ẹdgü : ol

4.52. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümle sıralı özellik taşımaktadır. Bol- fiili hem *buşuşlug*"kederli" hem de *bulutlıg*"bulutlu" sıfatını karşılamaktadır. Bu sıfatlar aynı zamanda adlaşmış olarak kişiye ve havaya gönderimde bulunmaktadır. İkinci cümlede "bulutların" tamlayanı eksiltmeli kullanılmıştır.

Tutarlılık

Adeta bir şiir örneği sunan bu parçada doğa-insan ilişkisi bütünleşmiş olarak apaçık görülmektedir. İnsanın kederlenmesi sonrasında gökyüzü bulutlanıyor. Gökyüzünün aydınlanmasıyla da kederler gidiyor şeklinde özetlenebilecek insan-doğa yansıması şiir dili üzerinden anlatılmıştır. Bu bağlamda tutarlı bir parça olup fal sonuç itibariyle de olumluluğunu pekiştirmektedir.

53. Fal (2-3-2)

: boz : bulıt : yorıdı : bodun : üze : yạgdı : kạra : bulıt : yorıdı : kạmạg : üze : yạgdı : tạrıg : bişdi : yạş : ot : ündi : yılkıka : kişike : ẹdgü : boltı : tėr : ạnça : biliŋlẹr : ẹdgü : ol :

: (Fal şöyle) der: «Boz bulut yürüdü, halkın üstüne yağmur bıraktı. Kara bulut yürüdü, her şeyin üstüne yağmur bıraktı. Ekinler olgunlaştı, taze otlar çıktı. Hayvanlar ve insanlar için iyi oldu.» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)boz : bulıt : yorıdı : 2)bodun : üze : yągdı : 3)kąra : bulıt : yorıdı : 4)kąmąg : üze : yągdı : 5)tąrıg : bişdi : 6)yąş : ot : ündi : 7)yılkıka : kişike : ędgü : boltı :8) tėr : 9)ąnça : biliŋlęr : 10)ędgü : ol :

4.53. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci cümlede yağma eylemini gerçekleştiren boz buluttur. Dolayısıyla özne eksiltmeli olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde dördüncü cümlenin öznesi *(kara bulıt*) yine eksiltmeli olarak kullanılmıştır. Beş, altı ve yedinci cümlelerdeki eylemlerin sonuçlanması yağmurun yağışına bağlı dolaylı olarak neden-sonuç ilişkisi sunmaktadır. Yedinci cümlede hayvana ve insana iyi oldu derken yağmurun yağması özne olarak eksiltmeli kullanılmıştır. *Yorı-, yag-* ve *üze* sözcükleri aynı sözcüğün tekrarıyla sözcüksel bağlaşıklık kurulmuştur.

Tutarlılık

Doğanın yaşam zincirini betimleyen bir faldır. Yaşam zinciri; ekinlerin olgunlaşması, taze otların çıkması, sonrasında hayvanlara ve insanlara yaraması özelden genele bir sıralama ile sunulmuştur. Bu falın metin cümlelerinin sırasına bakıldığında kendi içinde hem bölgesel hem de bütünlüklü olarak anlamsal tutarlılık sağlamıştır.

54. Fal (1-3-1)

: kul : sąvı : bęgiŋęrü : ötünür : kuzgun : sąvı : tęŋrigęrü : yąlvąrur : üze : tęŋri : (ė)şidti : ąsra : kişi : bilti : tėr : ąnça : biliŋ : ędgü : ol

: (Fal şöyle) der: «Kul sözü beye ricada bulunur. Kuzgunun sözü (ise) tanrıya yalvarır. Yukarıda tanrı işitti. Aşağıda insanoğlu anladı.» "Öylece bilin: (Bu fal) iyidir."

1)kul : sąvı : bęgiŋęrü : ötünür : 2)kuzgun : sąvı : tęŋrigęrü : yąlvąrur :3) üze : tęŋri : (ė)şidti : 4)ąsra : kişi : bilti : 5)tėr : 6)ąnça : biliŋ : 7)ędgü : ol

4.54. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede *sav+ı* iyeliği *kula* ilişkilendirilmiş gönderimde bulunmaktadır. Doğal olarak da tamlama oluşturmaktadır. Bu tamlamada birinci cümlenin öznesi durumundadır. Birinci ve ikinci cümlelerin hem kendi aralarında hem de metinsel ilişkisine bakıldığında bu tamlamaların metinde doğrudan özne görevinde olduğu söylenebilir. Söz-eylem mantığıyla *kul savı>ötünür, kuzgun savı >yalvarır* şeklinde olmalıdır. Yani burada tamlamalar özne görevindedir. Birinci ve ikinci cümlede *sav* sözcüğü aynı sözcüğün tekrarıyla bağlaşıklık kurmuştur. Üçüncü ve dördüncü cümlelerde *üze* "üstte" ve *asra* "aşağıda" aynı kavram alanına giren sözcüklerle sözcüksel bağlaşıklığı kurulmuştur. Aynı şekilde metin tümcelerinin birbiriyle ilişkili ve bağlaşıklı olduğu birinci cümlede *beg*, ikinci cümlede *Tengri*, üçüncü cümlede *Tengri*, dördüncü cümlede *kişi* sözcükleriyle anlaşılmaktadır.

Tutarlılık

'Kul sözü beye kuzgun sözü tanrıya' şeklinde özetlenebilecek ilk iki cümlenin koşutlukla; Tanrı'nın işitmesi, beyin bilmesi şeklinde karşılık bulmasıyla kendi içinde anlamlı tutarlılık sağlanmıştır.. Bu bağlamda metin sadece tutarlı değildir. Şiirsel diyalogla anlam bütünlüğü sunulmuştur.

55. Fal (4-1-2)

ạlp : ẹr : oglı : süke : bạrmış : sü : yėrinte : ẹrklig : sạvçı : törütmiş : tėr : ẹviŋẹrü : kẹlsẹr : özi : ataṇmış : ögrüṇçülüg : ạtı : yėtiglig : kẹlir : tėr : ạṇça : biliŋlẹr : ạńıg : ẹdgü:

(Fal şöyle) der: «Yiğit bir adamın oğlu savaşa gitmiş. Savaş alanında güçlü bir sözcü ortaya çıkarmış.» (Fal devamında şöyle) der: «(Bu yiğit adam) evine doğru gelirken kendisi yüksek bir makama atanmış, sevinçli ve adı (da) belli olarak geliyor.» "Öylece biliniz: (Bu fal) çok iyidir."

1)ạlp : ẹr : oglı : süke : bạrmış : 2)sü : yėrinte : ẹrklig : sạvçı : törütmiş : 3)tėr : 4)ẹviŋẹrü : kẹlsẹr : özi : ataṇmış :5) ögrüṇçülüg : ạtı : yėtiglig : kẹlir :6) tėr : 7)ạṇça : biliŋlẹr :8) ạńıg : ẹdgü :

4.55. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci cümlenin temel yargısını gerçekleştiren özne *(Alp Er Oglı)* eksiltmeli kullanılmıştır. Üçüncü cümlenin öznesi konuşan faldır ve eksiltmeli olarak kullanılmıştır. Dördüncü cümlede *ev+i* ve *öz+i* iyelik eki *Alp Er Oglı*'ya gönderimde bulunmaktadır. Ayrıca *kelser* eyleminin öznesi de yine *Alp Er Oglı*'dır. *Özi* zamiri de *Alp Er Oglı'*ya art gönderimde bulunmaktadır. Beşinci cümlede *at+ı* iyelik eki *Alp Er Oglı*'ya gönderimde bulunmaktadır ve bu cümlenin öznesi olarak eksiltmeli kullanılmıştır.

Tutarlılık

Yıldırım çevirisi (2013: 40) "(Fal şöyle) der: «Yiğit bir adamın oğlu savaşa gitmiş. Savaş alanında güçlü bir sözcü ortaya çıkarmış.» (Fal devamında şöyle) der: «(Bu yiğit adam) evine doğru gelirken kendisi yüksek bir makama atanmış, sevinçli ve atı yedekte olarak geliyor.» "Öylece biliniz: (Bu fal) çok iyidir."

Tekin (2013: 22) çevirisi "Yiğit bir adamın oğlu savaşa gitmiş. Savaş alanında (kendine) güçlü bir sözcü türetmiş, der. Evine doğru gelirken kendisi ünlü ve mutlu, atı (da) yetkin olarak geliyor, der. Öylece biliniz: (Bu fal) çok iyi(dir)."

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere muhtemelen uzun a kullanımının asıl metinde verilip verilmemesinden kaynaklı olarak hayvan olan at olarak çevrilmiştir. Ancak metnin kendi içindeki bağlaşıklık özellikleri göz önünde bulundurulduğunda hayvan olan at değil kişi adı sözcüğü olmalıdır. Metinsellik ölçütlerini sağlayabilmesi için beşinci cümlenin aşağıdaki gibi çevrilmesi gerektiği düşünülmektedir.

4)ẹviŋẹrü : kẹlsẹr : özi : atanmış :5) ögrünçülüg : ạtı : yẹtiglig : kẹlir «(Bu yiğit adam) evine doğru gelirken kendisi yüksek bir makama atanmış, sevinçli ve adı meşhur olmuş olarak geliyor.»

56. Fal (2-3-1)

: ögürį ŋe : kutlug : ạdgır : męn : yạgạk : ıgạç : yaylạgım : kuşlụg : ıgạç : kışlạgım : ạnta : turupạn : męŋileyür : męn : tėr : ạnça : biliŋlęr : ẹdgü : ol

: (Fal şöyle) der: «“Sürüsü ile mutlu bir aygırım! Ceviz ağaçları yaylam, kuşların çokça bulunduğu ağaçlar kışlağımdır. Orada kalırken mutluluk içindeyim.”» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)ögürį ŋe : kutlug : ạdgır : męn : 2) yạgạk : ıgạç : yaylạgım :3) kuşlụg : ıgạç : kışlạgım : 4)ạnta : turupạn : męŋileyür : męn : 5)tėr :6) ạnça : biliŋlęr : 7)ẹdgü : ol

4.56. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede *adgır* aynı zamanda özne görevindedir. Çünkü *men* zamirinin gönderimini karşılamaktadır. *Ögür+i* iyelik eki de *adgır'*a gönderimde bulunmaktadır. Aynı şekilde iki, üç ve dördüncü cümlelerde konuşan özne aygırdır. *Igaç,* ikinci ve üçüncü cümlelerde sözcüksel bağlaşıklığı kurmuştur. Dördüncü cümlede *antag* zamiri ağaçlara art gönderimde bulunmaktadır.

Tutarlılık

Yaşam alanı hem insan için hem de hayvanlar için en önemli durumların başında gelir. Bu falda mutlu ve huzurlu olmak için insan ve hayvanlara gerekli olan yaşam alanlarının yeterliliğini vurgulayan bir mesaj verilmektedir. Sonucu olumlu olan bu fal tutarlı metin tümcelerine sahiptir.

57. Fal (2-2-1)

: kạnıgı : ölmiş : köneki : toŋmış : kạnıgı : nęlük : ölgęy : ol : bęglig : ol : köneki : nęlük : toŋgạy : ol : künęşke : olurur ol : ạnça biliŋlęr : : bo : ırk : bąşınta : az : ęmgęki : bąr : kėn : yạna : ẹdgü : bolur

: (Fal şöyle der:) «(Kızın) sevgilisi ölmüş, kovası (da) donmuş. “Sevgilisi niçin ölsün? Beydir o! Kovası niçin donsun? Güneşte duruyor!”» "Öylece biliniz: Bu falın başında biraz sıkıntı vardır. (Fakat) sonra yine iyi olur."

: 1)kạnıgı : ölmịş : 2)köneki : toŋmış :3) kạnıgı : nẹlük : ölgẹy : ol : 4)bẹglig : ol : 5)köneki : nẹlük : toŋgạy : ol : 6)küneşke : olurur ol : 7)ạnça biliŋlẹr : : 8)bo : ırk : bạşınta : az : ẹmgẹki : bạr : kėn : yạna : ẹdgü : bolur

4.57. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Kanıg+ı, könek+i iyelik ekleri metin dışı gönderimde bulunmaktadır. Dördüncü cümlede geçen *beglig ol*”beydir o” cümlesinden anlaşıldığı kadarıyla bu bir kadındır. *Ol* zamirinin gönderimleri farklıdır. Fiil cümlelerinde zamir kökenli şahıs eki gönderiminde bulunurken *beglig ol* ifadesinde aynı zamanda ek fiil özelliği göstermektedir. Yedinci cümledeki *ança* zarfı kendisinden sonra gelen sekizinci cümleye ön gönderimde bulunmaktadır. Sekizinci cümlede geçen *baş+ı* ve *emgek+ı* iyelikleri *ırka* “fal” gönderimde bulunmaktadır. Cümleler arasında *kanıg, öl-,könek* ve *nelük* sözcükleri sözcüksel bağlaşıklığı sağlamaktadır.

Tutarlılık

Diyalog biçiminde olan bu metin tümcelerine anlam olarak tutarlılığına bakıldığında kültürel olarak o dönemi ilgilendiren düşünce kalıplarının olması gerekmektedir. Bu haliyle, birinin ölmesi yanında kovasının donması arasında sadece benzerlik ilişkisi kurulabilmektedir. Buna göre de kovanın donması ile insan ölümü koşutlukla verilmiş olup hayatın durması anlamında bir imgeye dayalı bir söylem meydana getirilmiş olabilir. Irk Bitig’in aynı zamanda şiirsel bir üslubunun olduğu göz önünde bulundurulduğunda olması mümkün bir durumdur. Yine de ölümle kova arasındaki ilişki açıkça belirtilmediği için tutarsızdır.

58. Fal (3-2-2)

: oglı : öginte : kąŋınta : övkęlepęn : tęzipęn : bąrmış : yąna : sąkınmış : kęlmiş ögüm : ötin : ąląyın : kąŋım : sąvın : tıŋląyın : tėp : kęlmiş : tėr : ąnça : biliŋlęr : ędgü : ol

(Fal şöyle) der: «Oğlan, annesine babasına öfkelenerek kaçıp gitmiş. (Sonra) yine düşünmüş, (geri) gelmiş. Annemin öğüdünü alayım, babamın sözlerini dinleyeyim diye (geri) gelmiş.» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)oglı : öginte : kąŋınta : övkęlepęn : tęzipęn : bąrmış : 2)yąna : sąkınmış :kęlmiş 3)ögüm : ötin : ąląyın : kąŋım : sąvın : tıŋląyın : tėp : kęlmiş : 4)tėr : 5)ąnça : biliŋlęr : 6)ędgü : ol

4.58. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Ogl+ı iyelik eki kendisinden sonra gelen *ög* ve *kang* sözcüklerine dolayısıyla, aile kavramına ön gönderimde bulunmaktadır. İkinci cümlede geçen *yana* zarfı aynı zamanda birinci cümle ile ikinci cümleyi birbirine bağlama görevinde kullanıldığı için bağlaçlı bağlaşıklık kurmaktadır. *Sakın-, kel-* eylemlerinin öznesi *oglı,* bu cümlelerde eksiltmeli kullanılmıştır. Üçüncü cümle, ikinci cümlenin açıklaması gibidir. Dolaylı olarak amaç-sonuç ilişkisi taşımaktadır. *Ög+üm, kang+ım* iyelik ekleri *oglı* öznesine gönderimde bulunmaktadır. Üçüncü cümlede *tep* "diye" bağlacı, emir cümleleri ile *(al-ayın, tıngla-yın) kelmiş* yargısını birbirine bağlayan bağlaçlı bağlaşıklık görevindedir. İkinci ve üçüncü cümlelerde yer yön zarfı (geri) eksiltmeli kullanılmıştır.

Tutarlılık

Türk kültüründe aile ilişkileri oldukça önemlidir. Bu parçada da anne-baba öğüdünü alma konusundaki hassasiyetin yüzyıllardır süren önemli bir gelenek olduğu vurgulanmıştır. Tutarlı bir parçadır.

59. Fal (3-2-3)

: yılka : tęgmişig : yıdıtmąyın : ąyka : tęgmişig : ąrtatmąyın : ędgüsi : bolzun : tėr : ąnça : biliŋlęr : ędgü : ol

: (Fal şöyle) der: «“Bir yıla değmişi kokutmamayım, bir aya değmişi bozmayayım. Hayırlısı olsun!”» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)yılka : tęgmişig : yıdıtmąyın : 2)ąyka : tęgmişig : ąrtatmąyın : 3)ędgüsi : bolzun : 4)tėr :5) ąnça : biliŋlęr : 6)ędgü : ol

4.59. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Hem birinci cümlede hem ikinci cümlede konuşan özne (ben) metin dışında kalmaktadır. Metin dışı gönderim vardır. *Ay, yıl* aynı kavram alanına giren eş dizi sözcüksel bağlaşıklığına, *teg-* fiili ise aynı sözcüğün tekrarıyla sözcüksel bağlaşıklığına örnektir. Üçüncü cümlede *edgü+si* iyelik eki kendinden önce gelen metin tümcelerinin yarattığı olguya gönderimde bulunmaktadır.

Tutarlılık

Yıla ve aya değmişi adlaşmış sıfat fiileri saklanan ya da korunan bir varlığa gönderimde bulunuyor olmalıdır. Parçanın bütününde bu durum ayırt edilemediği için ve hayırlısı olsun derken tam olarak neyin kastedildiği bilinmediğinden dolayı metin dışı gönderiminde saklı kalmış bir metinsellik söz konusudur. Bu bağlamda tutarlı bir parça değildir.

60. Fal (4-3-1)

: tokuz : ąrąlı : sıgun : kėyik : męn : będük : tiz : üze : ünüpęn : müŋreyür : męn : üze : tęŋri : (ė)şidti : ąsra : kişi : bilti : ąntąg : küçlüg : męn : tėr : ąnça : biliŋlęr : ędgü : ol

: (Fal şöyle) der: «“Dokuz çatallı boynuzu olan erkek geyiğim! Büyük dizlerimin üzerine çıkıp böğürürüm. Yukarıda tanrı işitti. Aşağıda insanoğlu anladı. O kadar güçlüyüm.”» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)tokuz : ạrạlı : sıgun : kėyik : mẹn : 2)bẹdük : tiz : üze : ünüpẹn : müŋreyür : mẹn :3) üze : tẹŋri : (ė)şidti : 4)ạsra : kişi : bilti : 5)ạntạg : küçlüg : mẹn : 6)tėr :7) ạnça : biliŋlẹr :8) ẹdgü : ol

4.60. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci ve ikinci cümlelerde konuşan özne, geyiğin kendisidir. İkinci cümlede *tiz+(lerim)* çokluğu ve iyeliği eksiltmeli kullanılmıştır ve bu iyelik geyiğe gönderimde bulunmaktadır. Üçüncü ve dördüncü cümlelerde geçen ifadenin cümleyle doğrudan bağlaşıklığı yoktur. Sadece *müngre-* “böğürme” eylemi ile *eşitdi* “işitti”eylemi arasında anlamsal ilişki kurulabilmektedir. Bu bağlamda bu cümlelerin olsa olsa kalıplaşmış bir söz dizimi olarak metinde görev yaptığı söylenebilir. Beşinci cümlenin öznesi geyik eksiltmeli olarak kullanılmıştır.

Tutarlılık

Irk Bitig’de genel olarak güç ilişkisi söz konusu olacak olduğunda erkek kavramının mutlaka belirtildiği görülmektedir. Bu falda erkek geyik olması, dizlerinin üstünde böğürmesi *antag* “o kadar” zarfıyla ayrıca bağlaşıklık kurup güçlü olduğunu vurgulaması burada metnin kurucu unsurunun güç teması olduğunu düşündürmektedir. Bağlaşıklık konusunda da değinildiği gibi koşutlukla verilen üze asra tümceleri deyim gibi kullanılmış ifadeyi pekiştirmiştir. Bu sözün o günün şartlarına göre anlam katan bir özelliği olmalıdır. Tutarlıdır.

61. Fal (3-4-1)

turńa : kuş : tüşnekiŋe : konmış : tuymatın : tuzak<k>a : ilinmiş : uça umatın : olurur : tėr : ạnça : biliŋlẹr : yạv<l>ạk : ol :

: (Fal şöyle) der: «Bir turna, tüneğine konmuş. (Bu sırada) farkına varmadan tuzağa yakalanmış. Uçamadan oturuyor.» "Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür."

1)turńa : kuş : tüşnekiŋe : konmış : 2)tuymatın : tuzak<k>a : ilinmiş : 3)uça umatın : olurur : 4)tėr :5) ạnça : biliŋlęr :6) yạv<l>ạk : ol :

4.61. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede *tüşnek+i* iyelik eki turnaya gönderimde bulunmaktadır. İkinci cümlenin öznesi 'turna kuş' eksiltmeli kullanılmış. *Kon-* ve *ilin-* eylemleri kendi arasında sıralılık bildiren bir gönderime işaret etmekte ve neden-sonuç ilişkisi kurmaktadır. Konduğu için tuzağa yakalanmış anlamı dolaylı olarak ortaya çıkmaktadır. Üçüncü cümlenin öznesi (turna kuşu) eksiltmeli kullanılmıştır.

Tutarlılık

Sonucu olumsuz olan bu falda Irk Bitig'de daha önce de geçen hareketsiz kalmak konusu işlenmiştir. Bir canlının yetilerini kullanamayacak olması genel olarak kötüdür ve bu parçanın da üzerinde durduğu konu budur. Bu sebeple tutarlıdır.

62. Fal (2-1-3)

: yạrgun : kėyik : mẹn : yạylạg : tạgıma : ạgıpạn : yạylạyur : turur : mẹn : mẹŋilig : mẹn : tėr : ạnça : biliŋlęr : : ẹdgü : ol

: (Fal şöyle) der: «"'Yargun'um! Yazlık dağıma çıkarak (orada) yazı geçiriyorum. Sevinçliyim."» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)yạrgun : kėyik : mẹn : 2)yạylạg tạgıma : ạgıpạn : yạylạyur : turur : mẹn :3) mẹŋilig : mẹn : 4)tėr : 5)ạnça : biliŋlęr : : 6)ẹdgü : ol

4.62. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci cümlede *tag+ım* iyeliği *keyik* öznesine gönderimde bulunmaktadır. *Keyik* öznesi eksiltmeli kullanılmıştır. Yine aynı cümlede yer tamlayıcısı (yayla dağında) eksiltmeli kullanılmıştır. Üçüncü cümlede de özne ve yer tamlayıcısı eksiltmeli kullanılmıştır.

Tutarlılık

Neden (yorgun olması) sonuç (yayla dağına çıkması) ilişkisi üzerinden sevinç bildiren metin tümcelerinin anlamsal ilişkisi vardır. Bu bağlamda tutarlı bir parçadır.

63. Fal (1-2-1)

: kạnlık : süsi : ạvka : ünmiş : sạgır : içre : ẹlik : kėyik : kirmiş : kạn : ẹlịgin : tutmış : kạra : kạmạg : süsi ögirẹr : tėr : ạnça : biliŋlẹr : : ẹdgü : ol

: (Fal şöyle) der: «Hakanın ordusu ava çıkmış. Avlak içine bir erkek karaca girmiş. Hakan (onu) eli ile tutmuş. (Hakanın) rütbesiz askerlerinin hepsi seviniyor.» "Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir."

1)kạnlık : süsi : ạvka : ünmiş :2) sạgır : içre : ẹlik : kėyik : kirmiş : 3)kạn : ẹlịgin : tutmış : 4)kạra : kạmạg : süsi ögirẹr : 5)tėr :6) ạnça : biliŋlẹr : :7) ẹdgü : ol

4.63. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede *sü+si* iyeliği *kanlık*"hakanlık, hakana ait" sözcüğüne gönderimde bulunmaktadır. Birinci ve ikinci cümlelerde *avka* sözcüğü ile *sagır* sözcüğü aynı kavram alanına girmektedir. Dolayısıyla sözcük bağlaşıklığı oluşturmaktadır. Üçüncü cümlede *keyik* sözcüğü nesne olarak eksiltmeli kullanılmıştır. Dördüncü cümlede *sü+si* hakana ilişkilendirilmiş gönderimde bulunmaktadır. Aynı sözcüklerin tekrarıyla *sü* "ordu, asker" ve *kan* "han" sözcüksel bağlaşıklık oluşturmuştur.

Tutarlılık

28, 34 ve 63. fallarda başında han olan askerlerin örnek bir olayı ve beraberinde sevinç teması vardır. Daha önce de belirtildiği gibi burada asıl önemli olay bir hakanın geyiği elle tutması değildir. Burada önemli olan ordunun başında gücü yetkinliği olan bir liderin olması ve bu liderin askerlerini temsil edebilme gücünün olmasıdır. Bu bağlamda metin dışı gönderimiyle tutarlı bir parça olduğu söylenebilir.

64. Fal (3-4-1)

kök : boymul : togąn : kuş : męn : körklüg: kąyaka : konupąn : közlęyür : męn : yągąklıg : togrąk : üze : tüşüpęn : yąyląyur : męn : tėr : ąnça : biliŋlęr : ąńıg : ędgü : ol :

: (Fal şöyle) der: «“Mavi boyunlu doğanım! Geniş görüş alanına sahip kayaya konup (etrafı) gözetliyorum. Cevizli (= cevize benzer meyveli) kavak ağacı üzerine konup yazı geçiriyorum.”» "Öylece biliniz: (Bu fal) çok iyidir."

1)kök : boymul : togąn : kuş : męn : 2)körklüg: kąyaka : konupąn : közlęyür : męn : 3)yągąklıg : togrąk : üze : tüşüpęn : yąyląyur : męn : 4)tėr : 5)ąnça : biliŋlęr : 6)ąńıg : ędgü : ol :

4.64. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci cümlenin öznesi *(togan)* eksiltmeli kullanılmıştır. Yine aynı cümlede nesne *(etrafı)* eksiltmeli kullanılmıştır. Üçüncü cümlede *togan* öznesi eksiltmeli kullanılmıştır.

Tutarlılık

Falda konuşan (ilk üç cümlede) *togan kuştur*. Kuşun kayaya konup görme yetisini detaylı yapabilmesi, ağaca konup yazı geçirebilmesi anlatılmaktadır. Burada dikkat çekici olan konu verilen bu anlatımın sonucunun çok iyi şeklinde *(anyıg edgü)* ifade ediliyor oluşudur. Sıradan metin tümceleri gibi görünen bu falda metnin kurucu anlam ilişkisinin bir canlının istediği yaşam alanına sahip olması ve yetilerini gerçekleştirebilmesi, onun bunun için şükretmesi olarak bakılırsa falın daha da anlamlı hale geldiği görülebilmektedir.

65. Fal (3-3-2)

: sẹmiz : ạt : ạgzı : kạtıg : boltı : idisi : umạz : tėr : ạnça : biliŋlẹr : yạvlạk : ol

: (Fal şöyle) der: «Semiz atın ağzı sertleşti (= semiz at ağzını kımıldatamıyor). Sahibi (onu) yönlendiremez.» "Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür."

1)sẹmiz : ạt : ạgzı : kạtıg : boltı : 2)idisi : umạz : 3)tėr : 4)ạnça : biliŋlẹr : 5)yạvlạk : ol

4.65. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

Birinci cümlede *agz+ı* iyelik eki 'ata' ilişkilendirilmiş gönderimde bulunmaktadır. İkinci cümlede *idi+si* iyelik eki ata gönderimde bulunmaktadır. İkinci cümlede nesne (atı) eksiltmeli kullanılmıştır.

Tutarlılık

Atın ağzının sertleşmesinin atı yönledirmekle ilgisi olmalıdır. Eski Türkçede *u-* fiilinin yeterlilik anlamı dışında birçok anlamda kullanılabildiği bilinmektedir. Atın ağzının sertleşmesi dolayısıyla gem alamaması, ata binenin yönlenememesi anlamına gelir ki bu da doğal olarak kötüdür. Bu metin tümcelerinin bu şekilde bir anlam ilişkisi olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

66. sonuç

ạmtı : ạmrạk : oglạnım : ạnça : biliŋlẹr : bo : ırk : bitig : ẹdgü : ol : ạnçıp : ạlku : kẹntü : ülügi : ẹrklig : ol :

"Şimdi sevgili çocuklarım! Öylece biliniz: Bu fal kitabı iyidir. Böylelikle herkes kendi kaderi üzerinde güç sahibidir."

1) ạmtı : ạmrạk : oglạnım : 2) ạnça : biliŋlẹr : 3)bo : ırk : bitig : ẹdgü : ol : 4) ạnçıp : ạlku : kẹntü : ülügi : ẹrklig : ol :

4.66. Fal Metninin Metin Merkezli Ölçütler Bakımından İncelenmesi

Bağlaşıklık

İkinci cümlede geçen *ança*"öylece" ifadesi kendinden sonra gelen cümlelere ön gönderimde bulunmaktadır. Üçüncü cümlede bu belirtmesi daha önce ele alınımış bütün içeriklere gönderimde bulunmaktadır. Dördüncü cümlede geçen *ançıp*"böylelikle" ifadesi kendinden önce gelen bir anlama gönderimde bulunuyor olmalıdır. Buna göre neden-sonuç ilişkisi ya da temellendirme mantığı üzerinden kitabın ne işe yarayacağı anlamına hazırlık yapmaktadır. Metindeki *alku*"herkes" ve *kentü*"kendi" zamirleri metin dışı gönderimde bütün insanlığa gönderimde bulunmaktadır.

Tutarlılık

Amtı"şimdi" zaman belirteci olmaktan ziyade günümüzde de bir bitirişi, nasihat cümlesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu mantıkla *amtı* belirteci kendinden önce gelen bütün içeriklerin toparlamasını verecek şekilde giriş ifadesidir ve metin dışı tutarlığı vardır. Aynı şekilde *ançıp* "böylelikle" belirteci kendinden önce gelen 'bu fal kitabı iyidir' yargısını işaret etmektedir. Kitabın içeriğine göre hareket ettirmeye sevk etmektedir. Bunun yanında özelden genele bu kitabın sadece bir tavsiye olduğunu vurgulayıp herkesin kendi kaderini yaşayacağı mesajını ortaya koymaktadır. Bütün bu ilişkilerle hem bölgesel paragrafın kendi düzeyinde hem de daha önce geçen bütün ırkları ele alarak bütünsel tutarlığı oluşturan bir parçadır.

67. Kolofon

bạrs : yıl : (ė)kinti : ạy : bėş : yėgịrmike : tạygüntạn : mạnistạntạkı : kiçịg : ditạr : burua : guruşd : ėçịmịz : isig : saŋun : itaçuk : üçün : bitidịm :

Kaplan yılı(nda), ikinci ayın on beşinde Taygüntan manastırındaki (ben) hakir rahip Burua Guruşd ağabeyimiz İsig Saŋun İtaçuk için (bu kitabı) yazdım.

1)bạrs : yıl : (ė)kinti : ạy : bėş : yėgịrmike : tạygüntạn : mạnistạntạkı : kiçịg : ditạr : burua : guruşd : ėçịmịz : isig : saŋun : itaçuk : üçün : bitidịm :

İrk Bitig Burua Guruşd tarafından ağabeyi İsig Sąŋun İtaçuk için yazılmıştır. Guruşd'un Taygüntan Manastırı'na mensup din insanı olduğunu öğrenmekteyiz. Eserin yazılış tarihi on iki hayvanlı sisteme göre verilmiştir: Kaplan yılı, ikinci ayın on beşi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ/TARTIŞMA ve ÖNERİLER

5.1. Tartışma

Irk Bitig fal kitabı iyi ve kötü kavramının üstüne temellendirilmiştir. Ancak iyi ile kötünün ne olduğunu açıklamaktan daha çok neye göre iyi veya kötü olunur anlatılmıştır. Nasıl iyi olunur, kötülükten nasıl uzak durulur, hangi olaylar iyiye, hangileri kötüye işaret eder gibi konular üzerine yoğunlaşılmıştır. Fal yorumlaması da bu mantık üzerine kurulmuştur.

Günümüzde fal baktıran kişi falında kendisiyle ilgili net ifadeler duymak ister. Üçlü vadede zorlukları atlatıp rahata ereceksin gibi. Ancak Irk Bitig'deki fallar bu şekilde açık ve net değildir. Kişinin geleceği ile ilgili nokta atışı bilgi vermek yerine hangi falın ona ait olduğu belirlenir. Falda geçen olaya göre kişiyi iyi veya kötü yönde etkileyeceği söylenir. Irk Bitig'deki fallar genel ve yüzeyseldir. Bireye özel bir yorumlama yoktur. Dahası öğüt/tavsiye yoğunluklu bir anlatım tarzının olduğu görülmektedir.

Fal metinlerinde iyi olmanın koşulları beş farklı nedene bağlanmıştır. İyi olmayı güce ve mutluluğa bağlayan dokuz adet fal metni bulunmaktadır. Falda iyi olmayı bir amaca ve sonunda bu amaca ulaşmaya bağlayan toplam yedi fal metni bulunmaktadır. Doğa ve Tanrı'nın gösterdiği lütuflardan bahseden fal metinleri de yine iyi olmakla ilişkilendirilmiştir. Doğanın vericiliğiyle iyi olmayı bağdaştıran toplam dört adet fal metni bulunmaktadır. Tanrı'nın gösterdiği lütuflar ile iyi olmayı bağdaştıran toplam sekiz adet fal metni bulunmaktadır. Fal metinlerinde kişi eğer kötü bir yola saptıysa ancak bu yoldan vazgeçmişse bu falların sonucu da iyiye bağlanmıştır ve bu şekilde iki adet fal metni bulunmaktadır (Seçkin, 2015: 1449).

Fal metinlerinde kötü olmanın koşulları ise dört farklı nedene bağlanmıştır. Gücün kaybedilmesi veya güçsüzlüğün kötü olmakla ilişkilendirildiği toplamda altı adet fal metni bulunmaktadır. Irk Bitig eylem ve hareketlilik üzerine kurulu bir metin olduğu için hareketsiz ve çaresiz kalmak kötü olmakla ilişkilendirilmiştir. Bu durumdan bahseden toplam altı adet fal metni bulunmaktadır. Kişinin kısmetsiz ve şanssız olması da yine kötülükle

ilişkilendirilmiştir. Bu durumu konu alan toplamda dört adet fal metni bulunmaktadır. Son olarak bir kişi eğer kötü bir yola girip bu yolda yürümekte ısrarcı olması da yine kötü olmakla ilişkilendirilmiştir. Bunu anlatan toplamda iki adet fal metni bulunmaktadır (Seçkin, 2015: 1449).

Irk Bitig'de sonucunda iyi ya da kötü olur diye belirtilmeyen toplamda yedi adet fal metni bulunmaktadır. Bu falların sonucu yazılmamış olsa da faldaki olaylardan ve metnin anlamından falın sonucu hakkında tahminler yapmak mümkündür.

Her bir falın metin bütünlüğünün ve anlam içeriklerinin kendi dönemine göre değerlendirilmesi gerekmektedir. Irk Bitig Uygur Döneminde Manihaizm etkisiyle yazılmış bir eserdir. Fallarda geçen yaşayış tarzı, kültür, inanç sistemi, yönetim şekli devrin koşullarına göre ele alınmalı ve yine devrin koşullarına göre değerlendirilip yorumlanmalıdır. Günümüz şartlarına göre düşünüp yorum yapmaktan kaçınılmalıdır.

Maniheizm, canlılara zarar vermeyi yanlış bir davranış olarak addeder. Fakat Irk Bitig'de avlanmayı ve savaşmayı anlatayan fallar bulunmaktadır. Hatta avla ilgili fallar arasından 31. ve 63. fallar ile savaşla ilgili fallar arasından 34. ve 55. fallar iyi bir biçimde sonuçlanmaktadır. Öte yandan 41. falda, yeni doğan ak benekli erkek buzağıya kutsallığın dayandırılması da Maniheizm ile ilgili olmaktan çok Şamanizmin izlerini taşımaktadır ve bu fal da iyi bir biçimde sonuçlanmaktadır (Yıldırım,2014: 389).

Irk Bitig üzerine inceleme yapan pek çok araştırmacının hemfikir olduğu husus Irk Bitig'in farklı bir dilden Türkçeye çevrilmiş olmamasıdır. Irk Bitig'teki fallarda geçen olaylar, Türk kültürü ya da bozkır kültürüyle yakından ilişkilidir. Kullanılan dilin çeviri dili olamayacak kadar özgün olması ve göçebe bozkır kültürüne ait çadır, avlanma, sefere çıkma ve doğa tasvirlerinin metinde sıkça yer alması özgünlüğü kanıtlayan unsurlardır (Yıldırım, 2014: 389).

Eski Türk geleneklerinde atalar kültürünün önemli bir yeri vardır. Bu sebeple yaşantıların da ailenin de yeri önemlidir. Irk Bitig'te de aileye, anne-babaya bağlılık izi 35. falda görülmektedir. Yolda atı bitkin düşen oğlanın yardımına kuğu yetişir ve onu anne-babasının yanına götürür. Kuğunun evine geri getirdiği oğlanın gelişi ailede büyük bir sevince

neden olur. Yine benzer şekilde 58. falda anne ve babasına öfkelenerek evi terk eden oğlanın, evi terk ettikten hemen sonra yaptığı yanlışı fark ederek anne ve babasının öğütlerini dinlemek üzere evine dönmesi söz konusudur (Yıldırım, 2014: 391).

13. falda yaşlı bir kadının konaklama yerinde ölüme terk edildiği anlatılmaktadır. Bu fal, Eski Türk kültürüyle ve Şamanizm gelenekleriyle yakından ilişkilidir. Eski Türklerde hasta olan kişinin ruhunun kaçtığına veya hastayı kötü ruhların işgal ettiğine olan inanış, toplumun hastaya korkuyla yaklaşmasına yol açmıştır. Oğuzlarda hastalanan kişiye varsa cariyeleri ya da köleleri bakar ve onlardan başka kimse yanına gitmezdi. Hasta için evden uzak bir yere çadır kurarlardı. Kişi ölünceye ya da iyileşinceye kadar orada kalırdı. Eğer hasta kişi fakir veya köleyse kıra atıp bırakırları. Şamanist Türklerde de hasta izole edilirdi. Bazı Türk topluluklarında hastalığa benzer bir yaklaşım yaşlılar için de yapılır. 13. falda da sıralanan sebeplerden dolayı, kadının hastalıklı ya da yaşlı olması nedeniyle konaklama yerinde tek başına bırakılmış olabilir. Erdal'ın *tengrilig* sözcüğüyle ilgili olarak "dindar" yerine "ölmek üzere olan" çeviri denemesinin daha iyi uyuşabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle söz konusu falda konaklama yerinde terk edilen yaşlı kadının dindar değil ölmek üzere olan yaşlı bir kadın olması daha kuvvetli bir ihtimaldir (Yıldırım, 2014: 390).

Bozkırda yaşamış bir toplum olan Uygurların toplumsal ve kültürel hayatında bozkır ikliminin etkisi görülmektedir. Bozkır coğrafyasının iklim koşullarının bir getirisi olarak çöl veya orman yerine yüksek ve nemli ovalarla yaylalarda yaşayan eski Türklerde çobanlık ve hayvancılık başlıca üretim kolunu oluşturmaktadır (Seçkin, 2015: 1435). Uygurlar yerleşik hayata geçip Manihaizm'i benimsemiş olsalar da sahip oldukları köklü kültür ve gelenekleri devam ettirmişlerdir. Eski Türklerde inanç sistemi farklı zamanlarda farklı kavramlarla karşılık bulmuş olsa da hepsinin temelinde Gök Tanrı inancı vardır. Bu inanca göre Tanrı göktedir, ezeli ve ebedîdir, eşi ve benzeri yoktur, hayat veren, yaratan, öldüren ve iradesine göre hükmedendir. Yardım eden, cezalandıran, duaları kabul eden, esirgeyen, bağışlayan, her şeyi en iyi bilen, insanlara bilgi veren ve yol gösterendir (Abudukelimi, 2006: 22-24; akt. Seçkin, 2015: 1435). Gök Tanrı'dan başka yer, su, dağ, ağaç, orman, ateş gibi kavramlar eski Türkler için kutsaldır (Abudukelimi, 2006: 27; akt. Seçkin, 2015: 1435).

Emek verme ve çaba gösterme mantığını falların geneline yayılması bir bütün olarak hareket içeren metin tablosu çizmektedir. Bu hareketliliği sağlayan başlıca iki öğe bulunmaktadır. Birincisi metnin başından sonuna kadar görülen anlatım tarzıdır. İkincisi ise falların içeriğidir.

Irk Bitig'de görülen birbirine paralel yapılar ve aliterasyonlar metne şiirsel bir dil kattığı gibi metnin akıcılığını da sağlamaktadır. Metindeki hareketliliği sağlayan unsurlardan ikincisi ise falların içeriğidir. Çoğu falda anlatılan varlıklar hareket halindedir. 5. falda bey sırasıyla atlarına, develerine, evine doğru gidiyor. 12. falda bir adam ava gidiyor. 16. falda zayıf bir at semirdikten sonra (eski kaldığı) yerini düşünüp koşarak (o yere doğru) gidiyor. Bu örnekler yalnızca bar- "gitmek" eyleminin fallar içinde kullanılma miktarını belirlenerek arttırılabilir. Bar- "gitmek" eylemine paralel olarak yol ve yolculuk kavramlarının da Irk Bitig'de önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Her ne kadar Uygurlar yerleşik (ya da yarı yerleşik) hayatı benimseseler de kuzeyde Moğolistan bozkırlarında yaşayan Türk halklarının temelde göçebe bir hayat yaşadıkları bilinmektedir. Göçebe bir halk için elbette hayat yollarda geçmektedir, sürekli bir yolculuk durumu mevcuttur. Bu göçebe yaşam tarzı elbette toplumun yol ve yolculuk ile ilgili çeşitli dinî inançlar oluşturmasına da neden olmaktadır. 2. falda yer alan ala ạtlıg yol teŋri "ala atlı yol tanrısı" da bu bağlamda Türklerin yolculuğa çıkanları koruduğuna inandıkları tanrı olarak düşünülebilir. Falda anlatılan hikâyede de zaten bu tanrıyla karşılaşan iki insanoğlunun önce ala atlı yol tanrısı'ndan korktukları, sonradan da yol tanrısının onları yatıştırıp "(Sizlere) iyi talih vereceğim!" demesi, bu görüşü desteklemektedir (Yıldırım, 2013: 60-61).

Irk Bitig'in metinsel içeriğine bakılacak olduğunda insanların yaşam alanında doğa ve hayvanlarla iç içe olduğu görülmektedir. Bu yalnızca beraber yaşamak anlamına gelmemektedir. Hayvanların ve bitkilerin yaşamı ile insan yaşamının birleşik olarak ilerlediğini, duyusal darvranışların hepsinin karşılıklı beslendiğini metin tümcelerin net bir şekilde belirlenebilmektedir.

Irk Bitig'de ağırlıklı olarak göçebe hayatını betimleyen fallar bulunmaktadır. Özellikle 18. falda Irk Bitig'de göçebe kültürünün önemli bir unsuru olan çadırdan ayrıntılı bir biçimde bahsedilmektedir. *kẹrekü* "çadır", *tügünük* "çadırın tepesindeki duman deliği,

çadırın bacası", *köznük* "pencere", *ęgin* "sırt, çatı", *bągış* "bağ, ip" gibi çadırla ilgili önemli terimler bu falda dile getirilmektedir (Yıldırım, 2013: 81).

Irk Bitig'te toplam beş falda konuşan ya da hakkında konuşulan varlığın güçlülüğüne, erdemliliğine kalıp bir yapı ile vurgu yapılmaktadır. Bu kalıp yapılar şunlardır (Yıldırım, 2013: 84) :

ạntąg : küçlüg : mẹn "O kadar güçlüyüm." (Fal 3)
ạntąg : ạlp : mẹn : ẹrdẹmlig : mẹn "O kadar güçlü, o kadar erdemliyim." (Fal 10)
ạntąg : küçlüg : mẹn "O kadar güçlüyüm." (Fal 20)
ạntąg : ạlp : ẹrmiş "O kadar güçlü imiş." (Fal 40)
ạntąg : küçlüg : mẹn "O kadar güçlüyüm." (Fal 60)

Yukarıdaki kalıp yapıların geçtiği fallardaki betimlemelerin ortak bir noktası bulunmaktadır. Betimlenen (ya da kendisini betimleyen) varlıklar güçlü ve erdemli olduklarını gösterebilmek için öncelikle kendi fiziksel yapılarındaki bir eksikliği, bulundukları ortamdaki zorluğu ya da doğaüstü özelliklerini dile getirmektedirler. Böylece bu varlık güçlü, erdemli olmayı hak ettiğini göstermektedir. Örneğin 3. falda altın kanatlı Garuḍa'nın güçlü olduğuna kanıt vücudunun tüylerinin bile çıkmamış olmasıdır. Böyle olmasına rağmen Garuḍa denizde yatarak istediğini tutup, hoşuna gideni yiyebiliyor. Bu da onun ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. 20. falda melez erkek devenin doğaüstü özelliği köpüklerinin yukarıda gökyüzüne ulaşması, aşağıda yerin içine girmesidir. Ayrıca bu deve uyuyanları uyandırarak yatanları kaldırarak yaşamını sürdürmektedir. Bu özellikleri ile deve çok güçlü olduğunu iddia etmektedir. Bu falda da kaplan güçlü, erdemli olduğunu belirtmeden önce başının kamışlar arasında bulunduğunu dile getirmektedir. İlk bakışta kaplanın kamışlık içinde olmasının onun güçlü, erdemli olmasına nasıl işaret ettiğini anlaşılması güçtür (Yıldırım, 2013: 85).

Irk Bitig'de varlıkların bulundukları zor şartlardan kurtulmaları ile ilgili anlatılar önemli bir yer tutar. Bunların arasında özellikle son anda ölümden dönme motifi beş falda bulunmaktadır. Bu fallardan üçü (13, 17, ve 49. Fallar) *ölümde: ozmış* "ölümden kurtulmuş", biri (41. Fal) *ülügde : ozmış* "kötü talihinden kurtulmuş" yapılarını barındırırken 27. falda kurttan son anda kurtulan koyun için *ẹsẹn : tükẹl : bolmiş* yani "sağ salim kalmış" yapısı

kullanılmıştır. Yalnızca ele alınan 13. falda sonuç bildiren yapının yazılmamış olduğu görülmektedir. Bu durum 13. falın sonucunun da diğer dört falda olduğu gibi iyi biteceği (ya da iyi bitmesi gerektiği) düşündürmektedir (Yıldırım, 2013: 90).

Irk Bitig'de falın iyi ya da kötü sonuçlanması ile ilgili olarak sonuç yargısı bildirmeyen yedi fal vardır. Falların iyi ya da kötü sonuçlanması ile ilgili çeşitli şablonlar göze çarpmaktadır. Güçlü olma, yenilmez olma, güç bir durumdan kurtulma, mutlu olma, amacına ulaşma gibi motiflerin bulunduğu falların iyi sonuçlandığı gözlenmektedir. Diğer taraftan yaralanmalar, açlık, ölüm, yangın vb. felaketlerin geçtiği fallar kötü sonuçlanmaktadır. Hayvan mücadele -ya da hayvan avlanma- sahnelerinin bulunduğu falların kimi zaman avlayan kimi zaman da avlanan hayvanın lehine sonuçlandığı görülmektedir. Roux, güçlü-güçsüz hayvan ve iyi-kötü sonuç ilişkisi ile ilgili olarak 27, 31. ve 49. falları örnek olarak göstermiştir. 3. fal da bu gruba eklenebilir. Bunun dışında 2 fal (6. ve 44. fallar) daha vardır. Bunlarla birlikte Irk Bitig'de toplam 6 falda (3, 6, 27, 31, 44, 49) hayvan mücadele -ya da hayvan avlanma- hikâyesi geçmektedir (Yıldırım, 2013: 92-93).

Irk Bitig'deki fallarda rastlaşma ve karşılaşma motiflerinden yararlanılmıştır. Irk Bitig'de 2, 16, 27, 35. ve 47. fallarda olay örgüsü içerisinde çeşitli varlıkların birbirleri ile karşılaşmalarını ve bu karşılaşmalar sonucunda olay akışının değiştiğini görülmektedir. Bu rastlaşmalar üç başlık altında sınıflandırılabilir (Yıldırım, 2013: 92):

a) Tanrı-İnsan Rastlaşması Yol Tanrısı ile yumuşak mizaçlı iki insanoğlunun rastlaşması (2. Fal); misafirliğe giden bir adam ile tanrının rastlaşması (47. Fal).

b) Hayvan-Hayvan Rastlaşması Koyun ile kurdun rastlaşması (27. Fal).

c) Hayvan-İnsan Rastlaşması Semiz bir at ile hırsızın rastlaşması (16. Fal); savaşa giden adam ile kuğunun rastlaşması (35. Fal).

25. falda sabanla toprağı işlendiğinden bahsedilmektedir. Bu da tarım toplumu ve yerleşik düzende olduklarının göstergesidir. Diğer yandan göçebe yaşam biçiminin izlerinin de görüldüğü 12. ve 63. fallarda ava çıkma sahnesi avcı yaşam biçimini de göstermektedir. Irk Bitig'de zorda kalmışlığın, sıkıntıya düşmüşlüğün ya da hareket alanının kısıtlanışının

işareti ya da sonucu olarak falın kötü sonuç yargısı içermesi söz konusudur. 25, 37. ve 39. fallarda da görülen kąmşayu: umatın: turur "kımıldayamadan duruyor(lar)" yapısı yukarıda belirtilen zor durumu ifadelendirmede kullanılmıştır. Tüm bu falların kötü sonuç yargısı içerdiği görülmektedir (Yıldırım, 2013: 114-115)

5.2. Sonuç

Irk Bitig, altmış beş farklı fal yorumlamasından oluşan bir fal kitabıdır. Bir adet sonuç ve bir adet de kolofon falı eklendiğinde toplam altmış yedi fal bulunmaktadır. Bu fallar tutarlılık yönünden incelendiğinde toplam yedi adet falın tutarsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kolofon falında tutarlılık ilişkisi barındıracak unsurlar yer almadığı için kolofon falında tutarlığa bakılmamıştır.

7, 12, 21, 33, 57 ve 59. fallar günümüz koşullarında ve bağlamında düşünüldüğünde tutarsız görünmektedir. Bu falların o zamanın kültürel özellikleri inanç ve görüşlerine göre anlamı olmalıdır. Bu fallar dışında kalan bütün fallar günümüz yorumlayışına göre de tutarsızdır. Falda anlatılan olaylar ile kültürün ve sonucun ilişkisi tespit edilememektedir.

Fallarda anlatılan olaylar ve çıkarılan sonuçlar oldukça geneldir. Kişilerin hayatlarını bu fallara göre şekillendirmeleri pek mümkün değildir. Zaten sonuç falında da kitabın yalnızca tavsiye niteliğinde olduğu, kişilerin yine kendi kaderini yaşayacağı belirtilmiştir. Günümüzdeki metin ve söylem tür özelliklerine göre değerlendirdiğimizde faldan ziyade tavsiye ya da öğütnameler şeklinde de ele alınabilir.

Irk Bitig her ne kadar Maniheist çevre içinde yazılsa da Türk kültürüne, yaşayış biçimine dair birçok unsuru içinde bulundurmaktadır. Bunların başında da avcılık, çadır kültürü ve kut anlayışı gelmektedir. Maniheizm hayvanlara zarar vermeyi yasaklayan bir dindir. Ancak Irk Bitig'de avcılık ile alakalı fallar bulunmakta ve bazılarının sonu iyi bitmektedir.

Irk Bitig'in metin içeriğine bakılacak olunduğunda doğanın insan hayatını yönlendirdiğini, insan algısının ve yorumlayışının doğa üzerinden şekillendiğini net olarak görülebilmektedir.

Yerleşik bir hayata sahip olan Uygur Döneminde yazılmış olmasına rağmen farklı fallarda çadırla ilgili birçok terim geçmektedir. En köklü Türk geleneklerinden biri olan kut anlayışına da yine birkaç falda gönderme yapılmıştır.

Hareketsiz ve çaresiz kalmak Eski Türklerde kötü ve hiç istenmeyen bir durumdu. Hatta yatakta ölmek kötü olarak alınır, 'Türkler at sırtında meydanlarda ölmelidir.' algısı vardır. Yine bu düşünceden yola çıkılarak hareketsizlik ve yerinde sayma kötü olarak ele alınmış, bu konuyu anlatan fallar hep kötü bitmiştir.

Eski Türklerde güç önemli bir unsurdur. Bu nedenle güçlü olan, güçlünün kazandığı fallar iyi bitmektedir. Tam tersine güçlükten bahseden ve güçlünün yenildiği fallar ise kötü bitmektedir.

Aile ve ailenin kutsallığı, ailenin sözünü dinleme Irk bitig'de işlenen konular arasında olması Türklerde ailenin yüzyıllardır önemli bir olgu olduğunu göstermektedir.

9 ve 10. yüzyıl Türk yaşayışı kültürü ve toplumsal özellikleri için Irk Bitig iyi bir kaynak oluşturmaktadır. Manihaizmden ziyade Türk kültür yaşamının izleri yoğunluktadır.

Hayatın insanlara sunulmuş bir armağan olduğu teması fallarda sık sık karşılaşılan bir konudur. Bu bağlamda hayatın güzel güçlü ve yaşanması gerektiği mesaj olarak verilmeye çalışılmıştır.

İyilik ve kötülük konusu Irk Bitig'in üzerinde durduğu başlıca konulardandır. Hayatta iyi şeyler yapmak hayatı iyi olarak anlamlandırmak ve bunu yaşamak tavsiye olarak fallarda verilmektedir.

5.3. Öneriler

Her bir falın metin bütünlüğünün ve anlam içeriklerinin kendi dönemine göre değerlendirilmesi gerekmektedir. Irk Bitig, Uygur Döneminde Manihaizm etkisiyle yazılmış bir eserdir. Fallarda geçen yaşayış tarzı, kültür, inanç sistemi, yönetim şekli devrin koşullarına göre ele alınmalı ve yine devrin koşullarına göre değerlendirilip yorumlanmalıdır.

Eski Türkçe metinlerinin çözümlenmesinde daha çok dil bilgisi üzerinde çalışmaların yoğunlukta olduğu görülmektedir. Bir metnin bütünlüğünün oluşmasında cümlelerin bir araya gelip oluşturduğu anlam ilişkileri ön plana çıkmaktadır.. Bu çalışmada Irk Bitig, metin merkezli ölçütler bakımından incelenerek bunun bir örneği sunulmaya çalışılmıştır. Kullanıcı merkezli ölçütler bakımından da incelenecek olduğunda kültürel ilişki ile metnin yapısı arasındaki ilişkiler daha net ortaya çıkacaktır.

Modernleşen dünyada doğaya yakınlaşma, ailenin önemi, gamsızlık ve hareketsizliğin iyi bir durum olmadığı, eski Türk kültür yaşamının nasıl olduğu, canlıların korunması gibi Irk Bitig'de geçen konuların hem metin düzeyinde hem de kazanım düzeyinde işlenebileceği önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Abudukelimi, B. (2006). Uygur Türklerinin Dini İnanışları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Artun, E. (2007). Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri-Öğretiler-Dinler. 15 Mart 2015. < http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_inanc_sistemleri.pdf >

Aksan, D. (2009). *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Engin Yayınevi, Ankara.

Avcı, Y. (2012). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dil-Düşünce Analizi Teorisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1 (3.).*

Ayata Şenöz, C. (2005). *Dilbilim Metinbilim ve Türkçe. Multilingual Yayınları*, İstanbul.

Aydın E. (2004). Irk Bitig, Eski Uygurca Fal Kitabı *Bilge Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri Dergisi, Sayı:42*.

Aydın, B., Kıran, A., Korkut, Ş. E., Onursal Ayırır, İ., Büyükgüzel, S., Gül, S., ... Kıran, Z.(2016). Metin Dil bilimi ve Dil Öğretimi. *Dil Bilimleri ve Dil Öğretimi* (pp.159-188), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Balcı, Aşkın, H. (2018). *Metindilbilimin ABC'si*. Say Yayınları, İstanbul.

Barutcu-Özönder, F. Sema (2002), *"Eski Türklerde Dil ve Edebiyat", Genel Türk Tarihi* 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Bölükbaş F. (2010) Metindilbilimsel Çözümleme: Muzaffer İzgü'nün Yedi Uyurlar Öyküsü. *folklor/edebiyat, Cilt:16, Sayı:63* s. 99-116

Dilidüzgün Ş. (2008). Türkçe Öğretiminde Metindil Bilimi Sel Bağlamda Uygulamalı Bir Yaklaşım (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Doğan, G.(2013). *Metin Bilgisi hem Metin Çözümleme hem de Yaratıcı Yazma.* Multılıngual Yayınları, İstanbul.

Ercilasun, A. B. (2007). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Akçağ Yayınları, Ankara.

Erdağı S. (2008). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" Adlı Romanın Metindilbilimsel Çözümlemesi (Yayımlanmamış doktora tezi). Kafkas Üniversitesi, Kars

İnayet, A. (2013). Uygur Şamanları ve Pratikleri Üzerine. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, 1, 43-55.*

Kala H. (2018). Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Metindil Bilimi Sel Bağdaşıklık (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı.

Kaya, C. (2008). *Irk Bitig'de Falcılık. Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*, (ed. Emine Gürsoy Naskali, Erdal Şahin). İstanbul, Picus Yayınları.

Kıran, Z (2001), *Dilbilimine Giriş, Dilbilgisinden Dilbilimine*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Ören T. (2020). *Dil bilimi Kavram Ve Yöntemlerinin Çeviribilim Kuramlarındaki İşlemselliği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Özkan, B. (2004) Metindilbilimsel Bağdaşıklık ve Haldun Taner'in "Onikiye Bir Var" Adlı Öyküsünde Metindilbilimsel Bağdaşıklık Görünümler, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/1, S. 167, s. 168, 182.

Seçkin K. (2015). Irk Bitig: Toplumsal iyi ve toplumsal kötünün inşasında ideolojik bir fal kitabı *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, *Sayı: 4/4* s. 1433-1450.

Sığırcı, İ. (2005). *"Metin Bilgisi", Dilbilim ve Uygulamaları.* Multilingual Yayınları, İstanbul.

Şen, Ü. S., (2005). Sanat Eğitiminde Bilimsel Araştırma Yöntemlerinin Kullanılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol.5, no.1, 343-360.

Şen, S. (2014). *Eski Uygur Türkçesi Dersleri.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım.

Tekin T. (2013). *Irk Bitig Eski Uygurca Fal Kitabı.* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Temel E. (2017, Eylül). Irk Bitig'de Renk Adlarının Kullanımları Üzerine *XII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı* Bükreş Üniversitesi Yunus Emre Enstitüsü, İ.D. Bilkent Üniversitesi, Türkiye Azerbaycan Dostluk İşbirliği Dayanışma Vakfı.

TDK SÖZLÜK, (Erişim Tarihi: 29 Ocak 2023)

https://sozluk.gov.tr/

Tezcan, S. (1978). *"En Eski Türk Dili ve Yazını", Bilim ve Kültür Dili Olarak Türkçe.* TTK Yayınları, Ankara.

Tükenmez R. (2021). Orhan Pamuk'un Kırmızı Saçlı Kadın Adlı Romanının Metindilbilimsel Çözümlemesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Siirt Üniversitesi, Siirt

Uğuztemur G. (2015). Irg Bitig Gramer İncelemesi (Bitirme Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

Uzun, G. L., (2013). Metindilbilimi. vGenel Dil bilimi II (pp.173-191), Anadolu Üniversitesi.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Yıldırım, F., (2014). Irk Bitig ve Yenisey Yazıtlarında Ataerkil Anlayışın İzleri . *XXVI. Uluslararası Kıbatek Edebiyat Sempozyumu* (pp.389-397).

Yıldırım F. (2013). Irk Bitig ve Runik Harfli Metinlerin Dili (Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

EKLER

Ek-1 Irk Bitig Alfabe Tablosu

	Runik Harfler	Transliterasyon	Transkripsiyon
1.		*A*	*a, e*
2.		*I*	*i, ı, ė*
3.		*U*	*o, u*
4.		*Ü*	*ö, ü*
5.		b^1	*b, v*
6.		b^2	*b, v*
7.		*ç*	*ç*
8.		d^1	*d*
9.		d^2	*d*
10.		g^1	*g*
11.		g^2	*g*
12.		k^1	*k*
13.		k^2	*k*
14.		$\underline{Uk^1}$	*k, ok, ık, ko, ku*
15.		$\underline{Ük^2}$	*k, ök, ük, kö, kü*
16.		l^1	*l*
17.		l^2	*l*
18.		*m*	*m*
19.		n^1	*n*
20.		n^2	*n*
21.		*ŋ*	*ŋ*